

МОНГОЛ УЛСЫН САНГИЙН ЯАМ

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН 2020 ОНЫ
ЭЭЛЖИТ СОНГУУЛИЙН ӨМНӨХ ЭДИЙН
ЗАСАГ, САНХҮҮ, ТӨСВИЙН ТӨЛӨВ
БАЙДЛЫН ТАЙЛАН**

**Улаанбаатар хот
2020 он**

АГУУЛГА

БҮЛЭГ НЭГ. УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙН 2016-2020 ОНЫ БҮРЭН ЭРХИЙН ХУГАЦААНД ЗАСГИЙН ГАЗРААС ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН ЭДИЙН ЗАСАГ, САНХҮҮ, ТӨСВИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙ ҮР ДҮН	5
1.1. ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙ ҮР ДҮН	5
1.1.1. Монгол Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүн, эдийн засгийн өсөлтийн байдал	6
1.1.2. Мөнгөний нийлүүлэлт, инфляц	8
1.1.3. Гадаад худалдаа, төлбөрийн тэнцэл, валютын ханш	9
1.1.4. Хөдөлмөр эрхлэлт, ажилгүйдэл, ядуурал	11
1.1.5. Барилга, хот байгуулалт	13
1.1.6. Зам, тээврийн салбар.....	16
1.1.7. Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн салбар.....	18
1.1.8. Эрчим хүчний салбар	20
1.1.9. Хөдөө аж ахуйн салбар.....	22
1.2. САНХҮҮГИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙ ҮР ДҮН.....	25
1.2.1. Банкны салбар.....	26
1.2.2. Хөрөнгийн зах зээл.....	30
1.2.3. Даатгалын зах зээл	33
1.2.4. Бичил санхүү.....	36
1.2.5. Монгол Улсын Хөгжлийн банк	40
1.2.6. Банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн тогтолцоо	42
1.3. ТӨСВИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙ ҮР ДҮН.....	43
1.3.1. Төсвийн гүйцэтгэл.....	43
1.3.2. Төсвийн зарлагад баримталсан бодлого, хэрэгжүүлсэн томоохон хөтөлбөр, арга хэмжээ, бодлогын өөрчлөлт болон салбаруудад авч хэрэгжүүлсэн төсвийн бодлогын арга хэмжээ.....	45
1.3.3. Татвар, орлогын чиглэлээр баримталсан бодлого, томоохон бодлогын өөрчлөлт, түүний үр дүнгийн тухай.....	49
1.3.4.Төсвийн хөрөнгө оруулалтын бодлого, хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, түүний үр дүн....	52
1.4.ЭДИЙН ЗАСАГ, САНХҮҮ, ТӨСВИЙН БОДЛОГЫН ҮР ДҮН ТӨСВИЙН ТУСГАЙ ШААРДЛАГЫГ ХАНГАСАН БАЙДАЛ /2016-2020 ОН/	56
1.4.1. Төсвийн орлогын тусгай шаардлага	56
1.4.2. Төсвийн тэнцлийн тусгай шаардлага.....	57
1.4.3. Зарлагын өсөлтийн тусгай шаардлага	58
2.1. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ӨРИЙН УДИРДЛАГЫН БОДЛОГО, ЗОРИЛТ	59
2.1.1.Засгийн газрын өрийн өнөөгийн байдал.....	61
2.1.2. Засгийн газрын дотоод үнэт цаас.....	62
2.1.3. Өрийн бичиг	62

2.1.4. Гадаад үнэт цаас /бонд/	63
2.1.5. Гадаад зээл.....	64
2.1.6. Гадаад зээл, тусламжаар санхүүжигдэх төсөл, хөтөлбөрүүд.....	65
2.1.7. Засгийн газрын өрийн баталгаа	66
2.1.8. "Барих-шилжүүлэх" төрлийн концесс.....	67
2.2. БОЛЗОШГҮЙ ӨР ТӨЛБӨР	68
БҮЛЭГ ГУРАВ. МОНГОЛ УЛСЫН ТӨСВИЙН ТОГТВОРЖУУЛАЛТЫН САНГИЙН ҮЛДЭГДЛИЙН НИЙТ ДҮН, ЭНЭ НЬ ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАЖ БАЙГАА ЭСЭХ БОЛОН ДАРААГИЙН ЖИЛИЙН ХУГАЦААН ДАХЬ ТУХАЙН САНГИЙН ЭХ ҮҮСВЭРИЙН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТУХАЙ ҮНЭЛГЭЭ	
3.1. ТӨСВИЙН ТОГТВОРЖУУЛАЛТЫН САНД ШИЛЖҮҮЛСЭН ЭРДЭС, БАЯЛГИЙН ОРЛОГО, САНГИЙН ЗАРЛАГА	71
3.2. ТӨСВИЙН ТОГТВОРЖУУЛАЛТЫН САНГИЙН ХУРИМТЛАЛЫН ТАЛААРХ ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШААРДЛАГА, ТҮҮНИЙ ХЭРЭГЖИЛТ	72
БҮЛЭГ ДӨРӨВ. СОНГУУЛИЙН ЖИЛД ЗАСГИЙН ГАЗРААС ГАРГАСАН ШИЙДВЭР НЬ ДАРААГИЙН ЖИЛҮҮДИЙН САНХҮҮ, ТӨСВИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛД НӨЛӨӨЛӨХ ҮЗҮҮЛЭЛТ .72	
4.1. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХӨТӨЛБӨРТ ТУСГАГДСАН, ХҮЛЭЭГДЭЖ БАЙГАА АРГА ХЭМЖЭЭ, ТҮҮНД ТӨСВӨӨС ГАРГАХ ЗАРДЛЫН ХЭМЖЭЭ.....	72
БҮЛЭГ ТАВ. ИРЭХ ДӨРВӨН ЖИЛИЙН МАКРО ЭДИЙН ЗАСАГ, ТӨСВИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТӨСӨӨЛӨЛ.....	
5.1. МАКРО ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТӨСӨӨЛӨЛ	73
5.2 ТӨСВИЙН ОРЛОГЫН ТӨСӨӨЛӨЛ	74
5.3.ТӨСВИЙН ЗАРЛАГЫН ТӨСӨӨЛӨЛ	75
БҮЛЭГ ЗУРГАА. ЭДИЙН ЗАСАГ, САНХҮҮ, ТӨСВИЙН ДУНД ХУГАЦААНЫ ТӨСӨӨЛӨЛ НЬ УЛСЫН ИХ ХУРЛААР БАТЛАГДСАН ДУНД ХУГАЦААНЫ ТӨСВИЙН ХҮРЭЭНИЙ МЭДЭГДЭЛ, ЭСХҮЛ ТУХАЙН ЖИЛИЙН ТӨСӨВ, ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД ЗААСАН ТӨСВИЙН ТУСГАЙ ШААРДЛАГАД НИЙЦЭЖ БАЙГАА ТАЛААРХ ТАЙЛБАР.....	
6.1. ТӨСВИЙН ТӨСӨӨЛӨЛ НЬ ТӨСВИЙН ТУСГАЙ ШААРДЛАГЫГ ХАНГАЖ БУЙ ТАЛААР.....	76
6.2. ДУНД ХУГАЦААНЫ ТӨСВИЙН ХҮРЭЭНИЙ МЭДЭГДЭЛТЭЙ НИЙЦЭЖ БУЙ ТАЛААР .77	

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ТАЙЛБАР

АХБ	Азийн Хөгжлийн банк
ААН	Аж ахуйн нэгж
АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
ББСБ	Банк бус санхүүгийн байгууллага
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
БНФУ	Бүгд Найрамдах Франц Улс
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
БНЭУ	Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ЕСБХБ	Европын Сэргээн Босголт Хөгжлийн Банк
ЕХОБ	Европын Хөрөнгө Оруулалтын Банк
ЗГҮЦ	Засгийн газрын үнэт цаас
ЗЗҮ	Зах зээлийн үнэлгээ
МУХБ	Монгол Улсын Хөгжлийн Банк
НДШ	Нийгмийн даатгалын шимтгэл
ОУВС	Олон Улсын Валютын сан
ОХУ	Оросын Холбооны Улс
ӨБҮХХ	Өмчлөх бус үл хөдлөх хөрөнгө
ТЗК	Тусгай зориулалтын компани
ТТС	Төсвийн тогтворжуулалтын сан
ТХХТ	Төр хувийн хэвшлийн түншлэл
УИХ	Улсын Их Хурал
ҮЦК	Үнэт цаасны компани
ХААХОУС	Хөдөө Аж Ахуйг Хөгжүүлэх Олон Улсын Сан
ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
ХЗХ	Хадгаламж зээлийн хоршоо

БҮЛЭГ НЭГ. УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙН 2016-2020 ОНЫ БҮРЭН ЭРХИЙН ХУГАЦААНД ЗАСГИЙН ГАЗРААС ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН ЭДИЙН ЗАСАГ, САНХҮҮ, ТӨСВИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙ ҮР ДҮН

1.1. ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙ ҮР ДҮН

Монгол Улсын Засгийн газраас 2016 онд 1.2 хувь болтол буураад байсан эдийн засгийн бодит өсөлтийг нэмэгдүүлж, тогтвортой өсөлтийн суурийг бүрдүүлэх, эдийн засгийн гадаад, дотоод орчны эрсдэл даах чадварыг нэмэгдүүлэх, төсвийн нэгдмэл байдлыг хангаж, төсвийн сахилга батыг сайжруулах хүрээнд 2016-2020 онуудад дараах бодлогыг барьж ажиллаа. Үүнд:

- Монгол Улсын төсвийн нэгдмэл байдлыг хангаж, төсвийн сахилга батыг сайжруулж, төсвийн алдагдлыг үе шаттайгаар бууруулах, Монголбанк, Монгол Улсын хөгжлийн банкаар дамжуулан төсвийн шинж чанартай зарлагыг санхүүжүүлж байсныг зогсоох;
- Засгийн газрын өрийн хэмжээг бууруулж, арилжааны нөхцөлтэй гадаад, дотоод зээл авахаас татгалзах, нэн шаардлагатай хөгжлийн бүтээн байгуулалтыг хөгжлийн түншүүдээс авах хөнгөлөлттэй зээлээр санхүүжүүлэх;
- Иргэдийн цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, нийгмийн хамгааллын зардлыг инфляцын түвшинтэй уялдуулан үе шаттайгаар нэмэгдүүлж, иргэдийн амьжиргааг хамгаалж, эдийн засгийн нийт эрэлтийг зохистойгоор дэмжих;
- Төсвийн алдагдлыг өндөр хүүтэй, арилжааны зээлээр санхүүжүүлж байсныг зогсоож, Засгийн газрын мөнгөн хөрөнгө, өрийн зохистой удирдлагыг хэрэгжүүлэх замаар санхүүжилтийн хэрэгцээг хангах;
- Хувийн хэвшлийн хөгжлийн дэмжих татварын орчныг бүрдүүлж, гаалийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх замаар гадаад худалдааны эргэлтийг нэмэгдүүлэх;
- Төсвийн хөрөнгө оруулалтын үр өгөөжийг сайжруулж, нийгмийн шинж чанартай хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, сургууль, цэцэрлэг зэрэг нийгмийн дэд бүтцийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх;
- Төлбөрийн тэнцэл, гадаад худалдааны алдагдлыг бууруулж, гадаад валютын нөөцийг нэмэгдүүлэн, эдийн засгийн эрсдэл даах чадварыг сайжруулах;
- Эрчим хүч, зам тээвэр, хүнс, хөдөө аж ахуй, нийтийн аж ахуйн салбарт шаардлагатай дэд бүтцийг улсын төсөв, гадаадын хөнгөлөлттэй зээлийн хөрөнгөөр барьж байгуулах;
- Банк, санхүүгийн салбарын өөрийн хөрөнгийг нэмэгдүүлэн, эрсдэл даах чадварыг сайжруулах замаар зээлийн хүүг бууруулах.

Засгийн газраас хэрэгжүүлсэн эдийн засаг, төсөв, санхүүгийн бодлого, арга хэмжээний үр дүнд эдийн засгийн бодит өсөлт нэмэгдэж, дунд хугацаанд 5-7 хувьтай байх нөхцөл бүрдлээ. Монгол Улсын эдийн засгийн бодит өсөлт 2016 онд 1.2 хувь байсан бол 2017 онд 5.3 хувь, 2018 онд 7.2 хувь, 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 5.1 хувь болж нэмэгдсэн бөгөөд нэг хүнд ногдох бодит ДНБ-ий хэмжээ 2019 онд 2016 онтой харьцуулахад 12.1 хувиар өссөн байна. Эдийн засгийн бодит өсөлт 2016 оноос хойш тогтмол өсөхөд Монгол Улсын Засгийн газраас авч хэрэгжүүлсэн бодлогын арга

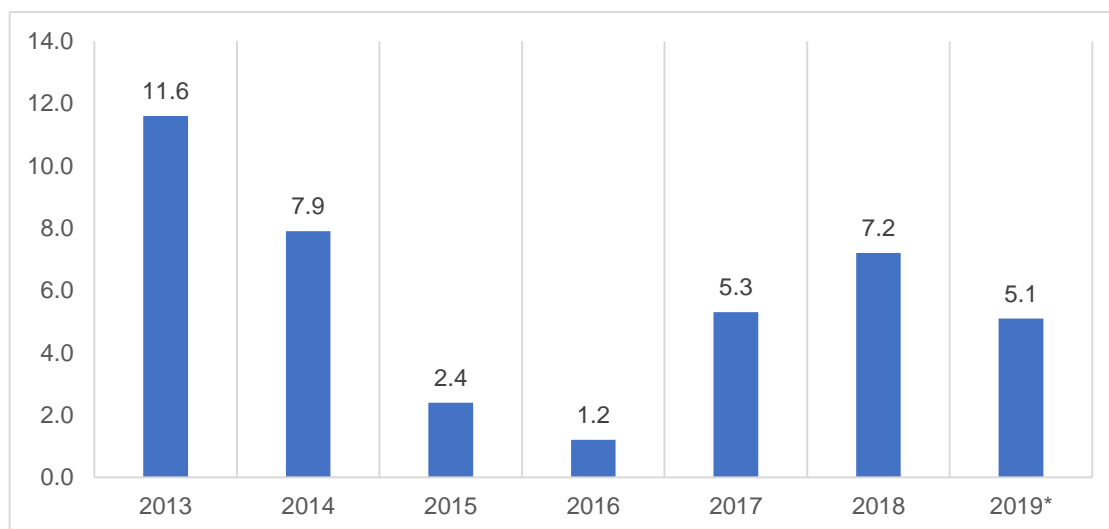
хэмжээ, Олон Улсын Валютын Сан, хөгжлийн түншүүдтэй хамтран хэрэгжүүлсэн “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр” бодит нөлөө үзүүлсэн.

Монгол Улсын гадаад валютын албан нөөц 2016 онд 1.3 тэрбум ам.доллар болтлоо буурсан байсан бол 2019 онд 4.3 тэрбум ам.доллар болж 3 тэрбум ам.доллараар нэмэгдэж, гадаад валютын ханшийн огцом хэлбэлзэл арилсан байна. Макро эдийн засаг, төсөв, санхүүгийн нөхцөл байдал сайжирсантай холбоотойгоор Монгол Улсын зээлжих зэрэглэл 2016 онд B- (S&P), B- (Fitch), Caa1 (Moody’s) болж буураад байсан бол 2019 онд B (S&P), B (Fitch), B3 (Moody’s) болж нэмэгдсэн бөгөөд зээлжих зэрэглэлийн үнэлгээ өгдөг байгууллагууд Монгол Улсын зээлжих зэрэглэлийн цаашдын төлөвийг тогтвортой гэж үнэлж байна.

1.1.1. Монгол Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүн, эдийн засгийн өсөлтийн байдал

Оны үнээр тооцсон ДНБ-ий хэмжээ 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 36.9 их наяд төгрөгт хүрч, 2016 онтой харьцуулахад 54.2 хувиар өссөн байна. Эдийн засгийн бодит өсөлт 2016-2019 онуудад дунджаар 5.9 хувь байлаа. Уг өсөлтөд боловсруулах үйлдвэрлэл, бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа, санхүү болон даатгалын салбарын үйл ажиллагааны өсөлт голлон нөлөөлсөн байна.

Зураг 1. Эдийн засгийн бодит өсөлт, хувиар

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо
* - урьдчилсан гүйцэтгэл

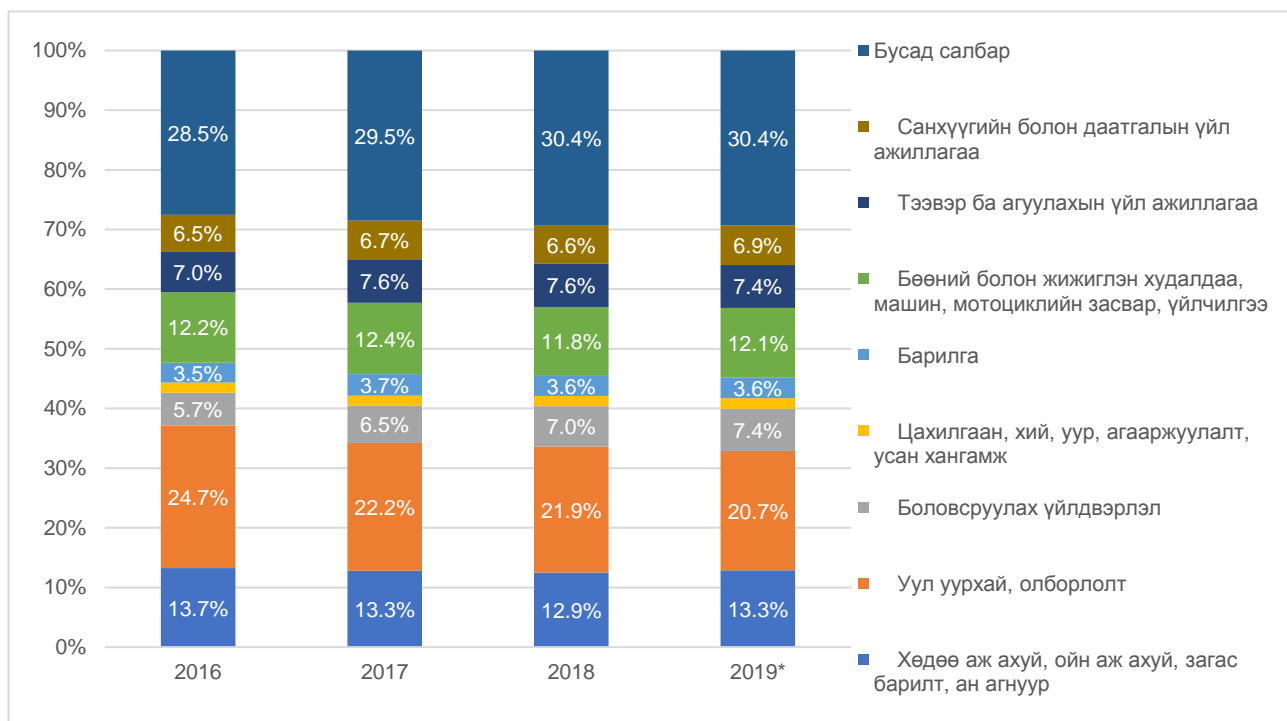
Боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэл 2016-2019 оны хооронд 1.9 дахин өсөж 3.7 их наяд төгрөг болсон нь мах болон сүү, сүүн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл 3.3 дахин өссөн, кокс шахмал түлшний үйлдвэрлэл 4.5 дахин өссөнтэй холбоотой байна. Худалдааны салбарын нийт борлуулалт мөн хугацаанд 1.8 дахин өсөж 23.9 их наяд төгрөг болжээ.

Өнгөрсөн дөрвөн жилийн хугацаанд боловсруулах аж үйлдвэрлэлийн салбар хамгийн өндөр өсөлттэй байсан бөгөөд 4 жилийн хугацаанд 52.7 хувиар өссөн байна.

Эдийн засгийн голлох салбаруудыг авч үзвэл сүүлийн 4 жилийн хугацаанд уул уурхайгаас бусад салбар тогтвортой өсөлттэй байсан бөгөөд тээвэр ба агуулахын үйл ажиллагаа 41.4 хувиар, санхүү болон даатгалын салбар 29.8 хувиар, хөдөө аж ахуйн салбар 22.4 хувиар тус тус өссөн байна.

Эдийн засгийн бүтцийн өөрчлөлтийн хувьд 2016 оныг 2019 онтой харьцуулбал ДНБ-д эзлэх боловсруулах үйлдвэрлэл, санхүү болон даатгалын салбарын хувь, хэмжээ 0.4-1.7 хувиар нэмэгдэж, уул уурхай, олборлох салбарын эзлэх хувь, хэмжээ 4 хувиар буурч, бусад салбарын эзлэх хувь, хэмжээнд өөрчлөлт ороогүй байна.

Зураг 2. ДНБ-ий бүтэц, эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбараар, хувиар

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо
* - урьдчилсан гүйцэтгэл

Дэлхий нийтэд COVID-19 шинэ төрлийн короновирусийн тархалт цар тахлын хэмжээнд хүрч дэгдсэн нь худалдааны гол түнш орон БНХАУ төдийгүй дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийг 2020 онд эрс сааруулахаар байна. Олон Улсын Валютын сангаас 2020 онд дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийг -3.0 хувь, БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлтийг 1.2 хувь байхаар тооцоолсон байгаа нь Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт 2020 онд буурах бодит эрсдэлийг үүсгэж байна. Дэлхий нийтэд тархсан цар тахлын нөлөөгөөр гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний экспорт буурах, иргэн, аж ахуйн нэгжийн бизнесийн хэвийн үйл ажиллагаа алдагдан, худалдан авалт, нийт эрэлт багасаж эдийн засгийн өсөлтөд сөрөг нөлөө үзүүлж байна.

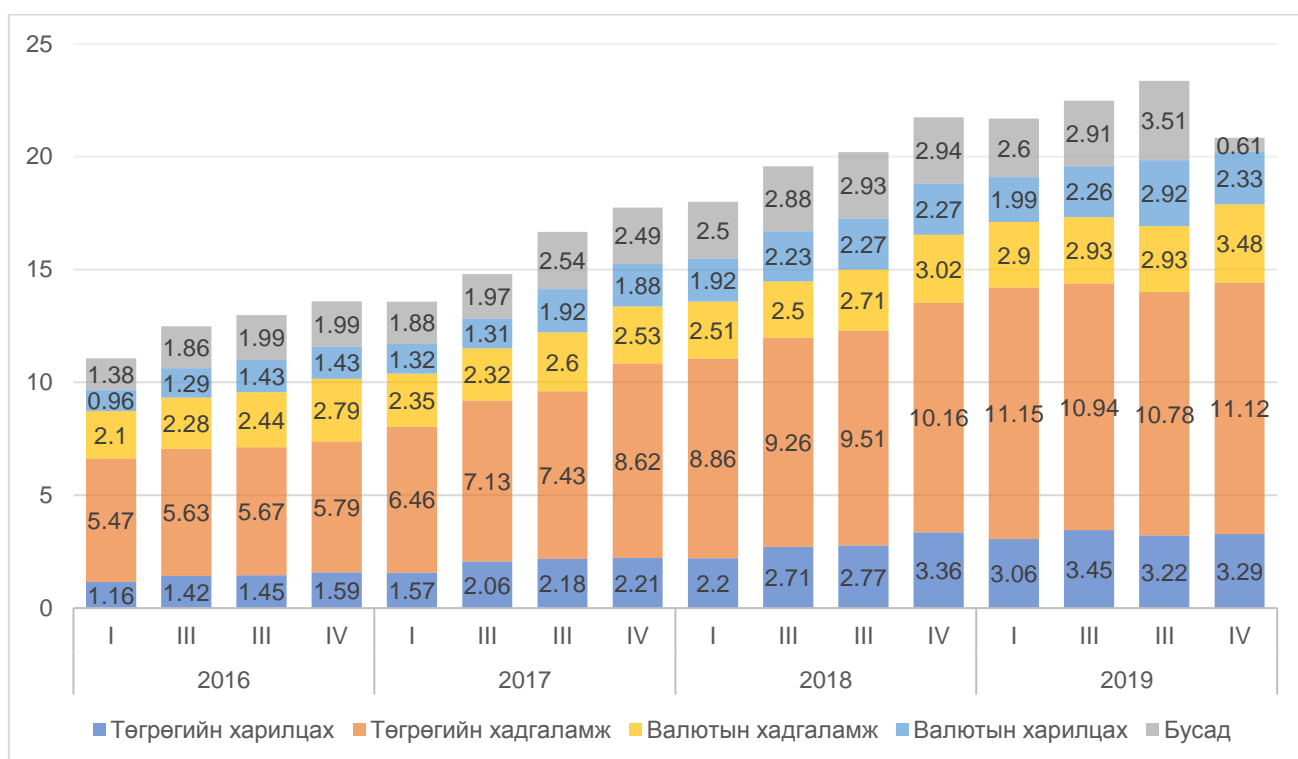
Засгийн газраас шинэ төрлийн короновирусийн тархалт, цар тахлын эдийн засаг, иргэдийн амьжиргаанд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах цогц арга хэмжээг тодорхойлон, Засгийн газар, Улсын Их Хурлаар батлуулан ажиллаж байна. Тухайлбал, вирусийн нөлөөнд өртөн үйл ажиллагаа, орлого нь хүндрээд байгаа иргэд болон ААН-ийг орлогын албан

татвар болон НДШ-ээс чөлөөлөх, хойшлуулах, ажлын байрыг хадгалахад дэмжлэг үзүүлэх, малчдын орлогыг дэмжих цогц арга хэмжээ авч ажиллаж байна.

1.1.2. Мөнгөний нийлүүлэлт, инфляц

Мөнгөний нийлүүлэлт. Мөнгөний нийлүүлэлт 2016 онд 12.2 их наяд төгрөг байсан бол 2019 онд 20.8 их наяд төгрөгт хүрч 71.4 хувиар өссөн байна. Үүнд төгрөгийн харилцах 107.6 хувиар, төгрөгийн хадгаламж 92.1 хувиар өссөн нь голлон нөлөөлөв. Харин гүйлгээнд гаргасан бэлэн мөнгө энэ хугацаанд харьцангуй бага буюу 9 хувиар өссөн бөгөөд мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлтийн дийлэнх хэсгийг хадгаламж, харилцахын өсөлт бүрдүүлсэн байна.

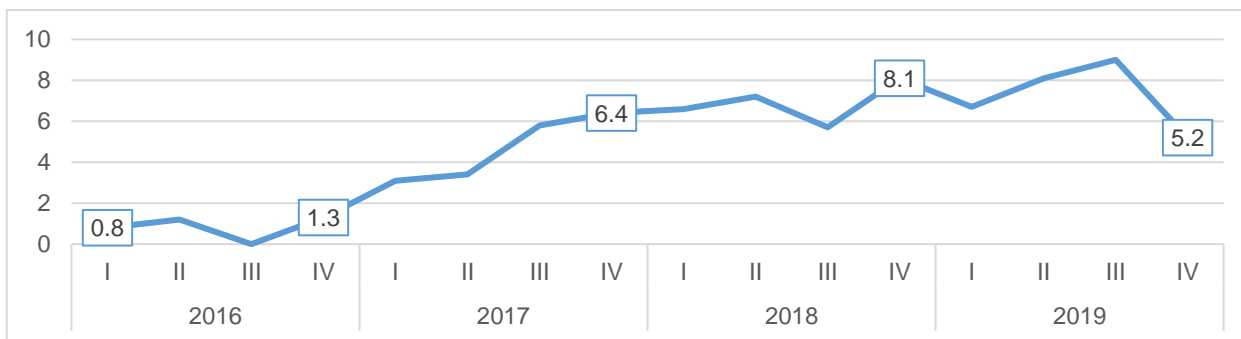
Зураг 3. Мөнгөний нийлүүлэлт, бүтцээр, улирлаар

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Инфляци. Эдийн засгийн өсөлт удааширч, нийт эрэлт саарсантай холбоотойгоор инфляцын түвшин 2016 онд 1.1 хувь байсан. Инфляцын түвшинг тогтвортой нам түвшинд барих, төсөв, мөнгөний бодлогын уялдаа холбоог хангаж ажилласны үр дүнд инфляцын түвшин 2016-2019 онуудад зорилтот түвшний орчим, тогтвортой бага байлаа. Инфляцын түвшин 2016 онд 1.1 хувь байсан бол 2019 онд 5.2 хувьд болсон нь мөнгөний бодлогын зорилтот хэмжээнд байна.

Зураг 4. Инфляц, улирлаар, өмнөх оны мөн үеийн өөрчлөлт, 2016-2019 /хувиар/

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

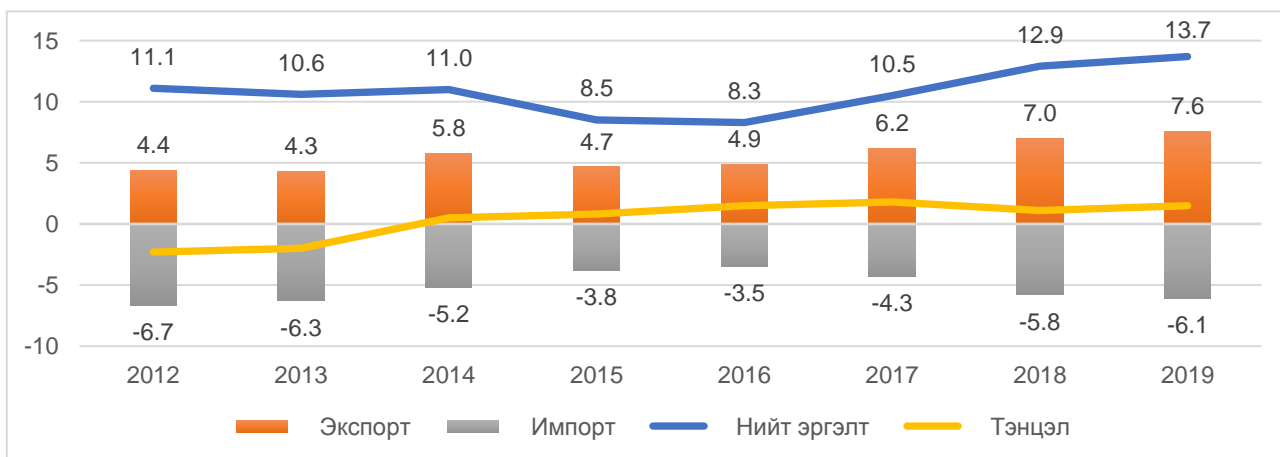
1.1.3. Гадаад худалдаа, төлбөрийн тэнцэл, валютын ханш

Гадаад худалдаа. Гадаад худалдааны нийт эргэлт 2016 онд 8.3 тэрбум ам.доллар байсан бол 2019 оны эцэст 13.7 тэрбум ам.доллар болж 65.1 хувиар өссөн бөгөөд худалдааны тэнцэл 2016 онд 1.6 тэрбум ам.долларын ашигтай байсан бол 2019 онд мөн 1.5 тэрбум ам.долларын ашигтай гарлаа.

Экспортын хэмжээ 2016 онд 4.9 тэрбум ам.доллар байсан бол 2019 онд 7.6 тэрбум ам.доллар болж 55.1 хувиар, импортын хэмжээ 2016 онд 3.4 тэрбум ам.доллар байсан бол 2019 онд 6.1 тэрбум ам.доллар болж 82.1 хувиар тус тус өссөн байна. Эдийн засгийн өсөлт, нийт эрэлт, хэрэглээний өсөлттэй уялдан импортын хэмжээ нэмэгдсэн байна.

Монгол Улсын Ерөнхий сайд БНХАУ-д албан ёсны айлчлал хийж, хоёр орны эдийн засаг, худалдааны эргэлтийг дэмжих, хэрэгжүүлэх чиглэлээр идэвхтэй ажилласнаар Ганцмод-Гашуунсухайт боомтын нүүрсний нийлүүлэлт нэмэгдэж 2019 онд нүүрсний экспорт 36.6 сая тонн болж Монгол Улсын түүхэн дэх дээд хэмжээнд хүрч, нэг тонн нүүрсний экспортын хилийн үнэ 80 орчим ам.доллар болж өссөн нь экспортын хэмжээ нэмэгдэхэд гол нөлөө үзүүлсэн.

Зураг 5. Гадаад худалдаа /тэрбум ам.доллар/

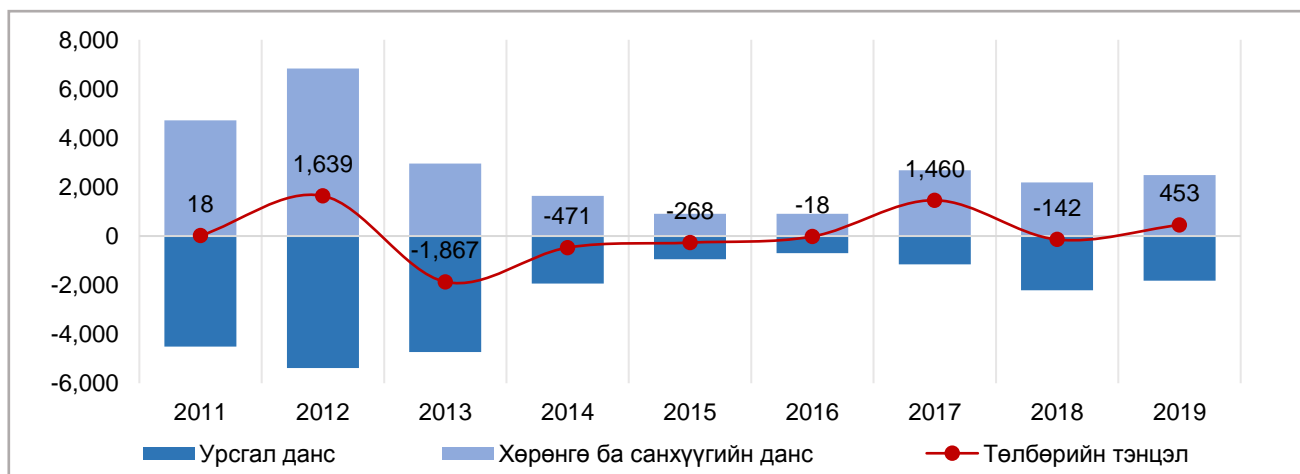

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Төлбөрийн тэнцэл. Төлбөрийн тэнцэл 2016 оны эцэст 18 сая ам.долларын алдагдалтай гарч байсан бол 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 452.9 сая ам.долларын ашигтай гарлаа. Төлбөрийн тэнцлийн данснуудаар авч үзвэл урсгал данс 1,813.0 сая ам.долларын алдагдалтай, хөрөнгийн данс 116.7 сая ам.доллар, санхүүгийн данс 2,374.5 сая ам.долларын ашигтай гарсан байна.

Төлбөрийн тэнцлийн урсгал дансны алдагдал 2016 онд 699.6 сая ам.доллар байсан нь 2019 онд 2,161.7 сая ам.доллар болж өссөн бөгөөд ийнхүү өсөхөд бараа, үйлчилгээний худалдааны алдагдал буурсан нь голлон нөлөөлсөн байна. Дэлхийн зах зээл дэх түүхий эдийн үнэ өндөр байсантай холбоотойгоор манай улсын экспортын гол нэрийн бүтээгдэхүүнүүд болох чулуун нүүрс, боловсруулаагүй алт, төмрийн хүдрийн экспорт өссөн нь барааны тэнцэл ашигтай гарахад голлон нөлөөлсөн бол томоохон уул уурхайн төсөл болох Оюу Толгойн далд уурхайн хөрөнгө оруулалт үргэлжилж, дотоодын аж ахуйн нэгжүүд олон улсын хөрөнгийн зах зээлээс эх үүсвэр татах арга хэмжээ авсан нь санхүүгийн данс ашигтай гарахад гол нөлөө үзүүлсэн байна.

Зураг 6. Төлбөрийн тэнцэл /урьдчилсан гүйцэтгэл, сая ам.доллароор/

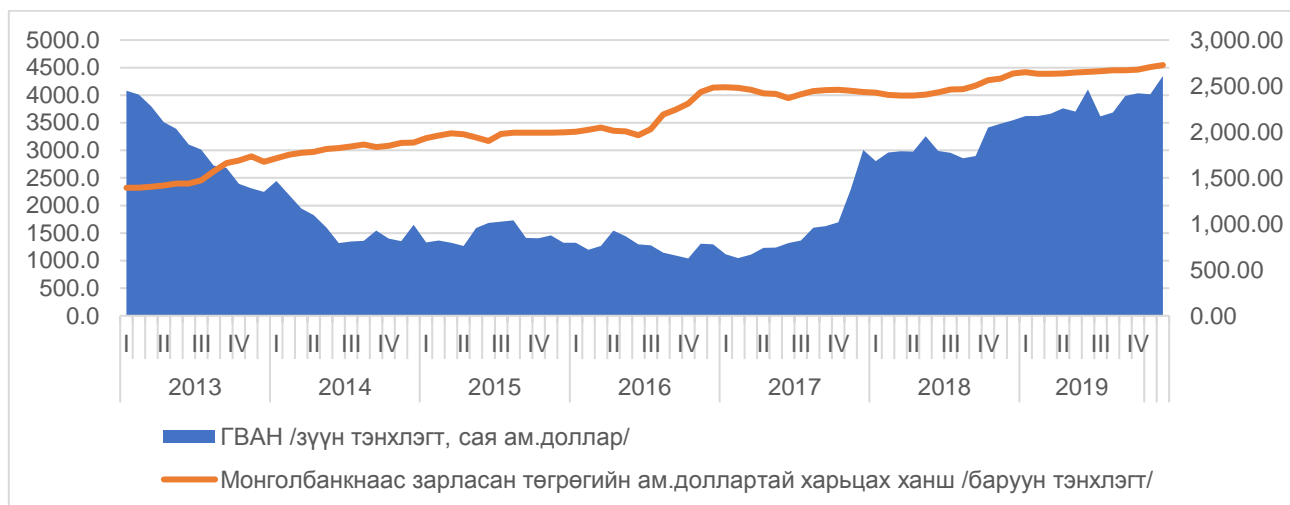

Эх сурвалж: Монголбанк

Валютын ханш. 2016 оны эхэнд гадаад валютын улсын нийт албан нөөц 1.3 тэрбум ам.доллар хүртэл буурч, валютын интервенц хийх боломжгүй хэмжээнд хүрсний улмаас 2016 онд төгрөгийн ам.доллартой харьцах ханш 24.4 хувиар огцом суларсан. Засгийн газар, төв банкнаас төлбөрийн тэнцлийн алдагдлыг багасгах цаашлаад ашигтай гаргах, гадаад валютын албан нөөцийг эрсдэл даах хэмжээнд хүргэж нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авсны үр дүнд гадаад валютын албан нөөц 2019 оны эцэст 4.3 тэрбум ам.доллар хүрч нэмэгдлээ.

АНУ-ын Холбооны нөөцийн банкны бодлого, АНУ, БНХАУ-ын хоорондох худалдааны маргаан зэрэг гадаад хүчин зүйлстэй холбоотойгоор олон улсын зах зээлд ам.долларын ханш чангарч байсан нь төгрөгийн ам.доллартой харьцах ханш 2017-2019 оны хооронд 9.9 хувиар сулрах үндсэн хүчин зүйл болсон. Гэвч, Монгол Улстай адил эрдэс баялаг экспортлогч бусад орнуудын валют болох Чилийн песо, Норвегийн крон, Индонез рупи, Казакстан тэнгэ зэрэг валют ам.долларын эсрэг 20-30 хувиар суларч байсантай харьцуулахад ам.долларын эсрэг төгрөгийн ханшийн сулралт харьцангуй бага байна.

Зураг 7. Гадаад валютын албан нөөц ба валютын ханш

Эх сурвалж: Монголбанк

1.1.4. Хөдөлмөр эрхлэлт, ажилгүйдэл, ядуурал

Хөдөлмөр эрхлэлт, ажилгүйдэл. Ажилгүйдлийн түвшин 2016 онд 10.0 хувьтай байсан бол 2019 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар 8.1 хувь болж 1.9 нэгж хувиар буурсан. Хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллагад бүртгэлтэй ажил хайгч иргэний тоо 2016 оны эхэнд 47.6 мянган байснаас 34.6 мянга нь ажилгүй иргэд байсан бол 2019 оны эцэст ажил хайгч иргэний тоо 36.1 мянга, үүнээс бүртгэлтэй ажилгүй иргэдийн тоо 20.8 мянга болж тус тус буурсан байна. Бүртгэлтэй ажилгүй иргэдийн тоо 2019 оны эцсийн байдлаар 39.9 хувиар буурсан байна.

Хүснэгт 1. Хөдөлмөр эрхлэлтийн үндсэн үзүүлэлтүүд, мянган хүн

	2016	2017	2018	2019
15-аас дээш насны хүн ам	2,107.0	2,220.4	2,226.6	2,132.1
Ажиллах хүч	1,275.7	1,357.4	1,358.6	1,293.6
Ажиллагчид, 15-аас дээш насны	1,147.8	1,238.3	1,253.0	1,188.4
Ажилгүй иргэд	127.8	119.1	105.6	105.1
Ажиллах хүчнээс гадуурх хүн ам	831.4	863.0	868.0	838.5
Ажиллах хүчний оролцооны түвшин, хувиар	60.5	61.1	61.0	60.7
Хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин, хувиар	54.5	55.8	56.3	55.7
Ажилгүйдлийн түвшин, хувиар	10.0	8.8	7.8	8.1

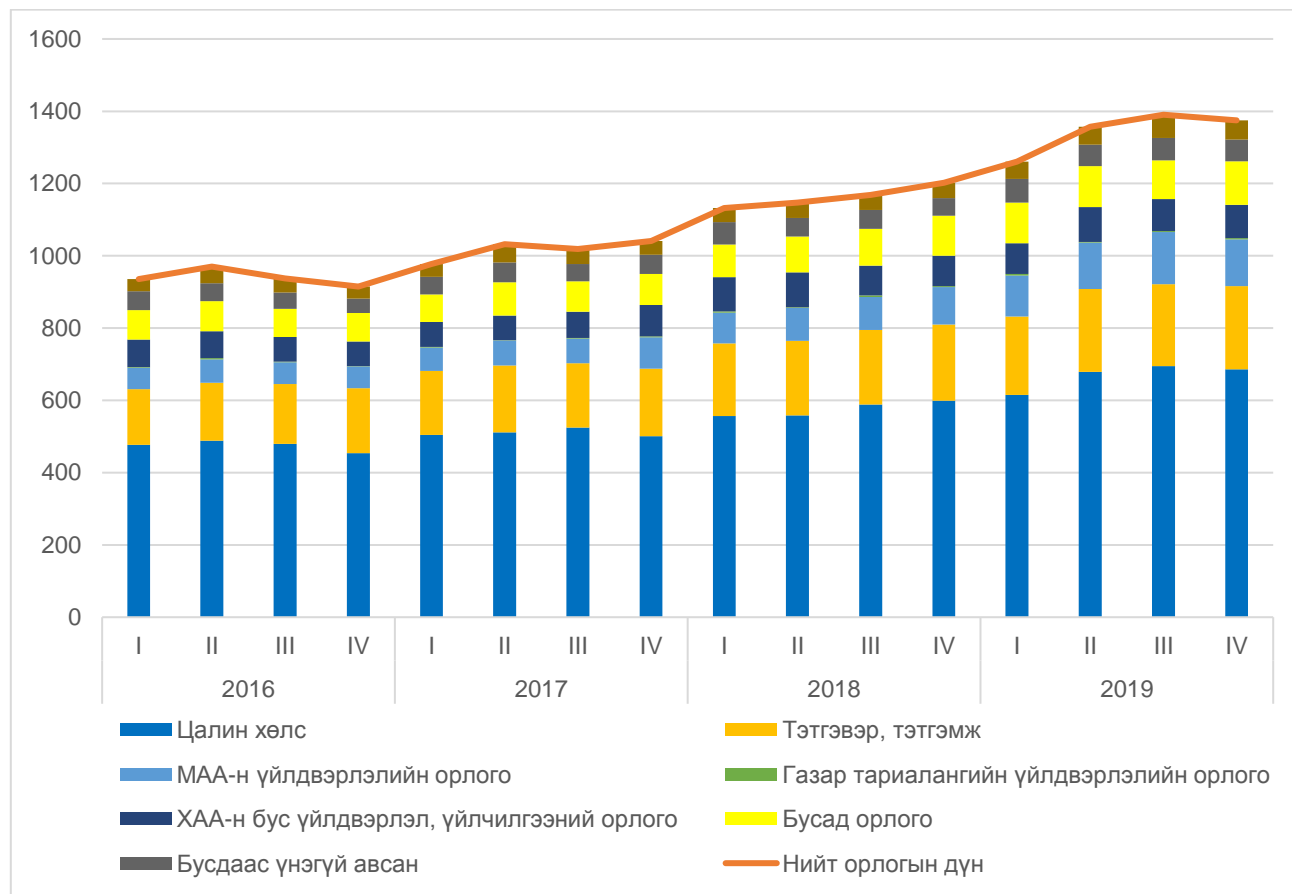
Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Монгол Улсын Засгийн газар 2016 онд хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар баримтлах бодлогыг батлан хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд хүн амын хөдөлмөр эрхлэх боломж, нөхцөлийг бүрдүүлж, ажиллах хүчний мэргэжлийн ур чадварыг хөгжүүлэх чиглэлээр “Хөдөлмөрт бэлтгэх, хөдөлмөр эрхлэлтийн ур чадвар олгох хөтөлбөр”, “Ажлын байрыг дэмжих хөтөлбөр”, “Залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлт, гарааны бизнесийг дэмжих

хөтөлбөр”, “Малчдын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөр”, “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний ажлын байрыг дэмжих хөтөлбөр”, “Ахмад мэргэжилтний зөвлөх үйлчилгээг хөгжүүлэх хөтөлбөр”-үүдийг батлан хэрэгжүүлж байна. Түүнчлэн, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд суралцагчдад сар бүр 200 мянган төгрөгийн мөнгөн тэтгэлэг олгох арга хэмжээг хэрэгжүүлж байгаа нь мэргэжилтэй ажиллагсдыг бэлтгэхэд чухал хувь нэмэр оруулна гэж үзэж байна.

Цалин хөлс. 2016 оны 1 дүгээр улирлын дундаж цалин хөлс 871.4 мянган төгрөг байсан бол 2019 оны жилийн эцсээр 1,242.7 мянган төгрөг болж 42.6 хувиар нэмэгдсэн байна. Харин нэг өрхийн сарын дундаж орлого 2016-2019 оны хооронд 47.0 хувиар өссөн байна. Тус өсөлтийг бүтцээр нь задлан харвал цалин хөлсний орлого 22.3 нэгж хувийг, тэтгэвэр тэтгэмжийн орлого 8.1 нэгж хувийг, МАА-н үйлдвэрлэлийн орлого 7.5 нэгж хувийн өсөлтийг бий болгон нөлөөлсөн байна.

Зураг 8. Нэг өрхийн сарын дундаж орлого, бүтцээр 2016-2019 /мянган төгрөг/

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Хөдөлмөрийн тухай хуульд 2017 оны 4 дүгээр сарын 21-ний өдөр нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, туршилтын хугацаагаар ажиллах, дагалдан ажиллуулах хугацаа, цагаар ажиллах зохицуулалтыг хуульд нэмж, цагаар ажилласан ажилтны цагаар болон хийснээр нь олгох цалингийн хэмжээ ижил ажлын байранд бүрэн цагаар ажилладаг ажилтнытай адил байх, ажилтан хөдөлмөрийн нормоо биелүүлээгүй ч гүйцэтгэсэн

ажилдаа тохирсон цалин хөлс авахаар хуульчиллаа. Засгийн газраас салбарын болон аж ахуй нэгжийн түвшинд ур чадвар, гүйцэтгэлд суурилсан цалин хөлсний зохистой тогтолцоо, шударга хуваарилалтыг тогтоох механизмыг бүрдүүлэх, ажиллагчдын ур чадвар, бүтээмжийг урамшуулах бодлого баримтлан төрийн албан хаагчдын цалинг инфляцын түвшинтэй уялдуулан нэмэгдүүлсэн.

Ядуурал. Ядуурлын түвшин 2016-2018 оны хооронд 29.6 хувиас 28.4 хувь болж 1.2 нэгж хувиар буурлаа. Ядуурлын шугам буюу хүн амын амьжиргааны доод түвшин 2016 онд 146.1 мянган төгрөг байсан бол 2018 онд 166.6 мянган төгрөг болсон байна.

Ядуу хүн амын дундаж хэрэглээ ядуурлын шугамаас хэдэн хувиар доогуур байгааг хэмждэг ядуурлын гүнзгийрэлтийн хувьд 2016 онд 7.7 хувь байсан бол 2018 онд 7.2 хувь болж 0.5 нэгжээр буурсан. Түүнчлэн ядуу хүн амын орлого хуваарилалт ядуурлын хамгийн доод түвшинд ямар хэмжээтэй байгааг харуулдаг ядуурлын мэдрэмжийн үзүүлэлт мөн 0.2 хувиар буурсан байна.

Хүснэгт 2. Ядуурлын үндсэн үзүүлэлт

	Улсын дундаж		Хот		Хөдөө	
	2016	2018	2016	2018	2016	2018
Ядуурлын хамралтын хүрээ	29.6	28.4	27.1	27.2	34.9	30.8
Ядуурлын гүнзгийрэлт	7.7	7.2	7.2	7.2	8.8	7.2
Ядуурлын мэдрэмж	2.9	2.7	2.8	2.8	3.2	2.4

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

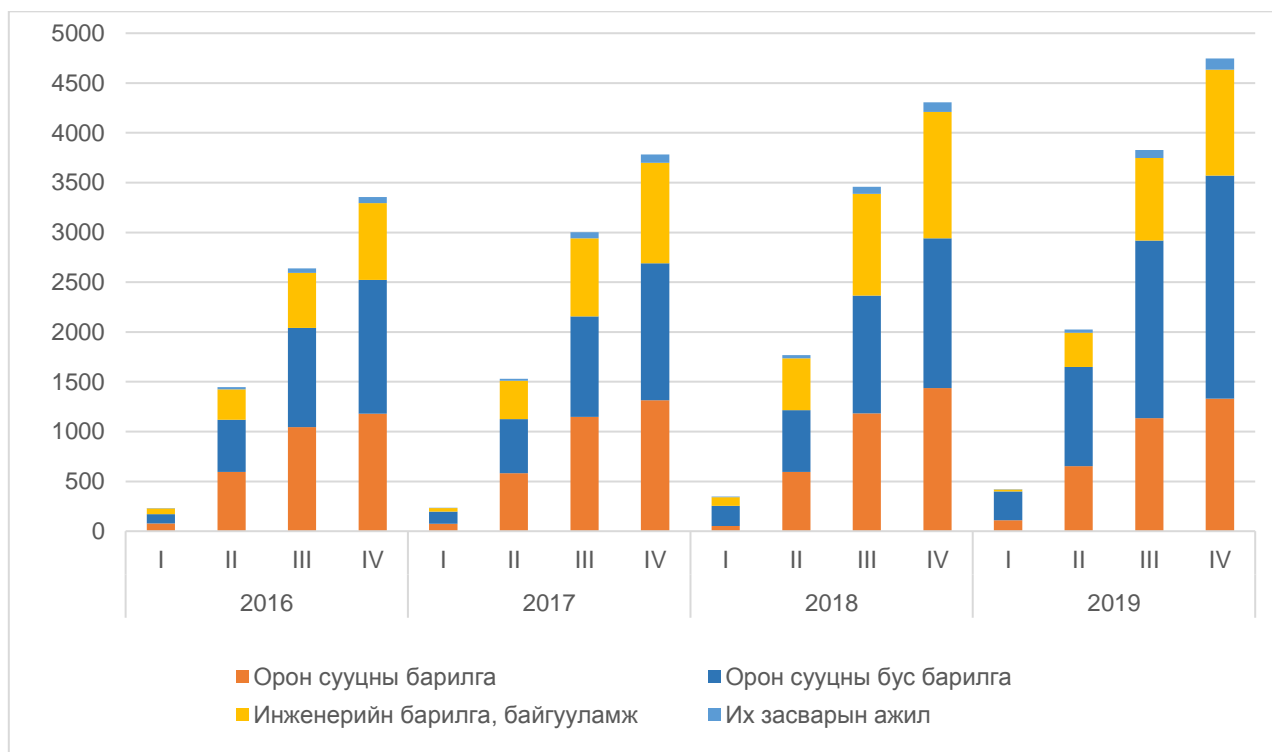
Засгийн газар иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх чиглэлээр УИХ-аас баталсан “Нийгмийн халамжийн тухай”, “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлого /2015-2030/”, “Хүүхдийн эрхийн тухай”, “Хүүхэд харах үйлчилгээний тухай”, “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай”, “Хамтын тэтгэврийн тухай” болон холбогдох бусад хуулиудын хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна.

1.1.5. Барилга, хот байгуулалт

Барилга, хот байгуулалтын салбарын хүрээнд иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчныг хангасан хот суурин газрыг төлөвлөх, хот, тосгоны хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулж батлуулах, иргэдийн орон сууцны хангамжийг нэмэгдүүлэх, инженерийн дэд бүтцийг сайжруулах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж ажиллаа.

2019 онд барилга угсралт, их засварын ажил нийт дүнгээр 4.75 их наяд төгрөг болсон байна. 2016 онд 3.36 их наяд төгрөг байсантай харьцуулахад 1.39 их наяд төгрөгөөр буюу 29.7 хувиар өссөн байна. Мөн 2019 онд Инженерийн барилга, байгууламжийн ажил нийт дүнгээр 1.06 их наяд төгрөг болсон бөгөөд 2016 онд 769.7 тэрбум төгрөг байсантай харьцуулахад 293.4 тэрбум төгрөгөөр буй 27.5 хувиар өссөн байна.

Зураг 9. Барилга угсралт, их засварын ажил, барилгын төрлөөр, улирлаар /тэрбум төгрөгөөр/

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Хот байгуулалт. Хот, тосгон, хилийн боомтуудын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах ажлын хүрээнд “Монгол Улсын хүн амын нутагшил, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл”, “Улаанбаатар хотын 2040 оны хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө”, “Олон улсын нисэх онгоцны буудлыг даган бий болох шинэ хот “Аэросити”-ийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө”, “Алтанбулаг, Бичигт, Замын-Үүдийн хилийн боомтын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө”, Завхан аймгийн Улиастай хот, Хэнтий аймгийн Өндөрхаан хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний төслүүдийг боловсруулж, батлуулахаар ажиллаж байна.

Энэ хүрээнд “Алтанбулаг”, “Бичигт”, “Замын-Үүд” хилийн боомтуудын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний төслийг боловсруулан, салбарын Шинжлэх ухаан технологийн зөвлөлийн хурлаар хэлэлцүүлэн батлуулав. Мөн “Улаанбаатар хотын 2040 оны хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний концепци”-ийг боловсруулаад байна.

Орон сууц. Иргэдийн орон сууцны хангамжийг нэмэгдүүлэх бодлогын хүрээнд Засгийн газраас “Орон сууцны ипотекийн зээлийн хөтөлбөр”, “Түрээсийн орон сууц хөтөлбөр”-ийг тус тус хэрэгжүүлж ажиллаа.

Зураг 10. Ипотекийн зээлд зарцуулсан дүн /тэрбум төгрөг/

Эх сурвалж: Барилга хот байгуулалтын яам

Ипотекийн зээлд 2016-2019 онд нийт 28,788 иргэн хамрагдаж, 1,876.5 тэрбум төгрөгийг улсын төсөв, Монголбанкнаас олгосон ипотекийн зээлийн эргэн төлөлт болон арилжааны банкны эх үүсвэрээр санхүүжүүлсэн байна.

Иргэдийг хямд өртөгтэй орон сууцаар хангах бодлогын хүрээнд “Түрээсийн орон сууц хөтөлбөр”-ийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлсэн. Уг хөтөлбөрийн хүрээнд улс болон орон нутгийн төсөв, Хөгжлийн банкны зээлээр нийт 3102 айлын төрийн болон орон нутгийн өмчийн түрээсийн санг бүрдүүлсэн ба үүнээс Улаанбаатар хотод 1759, Архангай аймагт 120, Говь-Алтай аймагт 120, Дархан-Уул аймагт 152, Орхон аймагт 315, Хэнтий аймагт 130, Сэлэнгэ аймагт 102, Увс аймагт 127, Өмнөговь аймагт 26, Ховд аймагт 116, Сэлэнгэ аймагт 102, Төв аймагт 22 айлын орон сууцыг хамрууллаа.

Засгийн газрын 2019 оны 202 дугаар тогтоолоор “150 мянган айл–орон сууц” үндэсний хөтөлбөр батлагдаж, тус хөтөлбөрийн хүрээнд БНХАУ-ын Засгийн газрын буцалтгүй тусламжаар нийслэлийн Сүхбаатар дүүргийн нутаг дэвсгэрт "Ногоон нуур - 1008 айлын орон сууц" төсөл, БНСУ-ын Засгийн газрын хөнгөлөлттэй зээлээр нийслэлийн Хан-Уул дүүргийн нутаг дэвсгэрт "Солонго -1", "Солонго - 2" 5002 айлын орон сууцны төсөл, Сонгинохайрхан нутаг дэвсгэрт "Баянголын ам" 2000 айлын орон сууцны төслүүдийг хэрэгжүүлж байна.

Инженерийн дэд бүтэц. Монгол Улсын Засгийн газар 2016-2020 онд нийгмийн суурь үйлчилгээг сайжруулах, эдийн засгийг төрөлжүүлэх, бүтээн байгуулалтын томоохон ажлуудыг санхүүжүүлэх, төрийн үйлчилгээг шуурхай, ил тод болгох, цахим орчныг бүрдүүлэх, эдийн засгийг дэмжих, тогтворжуулахад шаардлагатай санхүүгийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэх зорилгоор гадаад улс, олон улсын санхүүгийн байгууллагуудтай нийт 4.7 тэрбум ам.долларын хөнгөлөлттэй зээл, буцалтгүй тусламжийн хэлэлцээрүүдийг байгууллаа. Эдгээр хэлэлцээрүүдийн хүрээнд

инженерийн дэд бүтцийг барьж байгуулах чиглэлээр дараах төслүүдийг хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

1. БНХАУ-ын Экспорт-Импорт банкттай байгуулсан 1.0 тэрбум ам.долларын хөнгөлөлттэй зээлийн хэлэлцээрийн хүрээнд Төв цэвэрлэх байгууламжийг шинээр барих, Гачууртын уулзвараас Налайх-Чойрын уулзвар хүртэлх 20.9 км авто зам барих төсөл;
2. АНУ-ын Мянганы сорилтын сангийн 350 сая ам.долларын буцалтгүй тусламжийн компакт гэрээгээр Улаанбаатар хотын усан хангамжийг сайжруулах, хаягдал усыг дахин боловсруулж, үйлдвэрийн зориулалтаар ашиглах төсөл;
3. БНХАУ-ын Экспорт-Импорт банкттай байгуулсан 500 сая ам.долларын хөнгөлөлттэй зээлийн хүрээнд Яармагийн шинэ гүүр барих, хуучин гүүрийг засварлах төсөл, Улаанбаатар-Хөшигийн хөндийн шинэ нисэх онгоцны буудлын хурдны авто зам барих төсөл, Туул гол дээгүүрх Баянзүрхийн 288 у/м болон Сонсголонгийн 289.4 у/м төмөр бетон гүүр шинээр барих төсөл, Тосонцэнгэл-Улиастай чиглэлийн 114 км автозам барих төсөл, Баянхонгор-Байдрагийн гүүр чиглэлийн 129.4 км зам барих төсөл, Замын цагдаагийн газрын ойролцоох гүүрэн гарц барих төсөл, Улиастай-Тосонцэнгэл чиглэлийн Загастайн давааны 67 км хатуу хучилттай авто зам барих төсөл зэрэг томоохон зам, тээврийн дэд бүтцийн төсөл;
4. Европын сэргээн босголт, хөгжлийн банкттай байгуулсан 300 сая ам.долларын хөнгөлөлттэй зээлийн хэлэлцээрийн хүрээнд Улаанбаатар дулааны сүлжээ төсөл, Улаанбаатар-Дархан чиглэлд нэмэлт хоёр эгнээ авто зам шинээр барих төсөл;
5. Азийн хөгжлийн банкттай байгуулсан 1.26 тэрбум ам.долларын хөнгөлөлттэй зээлийн ерөнхий хэлэлцээрийн хүрээнд Улаанбаатар-Дархан чиглэлийн замын өргөтгөл шинэчлэл төсөл, Улаанбаатар хотод төлбөрийн чадварт нийцсэн 10,000 айлын орон сууц барих төсөл, Баруун болон Алтай-Улиастайн бүсэд нийт 40 мВт-ын хүчин чадал бүхий нар, салхин цахилгаан станц барих, 34 сургууль цэцэрлэг шинээр барих, өргөтгөх, Хан-Уул, Чингэлтэй дүүргийн нэгдсэн эмнэлэг, орон нутгийн эмнэлгийн өргөтгөл 2, өрхийн эмнэлэг 10, сумдын эмнэлэг 6, түргэн тусламжийн төвийн барилга барих төслүүд;
6. БНСУ-ын Экспорт-Импорт банкттай 700 сая ам.долларын хөнгөлөлттэй зээлийн хэлэлцээр байгуулж, энэ хүрээнд Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлыг бууруулах зорилгоор зорилтот бүлэгт чиглэсэн түрээсийн орон сууцны хороолол барих, 10 аймгийн төвд дулааны станц барих төсөл, хууль, эрх зүйн салбарын чадавхыг бэхжүүлэх төсөл;
7. Зүүн өмнөд говийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоо суурин газрын хөгжлийн хүрээнд АХБ-ай байгуулсан 20.0 сая ам.долларын зээлийн хэлэлцээрийн дагуу Булган, Дундговь, Хэнтий, Хөвсгөл, Сүхбаатар аймгуудын төвийн цэвэрлэх байгууламжийг сайжруулах төслүүдийг хэрэгжүүлж байна.

1.1.6. Зам, тээврийн салбар

Эдийн засгийн өсөлтийг хангах зам, тээврийн сүлжээг өргөжүүлэн хөгжүүлэх, хэрэглэгчийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн аюулгүй, ая тухтай үйлчилгээг үзүүлэх зорилгын хүрээнд авто зам, авто тээвэр, иргэний нисэх, төмөр зам, агаарын тээврийн салбарыг хөгжүүлж байна.

Хүснэгт 3. Зам тээврийн салбарын үзүүлэлтүүд

Төрөл	Үзүүлэлт	2016	2017	2018	2019	
					Гүйцэтгэл	2016 онтой харьцуулсан (хувиар)
Тээсэн ачаа, мянган тонн	төмөр замын	19989.1	22765.1	25763.3	28143.0	40.79
	авто	20406.2	31212.9	42033.8	40848.8	100.18
	агаарын	4.9	5.4	5.8	5.8	17.55
Зорчигчдын тоо, сая хүн	төмөр замын	2.7	2.6	2.6	3.0	9.26
	авто	260.7	212.2	193.0	168.4	-35.39
	агаарын	1.0	1.3	1.4	1.6	62.00
	усан замын	0.0	0.0	0.0	0.0	
Тээврийн нийт орлого, тэрбум төгрөг	төмөр замын	436.9	530.0	616.0	708.6	62.19
	авто	467.2	506.4	695.9	796.1	70.39
	агаарын	287.3	385.5	442.3	498.7	73.57
	усан замын	0.2	0.3	0.2	0.2	-20.00

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Авто замын салбарт 2016-2019 онд улсын хэмжээнд нийт 1917.5 км хатуу хучилттай авто зам, 2427 урт метр төмөр бетон гүүрийг барьж ашиглалтад оруулснаар нийт 17 аймгийн төв, 95 сум, 5 хилийн боомт хатуу хучилттай авто замаар нийслэлтэй холбогдлоо. Улаанбаатар хотын авто замын сүлжээг сайжруулах, түгжрэлийг бууруулах цогц арга хэмжээ авах ажлын хүрээнд Яармагийн 260 у/м шинэ гүүр барих, хуучин гүүрийг засварлах, Замын цагдаагийн газрын ойролцоох гүүрэн гарц барих, Туул гол дээгүүрх Баянзүрхийн 321 у/м болон Сонсголонгийн 289.4 у/м төмөр бетон гүүр барих, Гачууртын уулзвараас Налайх-Чойрын уулзвар хүртэлх 20.9 км авто замын өргөтгөл шинэчлэл хийх зэрэг төслүүдийг хэрэгжүүлэв.

Зам-Үүдэд тээвэр логистикийн төв байгуулах ажлын хүрээнд төслийн барилга угсралтын ажлыг дуусгаж, улсын комисс 2018 оны 12 дугаар сарын 28-31-ний өдрүүдэд ажиллаж, 18/432/02 дугаар актаар ашиглалтад хүлээн авсан байна. Төмөр замын бүтээн байгуулалтын төслүүдийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх чиглэлээр Хөөт-Бичигт чиглэлийн төмөр зам, Улаанбаатар төмөр замын шинэчлэлийн төсөл, Эрдэнэт-Овоот чиглэлийн төмөр зам, Богд Хан төмөр зам, Тавантолгой-Гашуунсухайт чиглэлийн төмөр зам, Тавантолгой -Зүүнбаян чиглэлийн төмөр замын төслүүдийг хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх арга хэмжээг авч “Тавантолгой-Гашуунсухайт” чиглэлийн төмөр зам, “Тавантолгой-Зүүнбаян” чиглэлийн төмөр замын төслийн санхүүжилтийн асуудлыг шийдвэрлэж, бүтээн байгуулалтын ажлыг эхлүүлсэн.

“Улаанбаатар төмөр зам”-ын төслийн дохиолол, хориглол, төвлөрүүлэлтийн шинэчлэлийн ажлын хүрээнд хэсгийн нэвтрүүлэх чадварыг 20 хос галт тэргээр, тээх чадварыг 33 сая тонн хүртэл нэмэгдүүлэх, галт тэрэгний хөдөлгөөний аюулгүй ажиллагааг дээшлүүлэх, ашиглалтын зардлыг бууруулах “Хойд-Улаанбаатар-Замын-Үүд”-ийн чиглэлд нэг замт хоорондын замыг радио сувгаар галт тэрэгний хөдөлгөөнийг хоорондын зай, хугацаагаар зохицуулах системээр тоноглох, галт тэрэгний хөдөлгөөн зохицуулагчийн төвлөрүүлэлт, тоон радио холбоо, тоон технологийн холбооны системийг шинэчлэх Улаанбаатар төмөр замын 65 өртөө, зөрлөгт дохиолол

төвлөрүүлэлт, хориглолын байгууламжийн угсралт, суурилуулалтын ажлыг 2019 онд хэрэгжүүлсэн байна. Орон нутгийн нисэх буудлуудын хүчин чадлыг дээшлүүлэх чиглэлээр Ховд, Өмнөговь, Хэнтий, Хөвсгөл аймгийн нисэх буудлыг өргөтгөн шинэчилж, аэродромыг 4С болгох төслийг хэрэгжүүлж байна.

1.1.7. Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн салбар

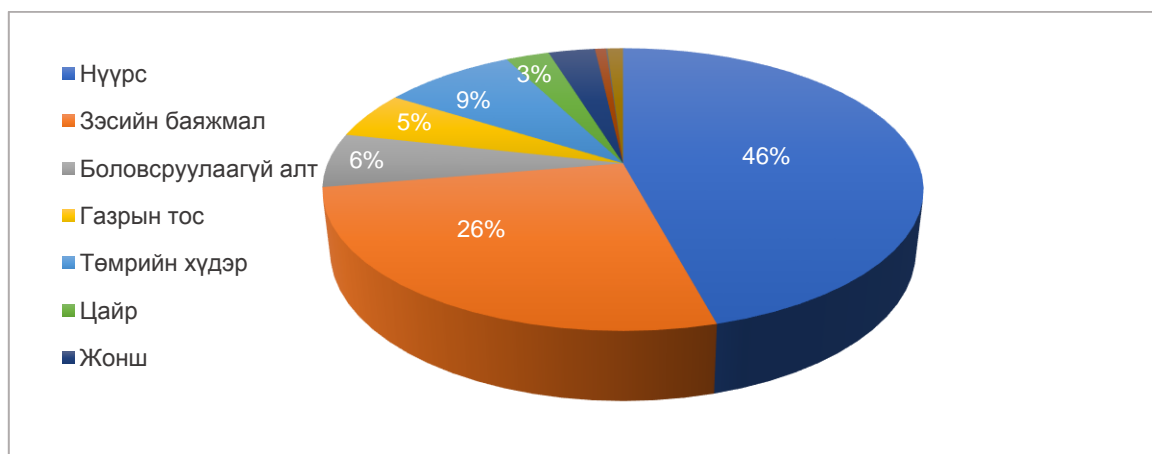
Уул уурхайн салбарын нийт үйлдвэрлэл 2016 онд 7,067.4 тэрбум төгрөг байсан бол 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 12,467.1 тэрбум төгрөг болж, 2016 онтой харьцуулахад 76.5 хувиар өссөн байна. Уул уурхайн салбар дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 23.8 хувь, нийт экспортын 90 хувийг бүрдүүлж байна.

Хүснэгт 4. Уул уурхайн салбарын голлох бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл.

Бүтээгдэхүүн	2016	2017	2018	2019
Нүүрс /мянган тонн/	35,533.3	48,145.1	50,009.3	50,833.7
Зэсийн баяжмал /металл агуулгаараа мянган тонн/	1,445.1	1,317.1	1,310.8	1,262.4
Төмрийн хүдрийн баяжмал /мянган тонн/	7,146.1	11,369.7	9,630.9	11,958.6
Газрын тос /мянган баррель/	8,249.8	7,624.1	6,388.6	6,876.1
Цайрын баяжмал /мянган тонн/	100.2	82.7	87.9	83.1
Алт /кг/	18,435.7	19,846.8	20,655.2	16,251.3

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Зураг 11: Уул уурхайн салбарын экспортын бүтэц, хувь

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Геологийн салбарыг хөгжүүлэх, эрдэс баялгийн сан хөмрөгийг арвижуулах, геологи эрдэс баялгийн судалгааны ажлыг дэвшилтэт техник, технологиор мэргэжлийн багаар гүйцэтгүүлэх бодлогыг баримтлан ажиллаа. Энэ хүрээнд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн 40.5 хувийг 1:50000-ны масштабын геологийн зураглал, ерөнхий эрлийн судалгаанд бүрэн хамруулав. Мөн Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийг 100 хувь хамруулсан геологийн 1:200000-ны масштабын иж бүрдэл зургийг К хавтгай хэмжээнд хээрийн судалгааны ажлыг 100 хувь хийж гүйцэтгэсэн.

Монгол орны геохимийн 1:1000000-ын масштабын зураг зохиох ажлыг Монгол орны баруун, баруун өмнөд, зүүн өмнөд хэсэгт гүйцэтгэж, нийт талбайн 31.3 хувьд хээрийн судалгааны ажлыг хийгээд байна.

Томоохон хотуудын геоэкологи, гидрогеологийн судалгаа болон сэдэвчилсэн судалгааны ажлын хүрээнд “Улаанбаатар хотын геоэкологи, гидрогеологи - 2017”, “Эрдэнэт хотын геоэкологи, гидрогеологийн судалгаа”, “Дархан хотын геоэкологи, гидрогеологийн судалгаа”, “Голлох ашигт малтмалын судалгаа” зэрэг төслүүдийг хэрэгжүүлж байна.

Мөн “Алт-2” үндэсний хөтөлбөрийг 2016 оноос эхлэн авч хэрэгжүүлсэн ба хөтөлбөрийн хүрээнд хээрийн судалгааны ажлыг 521,200 км² талбай буюу нийт нутаг дэвсгэрийн 33.3 хувьд гүйцэтгэж, алтны хүдэржилт бүхий талбай, дүүрэг, зангилаа, түүнд тогтоогдсон орд, илрэл, эрдэсжсэн цэг, сарнилын хүрээ бүхий хэсгүүдийг нарийвчлан тодорхойллоо.

Уул уурхайн салбарт хэрэгжиж томоохон төсөл хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийн эрчимжүүлэх чиглэлээр холбогдох арга хэмжээг авч ажиллаа. Үүнд:

1. Оюутолгойн далд уурхайн бүтээн байгуулалтын ажил 64 хувьд хүрээд байна. Энэ хүрээнд үйлдвэрлэлийн 2 дугаар босоо амыг барьж дуусгасан ба далд уурхайн хөндлөн малталт 30,923 экв.м³, налуу буюу конвейрийн малталт 8.299 экв.м³, босоо ам 3–нэвтрэлтийн тоног төхөөрөмжийг суурилуулах ажил хийгдэж байна.

2. Тавантолгойн орд ашиглалтыг өргөжүүлэн, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх ажлын хүрээнд Тавантолгойн ордын Бортээг болон Оорцогийн хэсэгт нарийвчилсан хайгуул, судалгааны ажлыг хийж гүйцэтгэлээ.

3. Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлыг бууруулах чиглэлээр сайжруулсан шахмал түлш үйлдвэрлэж, гэр хорооллын 220 мянган айл, өрхийг шахмал түлшээр бүрэн хангаж ажилласан.

4. “Эрдэнэс-Тавантолгой” ХК-ийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” Засгийн газрын 2019 оны 296 дугаар тогтоолоор “Эрдэнэс Тавантолгой” ХК-ийн иргэд, аж ахуйн нэгжийн эзэмшиж байгаа хувьцааны хоёр дахь зах зээлийн арилжааг хөрөнгийн бирж дээр үе шаттайгаар эхлүүлэхтэй холбогдуулан зохион байгуулах ажлыг баталсан бөгөөд холбогдох хууль, тогтоомжийн хүрээнд “Эрдэнэс-Тавантолгой ХК”-ийн охин компани “Эрдэнэс -Тавантолгой Майнинг” ХХК-ийг үүсгэн байгуулсан.

Хүнд аж үйлдвэрийн бүтээн байгуулалтын ажлыг эрчимжүүлэх ажлын хүрээнд “Зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэр”, “Газрын тос боловсруулах үйлдвэр” байгуулах төслийг хэрэгжүүлэх зорилт тавин ажиллаж байна. Үүнд:

1. Газрын тос боловсруулах үйлдвэр барих төслийн хүрээнд үйлдвэрийн гаднах дэд бүтцийн ажлууд болох “ Сайншанд-Газрын тос боловсруулах үйлдвэр” чиглэлийн 27 км урт салаа төмөр зам, 18.2 км урт цахилгаан хангамжийн 110 Кв-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, 110/10 Кв-ын 6.3 МВт-ын суурилагдсан хүчин чадал бүхий дэд станцыг барилга угсралтын ажлыг бүрэн дуусгаж, ашиглалтад хүлээлгэн өгөөд байна. Газрын тос боловсруулах үйлдвэрийн барилга угсралтыг ажлыг эхлүүлэхээр ажиллаж байна.

2. Зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэрийн урьдчилсан Техник эдийн засгийн үндэслэл болон Байгаль орчны ерөнхий үнэлгээний тайланг хийж гүйцэтгээд байна.

3. Үнэт металл боловсруулах, цэвэршүүлэх үйлдвэрийн урьдчилсан Техник эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулан батлуулаад байна.

1.1.8. Эрчим хүчний салбар

Монгол Улсын эрчим хүчний салбарын тасралтгүй, найдвартай ажиллагааг хангах зорилгоор “ДЦС-3-ын суурилагдсан хүчин чадлыг 75 мВт-аар өргөтгөх”, “Чойбалсангийн ДЦС-ыг 50 МВт-аар өргөтгөх”, Улаанбаатар хотын “Амгалангийн ДЦС-ыг 50 МВт-аар өргөтгөх”, “Тавантолгойн 300 МВт-ын цахилгаан станцыг барих”, “Багануурын 400 МВт-ын ДЦС барих”, “Аймгийн төвүүд болон томоохон хот суурин газарт дулааны станц, шугам сүлжээг шинээр барих”, “Эрдэнбүрэнгийн 90 МВт-ын усан цахилгаан станц барих”, “Төвийн бүсийн 220 кВ-ын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станцыг барих” төслүүдийн бүтээн байгуулалтын ажлыг эрчимжүүлэх арга хэмжээг авч ажиллаа.

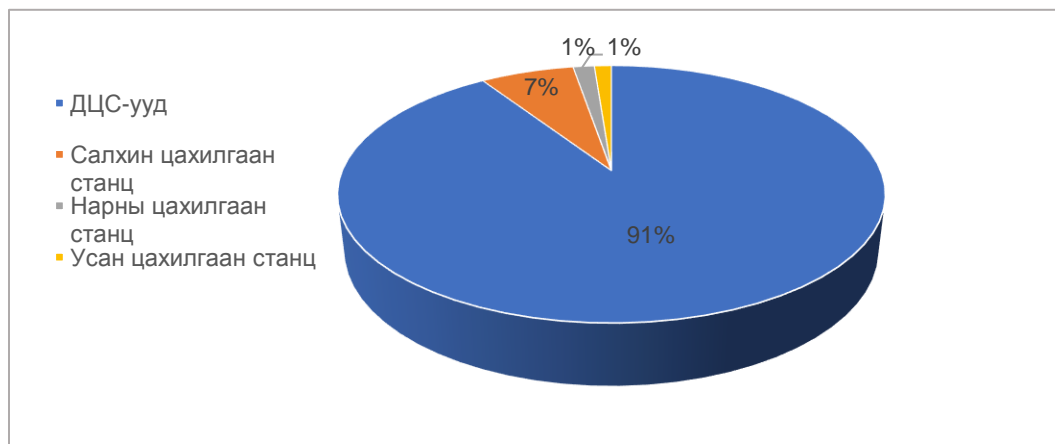
Хүснэгт 5. Цахилгаан, дулаан үйлдвэрлэл

	Нэгж	2016	2017	2018	2019
Цахилгаан эрчим хүч	сая кВт.цаг	5,667.1	6,027.3	6,535.3	6,116.1
Дулааны эрчим хүч	мян.Гкал	10,798.8	11,296.4	11,504.8	12,251.6

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Монгол улсын хэмжээнд 2016 онд 5,667.1 сая кВт.цаг эрчим хүч, 10,798.8 мян.Гкал дулааны эрчим хүч үйлдвэрлэж байсан бол 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 6,116.1 сая кВт.цаг цахилгаан эрчим хүч, 12,251.6 мян.Гкал дулааны эрчим хүч үйлдвэрлэж, 2016 онтой харьцуулахад цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэл 7.9 хувиар, дулааны эрчим хүчний үйлдвэрлэл 13.4 хувиар нэмэгдсэн байна.

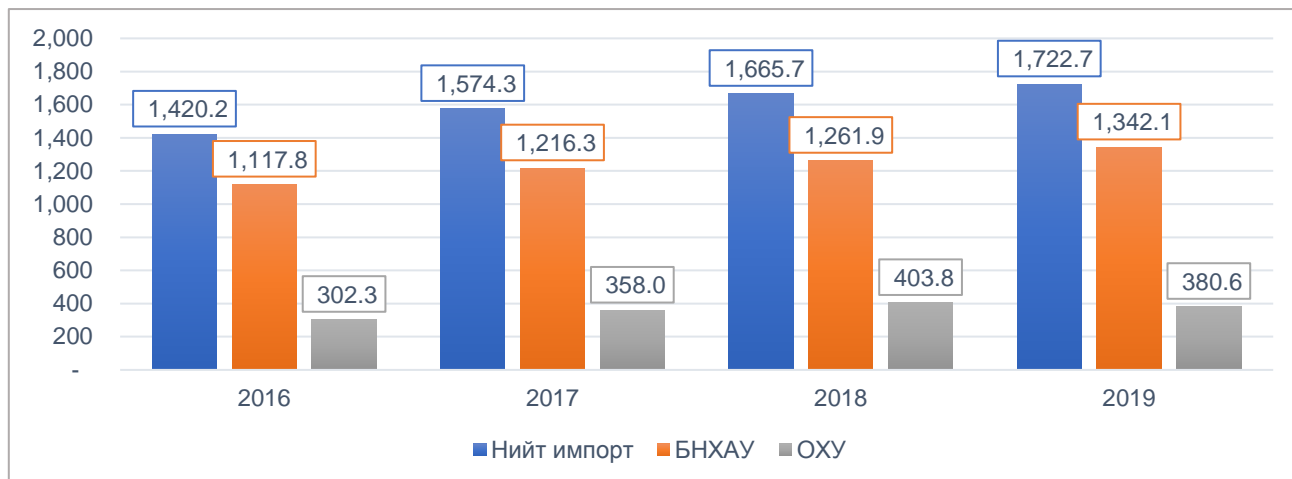
Зураг 12. Цахилгаан эрчим хүчний бүтэц.

Эх сурвалж: Эрчим хүчний яам

Монгол Улс цахилгаан эрчим хүчний хангамжийн 80.4 хувийг дотооддоо үйлдвэрлэж, 19.6 хувийг импортоор авч байна. Дотоодын цахилгаан эрчим хүчний 90.7 хувийг дулааны цахилгаан станц, үлдсэн 9.3 хувийг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр бүрдүүлж байна.

Зураг 13. Цахилгаан эрчим хүчний нийт импорт /сая.кв.цаг/.

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Уул уурхайн ашигт малтмалын олборлолт, үйлдвэрлэл нэмэгдэж байгаатай холбоотойгоор импортын эрчим хүчний хэрэглээ нэмэгдсэн байна. БНХАУ-аас 2019 онд зөвхөн уул уурхайн салбарт ашиглагдах 1,342.1 сая кВт.цагийн цахилгаан эрчим хүчийг импортоор авсан нь 2016 оноос 20 хувиар өссөн байна.

Дулааны цахилгаан станцуудыг хүчин чадлыг өргөтгөн, шинэчлэх чиглэлээр Дарханы дулааны цахилгаан станцыг 35 МВт-аар өргөтгөх, Эрдэнэтийн дулааны цахилгаан станцыг 35 МВт-аар өргөтгөх төслүүдийн санхүүжилтийн асуудлыг шийдвэрлэж, барилга угсралтын ажлыг эхлүүлж, ашиглалтад хүлээн авахаар ажиллаж байна.

Мөн Дулааны 2-р цахилгаан станцын хүчин чадлыг 300 МВт-аар өргөтгөх төсөл, Амгалангийн дулааны цахилгаан станцыг 50 МВт-аар өргөтгөх төслүүдийн санхүүжилтийн асуудлыг шийдвэрлэх, Дулааны 3-р цахилгаан станцыг хүчин чадлыг 75 МВт-аар өргөтгөх төсөл, Чойбалсангийн дулааны цахилгаан станцыг 50 МВт-аар өргөтгөх төслүүдийн барилга, угсралтын ажлыг эхлүүлэхээр тус тус ажиллаж байна.

Шинээр эрчим хүчний эх үүсвэрийг бий болгох ажлын хүрээнд 2016-2019 онд Эрдэнэтийн Уулын баяжуулах үйлдвэрийн дулааны цахилгаан станцын хүчин чадлын 48 МВт-аар нэмж, Дархан-Уул аймгийн Хонгор сумын нутаг дэвсгэрт 10 МВт-ын нарны станц, Улаанбаатар хотын Сонгинохайрхан дүүргийн нутаг дэвсгэрт 10 МВт-ын нарны цахилгаан станц, Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын нутагт дэвсгэрт 50 МВт-ын хүчин чадалтай салхин цахилгаан станц, Дорноговь аймгийн Сайншанд суманд “Сайншанд салхин парк” ХХК-ийн 52 МВт-ын салхин цахилгаан станцуудыг барьж, ашиглалтад орууллаа. Мөн, Бүгд найрамдах Солонгос Улсын Засгийн газрын хөнгөлөлттэй зээлийн хүрээнд 10 аймагт Дулааны цахилгаан станц шинээр барих төслийг хэрэгжүүлж байна.

Сэргээгдэх эрчим хүчийг зохистой харьцаагаар хөгжүүлэх чиглэлээр Эрдэнэбүрэнгийн 90 МВт усан цахилгаан станц барих төслийн санхүүжилтийн асуудлыг шийдвэрлэн, холбогдох тооцоо, судалгааны ажлыг эхлүүлээд байна. Эгийн голын 315 МВт-ын усан цахилгаан станц барих төсөл болон Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр “Сэргээгдэх эрчим хүчийг дэлгэрүүлэх төсөл”-ийг тус тус хэрэгжүүлж байна.

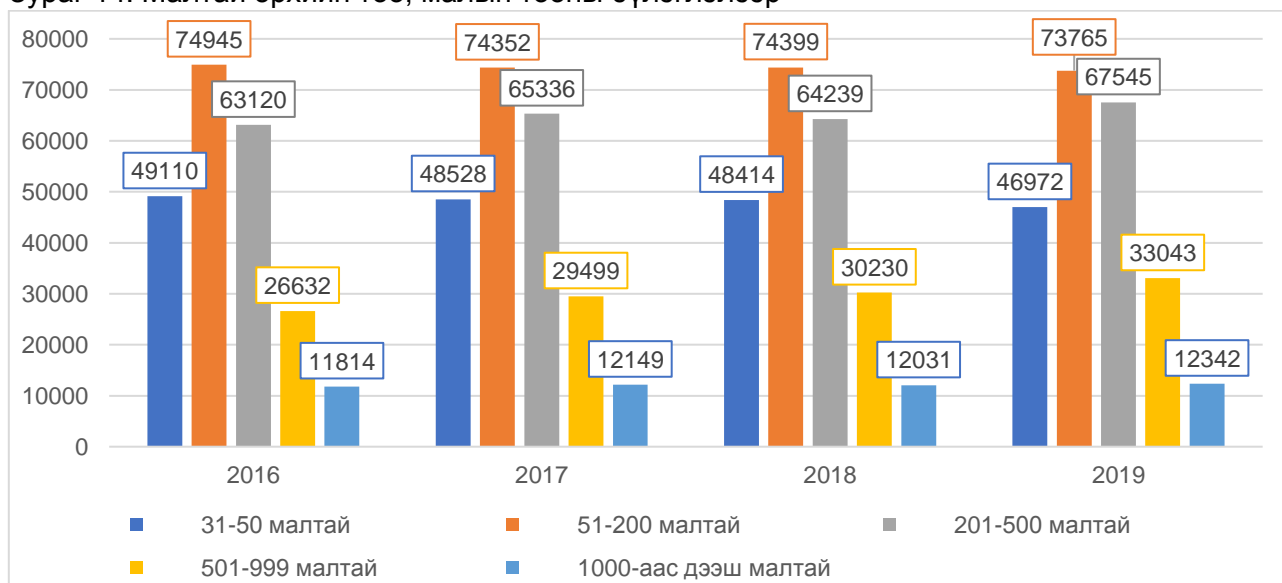
Бүс нутгийн эрчим хүчний систем, хүнд үйлдвэрүүд, том хэрэглэгчид, эрчим хүчний эх үүсвэрүүдийг холбосон цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станцыг барьж байгуулах ажлын хүрээнд “Улаанбаатар-Мандалговийн 330 кВ-ын 2 хэлхээт 260 км ЦДАШ, 220 кВ-ын дэд станц барих, Оюутолгой, Тавантолгой дэд станц”-ын барилга угсралтын ажлыг бүрэн дуусгаж, ашиглалтад хүлээн авав.

1.1.9. Хөдөө аж ахуйн салбар

Мал аж ахуй. Монгол Улс 2016 онд 61.5 сая толгой малтай байсан бол 2019 онд 70.9 сая толгой малтай болж 2016 онтой харьцуулахад 15.2 хувиар нэмэгдсэн байна. 2016-2019 онд нийт 94.2 сая төл хүлээн авч эдийн засгийн эргэлтэд оруулах мал сүргийн тоо, түүхий эд, бүтээгдэхүүний нөөц нэмэгдсэн.

2016-2019 оны хооронд ямаа 3.7 сая толгой буюу 14.4 хувиар, хонь 4.4 сая толгой буюу 15.8 хувиар, үхэр 672.8 мянган толгой буюу 16.5 хувиар, адуу 579.9 мянган толгой буюу 15.9 хувиар, тэмээ 74 мянган толгой буюу 18.4 хувиар өссөн байна. Малчин өрхийн хувьд 2019 онд өмнөх онтой харьцуулахад 50 хүртэлх малтай өрх 1.1 пунктээр, 51-200 хүртэлх малтай өрх 0.8 пунктээр буурч, 201-500 малтай өрх 0.2 пунктээр, 501-999 малтай өрх 1.1 пунктээр, 1000-аас дээш малтай өрх 0.6 пунктээр өссөн байна.

Зураг 14. Малтай өрхийн тоо, малын тооны бүлэглэлээр

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Хүснэгт 6. Монгол Улсын малын тоо /мянган толгой/

Малын төрөл	2016	2017	2018	2019
Тэмээ	401.3	434.1	459.7	475.3
Адуу	3,634.9	3,939.4	3,940.0	4,214.8
Үхэр	4,080.3	4,388.2	4,380.8	4,753.1
Хонь	27,853.4	30,108.0	30,554.8	32,267.1
Ямаа	25,572.2	27,346.1	27,124.4	29,261.6
Бүгд	61,542.0	66,215.8	66,460.1	70,971.9

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Газар тариалан. Газар тариалангийн салбар нь хөдөө аж ахуйн салбарын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 12.8 хувийг эзэлж, Монгол Улсын нийт ажиллах хүчний 10 орчим хувь нь энэ салбарт хамаарч байна. Улсын хэмжээгээр нийт үр тарианы 1490, төмс, хүнсний ногооны 370 аж ахуйн нэгж, 35 мянган өрхийн тариалан эрхлэгчид газар тариалангийн салбарт үйл ажиллагаа явуулж байна.

Улсын хэмжээнд 2019 онд нийт 515.2 мянган га талбайд тариалалт хийснээс 433.3 мянган тонн үр тариа, 192.2 мянган тонн төмс, 99.5 мянган тонн хүнсний ногоо, 35.2 мянган тонн тосны ургамал, 121.1 мянган тонн тэжээлийн ургамал, гурилын үйлдвэрлэлд 247.3 мянган тонн буудай хураан авч бэлтгэсэн байна.

Аж ахуйн нэгж, иргэд 354.8 мянган га-д чанар сайтай уринш боловсруулж бэлтгэсний 192.1 мянган га талбайг нь дэвшилтэт технологиор боловсруулсан бөгөөд дараа оны тариалалтад зориулан нийтдээ 47.9 мянган тонн үрийн буудайн нөөц бүрдүүлсэн байна. Жимст цэцэрлэгийн талбай 6.1 мянган га-д хүрч, 1.9 мянган тонн жимс хураан авлаа.

Хүснэгт 7. Хураан авсан ургацын хэмжээ /мянган тонн/.

Таримлын төрөл	2016	2017	2018	2019
Үр тариа	483.5	238.1	453.8	433.3
Үүнээс: буудай	467.1	230.6	428.6	407.6
Төмс	165.3	121.8	168.9	192.2
Хүнсний ногоо	94.4	82.1	100.7	99.5
Тэжээлийн ургамал	53.4	47.9	123.8	121.1
Тосны ургамал	21.5	12.5	23.4	35.2

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Хүнсний үйлдвэрлэл. Салбарын хэмжээнд 2019 оны байдлаар 1,914 хүнсний үйлдвэр, цех үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд тэдгээрт нийт 12.7 мянган хүн ажиллаж байна. Үүнээс сүү, сүүн бүтээгдэхүүний 237 үйлдвэр, цех, 72 хөргөлтийн төв улирлын чанартай үйл ажиллагаа явуулж, нийт 1,238 хүн ажиллаж байна. Үйлдвэрийн аргаар боловсруулсан сүү, сүүн бүтээгдэхүүний хэмжээ 2016 оны дүнгээр 63.3 сая литр

байсан бол 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 168.1 сая литр сүү, сүүн бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрийн аргаар боловсруулсан.

Хүснэгт 8: Хүнсний гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл

	2016	2017	2018
Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн /мян.л/	63,285.2	86,640.2	134,998.0
Малын мах /т/	8,949.9	25,538.0	45,221.7
Махан нөөш /т/	158.0	185.5	233.5
Хиаман төрлийн бүтээгдэхүүн /т/	4,628.3	4,636.3	5,686.8
Цэвэр ус, амтат ус, ундаа жүүс /мян.л/	243,754.3	275,758.2	304,856.9
Гурил /т/	209,688.0	209,060.5	239,324.6
Гоймон /т/	4,050.5	6,998.5	7,561.8
Талх /т/	22,282.9	23,829.8	27,436.2
Нарийн боов /т/	15,993.9	17,748.9	19,462.3

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Хүнсний гол нэрийн бүтээгдэхүүний боловсруулах үйлдвэрлэл 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр шингэн сүү 40.4 сая литр, тараг 13.7 сая литр, зайрмаг 104.7 сая ширхэг, өтгөн цөцгий 190.0 тонн, өрөм зөөхий 528.19 тонн, бяслаг, аарц 506.79 тонн тус тус боллоо. Монгол Улсад жилдээ 12-14 сая толгой малыг хүн амын хүнсэнд хэрэглэж байна. Улсын хэмжээнд 2019 онд нийт 58.6 мянган тонн мах экспортолж, мах, махан бүтээгдэхүүний экспортын орлого 135 сая ам. долларт хүрээд байна.

Боловсруулах үйлдвэрлэл. Боловсруулах аж үйлдвэрийн салбар 2019 урьдчилсан гүйцэтгэлээр дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 9.6 хувийг эзэлж, аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэл 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 17.4 их наяд төгрөгт хүрч, 2016 онтой харьцуулахад 7.5 их наяд төгрөгөөр буюу 75.1 хувиар өслөө. Хөнгөн үйлдвэрийн салбар нь ноос ноолуур, арьс шир, мод модон тавилга, оёмол бүтээгдэхүүн, хувцас үйлдвэрлэл, барилгын материал, хэвлэл, сав баглаа боодол, дахин боловсруулах, цахилгаан бараа, гоо сайхан, эм, ахуйн химийн болон бэлэг дурсгалын үйлдвэрлэл гэсэн 14 дэд салбарыг хамарч үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа явуулж байна. 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарын 6.4 хувийг хөнгөн үйлдвэрийн салбар эзэлж байна.

Хүснэгт 9. Ноос, ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл.

Бүтээгдэхүүний нэр	Хэмжих нэгж	2016	2017	2018	2019*
Самнасан ноолуур	тонн	782.1	1108.8	1160.3	774.0
Тэмээний ноосон хөнжил	мянган метр	12.2	30.2	9.4	9.9
Эсгий	мянган метр	99.9	114.9	112.1	161.9
Хивс	мянган метр	432.9	473.0	528.2	478.3
Эсгий гутал	мянган хос	0.5	0.3	0.4	0.6

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

*Урьдчилсан гүйцэтгэл

Монгол Улсын стратегийн түүхий эд болох ноолуурын салбарын хууль эрх зүй, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах, түүхий эд бэлтгэлийн тогтолцоог сайжруулах, ашиглалтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор үйлдвэрүүдийн суурилагдсан хүчин чадлын ашиглалтыг дээшлүүлэх, хүчин чадал нэмэгдүүлэх, технологийн шинэчлэл хийх, үйлдвэрлэлийн эргэлтийн хөрөнгийг шийдвэрлэх, гадаад зах зээлд эзлэх хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх зорилгоор “Ноолуур” хөтөлбөрийг Засгийн газрын 2018 оны 47 дугаар тогтоолоор батлан хэрэгжүүлж байна.

Манай улс 2019 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр ямаан сүргийн тоо 29.2 сая толгой хүрч, ноолуурын нөөц 9500 тонн боллоо. Ноос, ноолуур боловсруулах салбарт гүн боловсруулах үйлдвэр 15, анхан шатны боловсруулах үйлдвэр 23, сүлжмэлийн жижиг дунд үйлдвэр 59, өрхийн жижиг цех 150-200 үйл ажиллагаа явуулж, угаасан ноос, ноолуурыг БНХАУ-д, самнасан ноолуурыг Итали, Англи, нэхмэл сүлжмэл бүтээгдэхүүнийг АНУ, ХБНГУ, БНСУ, Япон, Бельги, Франц зэрэг 20 гаруй оронд экспортолсон.

Ноос, ноолууран бүтээгдэхүүний нийт экспорт 2016 онд 300.2 сая ам.доллар байсан бол 2019 оны байдлаар 434.6 сая ам.долларт хүрч 44.8 хувийн өсөлттэй байна.

Жижиг дунд үйлдвэрлэл. Монгол Улсад өнөөгийн байдлаар бүртгэлтэй нийт 187 мянган аж ахуйн нэгж байгаагаас 93 мянган аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулж байгаа бөгөөд жижиг, дунд үйлдвэрийн салбарт 50.1 хувь нь ажиллаж байна.

Жижиг, дунд үйлдвэрийн эрх зүйн орчныг сайжруулах зорилтын хүрээнд 2019 онд Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай, Санхүүгийн түрээс /лизинг/-ийн тухай, Зээлийн батлан даалтын сангийн тухай, Үйлдвэр технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай хууль батлагдаж, Татварын багц хууль, Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай хууль, Нийгмийн даатгалын тухай, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай, Гаалийн албан татварын тухай, Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуулиудад нэмэлт өөрчлөлтүүд орж, Монгол Улсын Засгийн газрын 2019 оны 156 дугаар тогтоолоор “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр”, Засгийн газрын 2019 оны 362 дугаар тогтоолоор “Хоршоог хөгжүүлэх нийгмийн хэмжээний хөтөлбөр-III”, Засгийн газрын 2019 оны 418 дугаар тогтоолоор “Ахуйн үйлчилгээний салбарыг дэмжих хөтөлбөр”-ийг тус тус батлав.

1.2. САНХҮҮГИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙ ҮР ДҮН

Санхүүгийн салбарын нийт активын хэмжээ 2016 онд 27.9 их наяд төгрөг байсан бол 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 40.9 их наяд төгрөгт хүрч 12.9 их наяд төгрөгөөр буюу 46.3 хувиар нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Санхүүгийн салбарын тогтвортой өсөлтийг баталгаажуулах, санхүүгийн дэд салбарууд эн тэнцвэртэйгээр хөгжих эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, хямралаас урьдчилан сэргийлэх замаар эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих зорилго бүхий “Монгол Улсын санхүүгийн зах зээлийг 2025 он хүртэл хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр”-ийг Засгийн газрын 2017 оны 299 дүгээр тогтоолоор батлуулан хэрэгжүүлж байна.

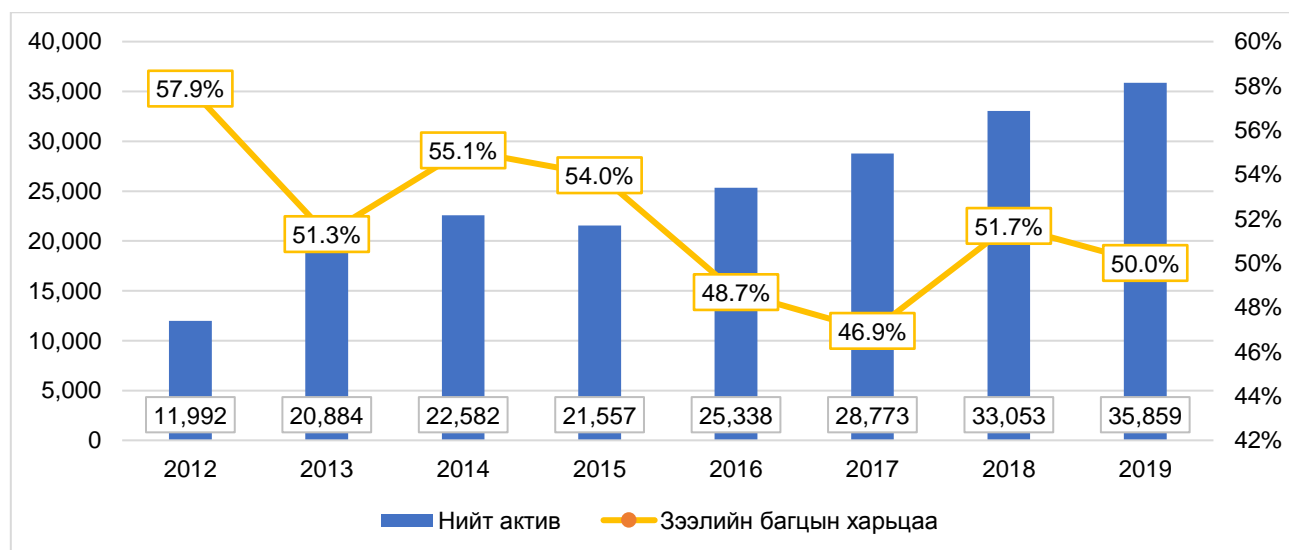
1.2.1. Банкны салбар

Банкны салбарт 2020 оны 1 дүгээр улирлын байдлаар 13 арилжааны банк 1,410 салбар нэгжтэйгээр үйл ажиллагаа явуулж байна. Нийт хадгаламж эзэмшигчдийн тоо давхардсан байдлаар 2016 онд 2.4 сая байсан бол 2019 онд 25.0 хувиар өсөж 3.2 саяд хүрсэн, мөн нийт зээлдэгчдийн тоо 2016 онд 0.9 сая байснаас 2019 онд 1.4 саяд хүрч 35.7 хувиар нэмэгдсэн байна. Банкуудын олгосон төгрөгийн зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 2016 онд 19.7 хувь байсан бол 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар төгрөгийн зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 2.9 хувиар буурч 16.8 хувь болсон. Харин валютын зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 10.3 хувьтай байна.

Монгол Улсын Засгийн газар Олон улсын валютын сантай хамтран хэрэгжүүлж буй “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр”-ийн хүрээнд банкны салбарын хууль, эрх зүйн шинэчлэлийг хэрэгжүүлж, банкуудад “Активын чанарын үнэлгээ” хийж, үнэлгээний үр дүнд зарим арилжааны банкуудад өөрийн хөрөнгөө нэмэгдүүлэх шаардлагыг хүргүүлсэн. Монголбанкнаас 2019 оны 4 дүгээр сарын 8-ны өдөр Капитал банкныг албадан татан буулгах шийдвэр гаргаж, эрх хүлээн авагч томилон ажиллуулж байна.

Активын бүтэц, өөрчлөлт. Банкны салбарын нийт активын хэмжээ 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 35.8 их наяд төгрөгт хүрч, 2016 онтой харьцуулахад 28.9 хувиар буюу 10.5 их наяд төгрөгөөр нэмэгдэж, ДНБ-ийн 97.1 хувьд хүрээд байна. Нийт активын 51.4 хувь нь зээл, 17.2 хувь нь банкны нөөц, 4.1 хувь нь Засгийн газрын авлага, 12.3 хувь нь Төв банкны үнэт цаас, үлдэх 15.0 хувь нь бусад хөрөнгө байна (гадаад актив, үнэт цаас, бусад санхүүгийн байгууллагаас авах авлага, ӨБҮХХ, дериватив, үндсэн, биет бус хөрөнгө, үнэт металл). Банкны салбарын зээлийн хэмжээ 2019 оны эцэст 17.9 их наяд төгрөгт хүрч, 2016 оноос 45.3 хувиар буюу 5.6 их наяд төгрөгөөр нэмэгдлээ.

Зураг 15. Нийт активын бүтэц /тэрбум төгрөг/

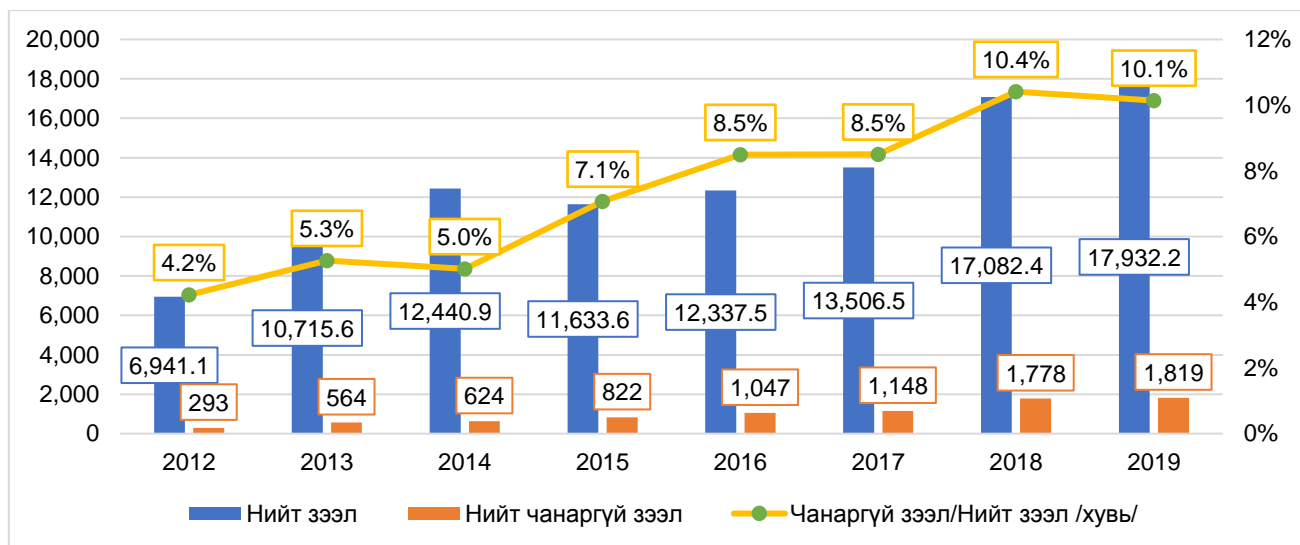

Эх сурвалж: Монголбанк

Банкны салбарт 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт 17,932.2 тэрбум төгрөгийн зээлийн үлдэгдэл байгаагаас 15,297.5 тэрбум төгрөг буюу 85.3 хувь нь хэвийн ангилалд, 815.8 тэрбум төгрөг буюу 4.6 хувь нь хугацаа хэтэрсэн ангилалд, 1,819.0 тэрбум төгрөг буюу 10.1 хувь нь чанаргүй зээлд тус тус ангилагдсан байна. Зээлийн чанарыг 2016 онтой харьцуулахад чанаргүй зээлийн хэмжээ 771.5 тэрбум төгрөгөөр буюу 73.7 хувиар нэмэгдсэн бол хугацаа хэтэрсэн зээлийн үлдэгдэл 84.1 тэрбум төгрөгөөр буюу 9.4 хувиар буурсан байна.

Чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь 2016 онд 8.5 хувь байсан бол 2019 онд 10.1 хувь болж өссөнөөс уул уурхайн салбарт 25.1 хувь, боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарт 28.1 хувь байгаа нь дунджаас өндөр байна. Нийт зээлийн 51.7 хувийг зээлж буй хэрэглээний зээлийн хувьд 2019 оны жилийн эцэст нийт зээлд эзлэх чанаргүй зээлийн харьцаа 3.5 хувьд хүрсэн байна.

Зураг 16. Чанаргүй зээл /тэрбум төгрөг/

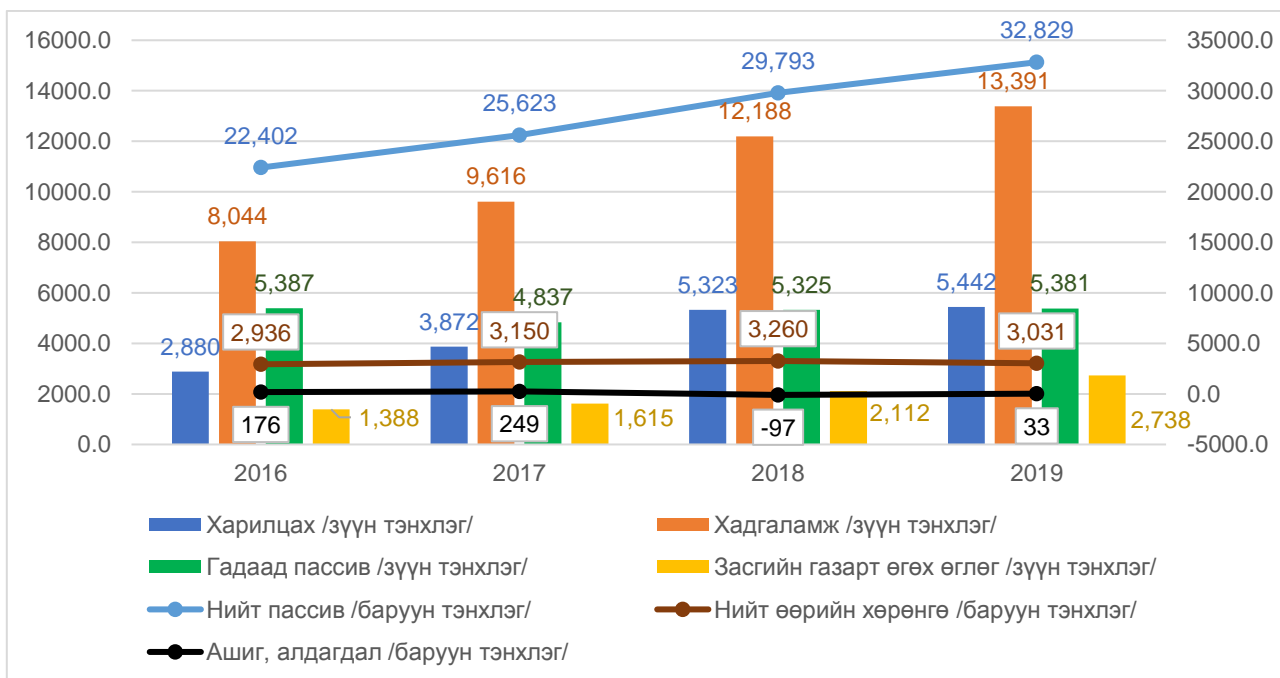

Эх сурвалж: Монголбанк

Зээлийн үлдэгдлийг эдийн засгийн салбараар авч үзвэл иргэдэд олгосон хэрэглээний зээл 9.27 их наяд төгрөг буюу нийт зээлийн 51.7 хувь, үл хөдлөх хөрөнгийн салбарт 2.1 их наяд төгрөг буюу нийт зээлийн 11.5 хувь, бөөний болон жижиглэн худалдааны салбарт 2.9 их наяд төгрөг буюу нийт зээлийн 16.1 хувь, барилгын салбарт 1.6 их наяд төгрөг буюу нийт зээлийн 9.0 хувь, боловсруулах салбарт 1.4 их наяд төгрөг буюу нийт зээлийн 8.0 хувь, уул уурхайн салбарт 1.5 их наяд төгрөг буюу нийт зээлийн 8.5 хувь тус тус олгогдсон байна.

Пассивын бүтэц, өөрчлөлт. Банкны салбарын нийт эх үүсвэрийн хэмжээ 2019 онд 32.8 их наяд төгрөгт хүрч, 2016 оноос 10.4 их наяд төгрөгөөр буюу 46.5 хувиар өссөн байна. Банкны системийн эрсдэл даах чадварыг тодорхойлдог өөрийн хөрөнгийн хэмжээ оны эцсийн байдлаар 3.0 их наяд төгрөгт хүрч, 2016 оноос 94.6 тэрбум төгрөгөөр буюу 3.2 хувиар нэмэгдлээ.

Зураг 17. Банкны салбарын пассивын үзүүлэлтүүд /тэрбум төгрөг/

Эх сурвалж: Монголбанк

Банкны салбарын бодлогын арга хэмжээ. Монгол Улсын Засгийн газраас Олон улсын валютын сантай хамтран хэрэгжүүлж буй “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр”-ийн хүрээнд банкны салбарт хууль, эрх зүйн шинэчлэлийг амжилттай хийж, зээлийн хүү болон чанаргүй зээлийн хэмжээг бууруулах зорилгоор “Зээлийн хүү бууруулах стратеги 2018-2023” болон “Чанаргүй активыг бууруулах стратеги”-ийг Санхүүгийн тогтвортой байдлын зөвлөлийн хурлаар баталж, хэрэгжүүлж байна.

- **Төвбанк /Монголбанк/-ны тухай хууль.** УИХ-ын чуулганы 2018 оны 1 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуралдаанаар “Төв банк /Монголбанк/-ны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн төслийг баталсан. Энэхүү өөрчлөлтөөр “Мөнгөний бодлогын зөвлөл” болон банкны хяналт шалгалтын шийдвэрийг гаргадаг “Банкны хяналт шалгалтын хороо”-г байгуулахаар, төсвийн шинж чанартай санхүүжилтийн хөтөлбөрийг Монголбанкнаас санхүүжүүлж, мөнгөний бодлогын зорилт үр нөлөөг алдагдуулдаг байдлыг арилгах зорилгоор Засгийн газарт зээл олгох, Засгийн газрын үнэт цаасыг худалдан авах Монголбанкны үйл ажиллагааг тодорхой зааж, хязгаарлалтуудыг тус тус тусгасан.
- **Банкны тухай хууль.** УИХ-ын чуулганы 2018 оны 1 дүгээр сарын 18-ны өдрийн хуралдаанаар “Банкны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн төслийг хэлэлцэн баталсан. Энэхүү өөрчлөлтөөр банканд тавих хяналт, Монголбанкны бүрэн эрх, албадлагын арга хэмжээ, “холбогдох этгээд”, “холбоотой этгээд”-ийн болон банкны зээлийн төвлөрлийн тодорхойлолт, банкнаас тэдгээртэй хийх хэлцлийн хязгаарлалтыг нарийвчлан зохицуулсан. Банкны хяналт шалгалтыг эрсдэлд суурилсан тогтолцоонд шилжүүлэх үүднээс

эрсдэлийн түвшин, нөхцөл байдалд тохируулан төлөвлөх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг бий болгож, хүндрэлд орсон банкны асуудлыг шийдвэрлэх “Бүтцийн өөрчлөлт хийх арга хэмжээ”, түүний хэрэгслүүдийг шинээр тодорхойлох, банкны татан буулгах ажиллагааны журам, эрх зүйн үндэслэлийг сайжруулах, дээрх арга хэмжээний хүрээнд оролцогч этгээдийн эрх ашгийг хамгаалах, шүүхийн хяналтын хүрээг тодорхой болгож зохицуулсан.

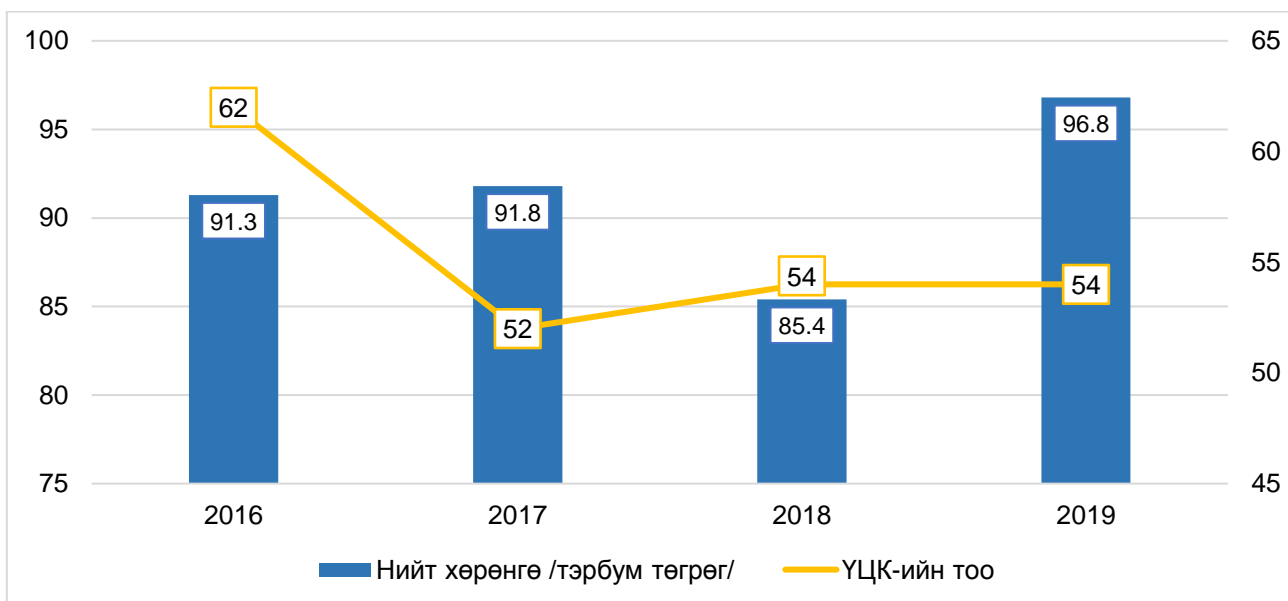
- **Банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн даатгалын тухай хууль.** Хадгаламжийн даатгалын хууль, эрх зүйн орчныг олон улсын стандарт, зарчимд нийцүүлэн боловсронгуй болгох зорилгоор “Банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн даатгалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль”-ийн төслийг УИХ-ын 2018 оны 2 дугаар сарын 8-ны өдрийн нэгдсэн чуулганаар хэлэлцэн баталсан. “Банкны тухай” хуулийн шинэчлэлтэй уялдуулан банк, санхүүгийн салбарын тогтвортой байдлыг хангах зорилготой банкны бүтцийн өөрчлөлтийн арга хэмжээний хүрээнд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж болох, Хадгаламжийн даатгалын корпорациас банкинд хэрэгжүүлэх хяналт шалгалт, эрх бүхий байгууллагатай хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох, даатгалын тохиолдлын үед хадгаламж эзэмшигчийн даатгалын нөхөн төлбөр авах эрхийг баталгаажуулж, нэмэгдүүлэх зэрэг нэмэлт өөрчлөлтийг тусгасан.
- **Монгол Улсын Хөгжлийн банкны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга.** УИХ-ын чуулганы 2017 оны 2 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуралдаанаар Монгол Улсын Хөгжлийн банкны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталсан. Хуульд Хөгжлийн банкныг төсвийн хамрах хүрээнээс ангид байх, хараат бус бие даасан шийдвэр гаргадаг байх, 100 хувь ашгийн төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг байх, төсөл хөтөлбөрүүд нь арилжааны нөхцөлтэй, санхүүгийн үр ашигтай, хэрэгжүүлсэн төслөөс эргэн төлөгдөх чадвартай байхаар тус тус тусгасан. Мөн Хөгжлийн банкны үйл ажиллагаанд Монголбанкнаас хяналт шалгалт хийж, тус банкны санхүүгийн зохистой харьцааг хянаж байхаар зохицуулснаас гадна үйл ажиллагаанд нь сайн засаглалын зарчмыг баримтлахаар хуульд тусгасан байна.
- **Банкны салбарын тогтвортой байдлыг хангах тухай хууль.** УИХ-ын чуулганы 2018 оны 6 дугаар сарын 22-ны өдрийн нэгдсэн хуралдаанаар “Банкны салбарын тогтвортой байдлыг хангах тухай” хуулийг хэлэлцэн баталсан. Тус хууль нь анхдагч хууль бөгөөд хуулиар банк, санхүүгийн салбарын тогтвортой байдлыг хангах, харилцагч, хадгаламж эзэмшигчийн эрх ашгийг хамгаалах, ирээдүйд төрөөс гарч болзошгүй их хэмжээний зардлыг бууруулах зорилгоор арилжааны банкуудад хийгдсэн активын чанарын үнэлгээний үр дүнд өөрийн хөрөнгийн дутагдалтай гарсан системийн нөлөө бүхий банкуудын өөрийн хөрөнгийг хувьцаа эзэмшигч, бусад хөрөнгө оруулагчаар хангуулах, шаардлагатай бол төрөөс дахин хөрөнгөжүүлэх, оруулсан хөрөнгийг удирдах, төсөвт буцаан төвлөрүүлэх харилцааг зохицуулсан.
- **Арилжааны банкуудад хийгдсэн “Активын чанарын үнэлгээ”.** “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр”-ийн хүрээнд арилжааны банкуудын үйл ажиллагааны чадамж, төлбөр түргэн гүйцэтгэх чадвар, өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээг тогтоох зорилгоор “Активын чанарын үнэлгээ”-г 2018 онд хийсэн. Үнэлгээний үр дүнгээр

банкны салбар 500 гаруй тэрбум төгрөгийн өөрийн хөрөнгийн дутагдалтай гарч, дутагдалтай банкуудад өөрийн хөрөнгөө 2018 оны 12 дугаар сарын 31-ны өдрийн дотор шаардлагатай хэмжээнд нэмэгдүүлэх хугацаат үүргийг Монголбанкнаас өгсөн. ОУВС-гаас өөрийн хөрөнгөө нэмэгдүүлсэн хөрөнгийн эх үүсвэрийг баталгаажуулах шаардлага тавьсны дагуу форензик аудитын шалгалт хийж, шаардлага хангасан эх үүсвэрээр өөрийн хөрөнгөө нэмэгдүүлэх хугацаат үүрэг өгсөн.

1.2.2. Хөрөнгийн зах зээл

Санхүүгийн зохицуулах хорооноос олгосон тусгай зөвшөөрлийн хүрээнд нийт 54 үнэт цаасны компани хөрөнгийн зах зээлд мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхэлж байна. Мөн зах зээл дээр үнэт цаасны арилжаа эрхлэх 2, үнэт цаасны төлбөр тооцооны үйл ажиллагаа эрхлэх 1, төвлөрсөн хадгаламжийн 1, кастодиан банкны үйлчилгээ үзүүлэх 3, хөрөнгө оруулалтын менежментийн 24, хөдөө аж ахуйн биржийн арилжаа, зуучлалын 1, бараа, түүхий эдийн арилжааны зуучлалын 13 этгээд тус тус үйл ажиллагаа явуулж байна.

Зураг 18. Үнэт цаасны компаниуд

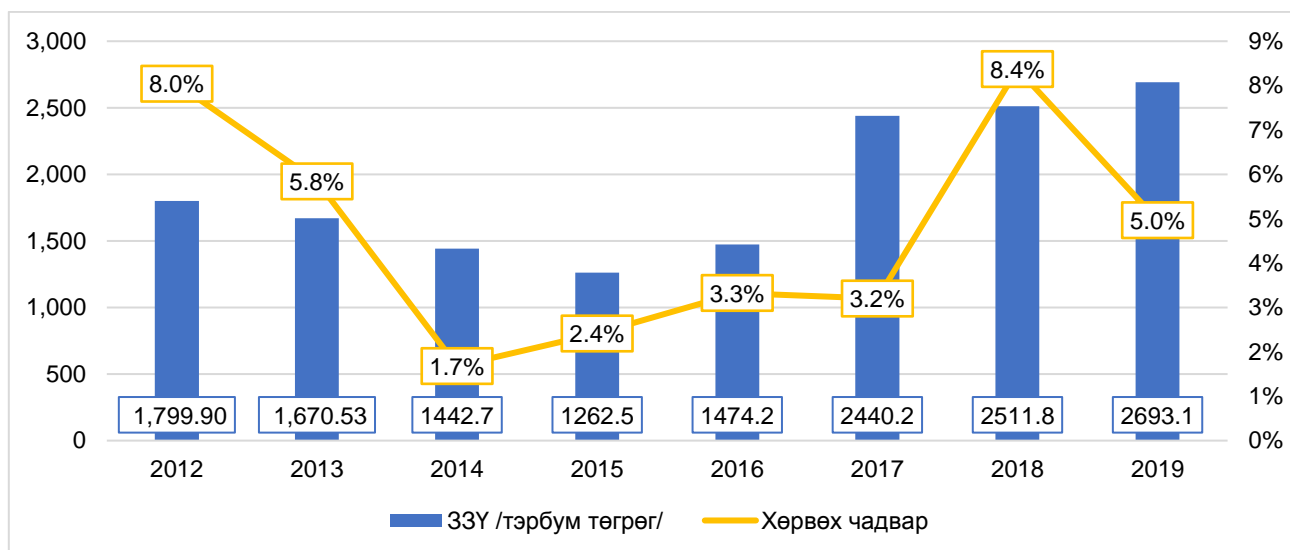

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Хөрөнгийн зах зээлийн үндсэн үзүүлэлт. Монгол Улсын санхүүгийн зах зээлийн нийт актив хөрөнгө 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 40.8 их наяд төгрөг байгаагаас хөрөнгийн зах зээлийн нийт үнэлгээ 2.7 их наяд төгрөг буюу санхүүгийн зах зээлийн 6.6 хувийг эзэлж байгаа нь 2016 онтой харьцуулахад нийт активын хэмжээ 82.6 хувиар, санхүүгийн зах зээлд эзлэх хувь 1.1 пунктээр өссөн байна. Хөрөнгийн зах зээлийн үнэлгээ 2.7 их наяд төгрөг болж, ДНБ-ний 7.3 хувьтай тэнцэх болсон нь 2016 оноос макро эдийн засгийн нөхцөл байдал сэргэж, бизнесийн таатай орчин үүссэн, компаниуд хөрөнгийн зах зээлээр дамжуулан хувьцаагаа олон нийтэд санал болгож эхэлсэн зэрэгтэй холбоотой юм.

Монголын хөрөнгийн бирж болон Монголын үнэт цаасны биржээр дамжин 2019 онд нийт 143.6 тэрбум төгрөгийн арилжаа хийгдсэн бөгөөд үүнээс 133.7 тэрбум төгрөг буюу 93.1 хувийг хувьцаа, 9.7 тэрбум төгрөг буюу 6.7 хувийг ЗГҮЦ, 0.2 тэрбум төгрөг буюу 0.1 хувийг компанийн бондын арилжаа бүрдүүлэв. Мөн хөрөнгийн зах зээлийн хөрвөх чадвар 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 5.0 хувь болж 2016 онтой харьцуулахад 1.7 пунктээр өссөн байна.

Зураг 19. Зах зээлийн үнэлгээ /тэрбум төгрөг/

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

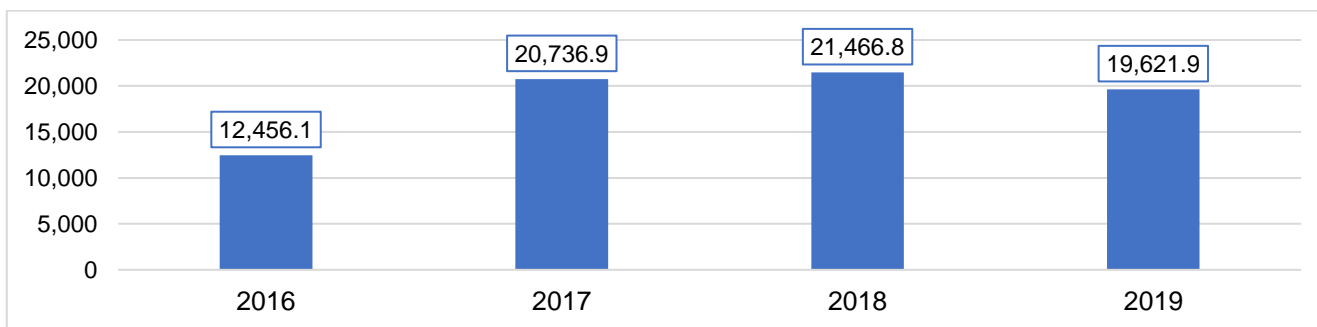
Зураг 20. Үнэт цаасны нийт арилжаа /тэрбум төгрөг/

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Хөрөнгийн зах зээл 2016 оноос хойш идэвхжиж эхэлсэн бөгөөд энэ хугацаанд Монголын хөрөнгийн биржээр дамжуулан 14 хувьцаат компани, Монголын үнэт цаасны биржээр дамжуулан 1 хувьцаат компани олон нийтэд хувьцаагаа санал болгон, нийт 81.4 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт татсан байна. ТОП-20 индекс 2016 онд 12,456.1 нэгж байсан бол 2019 онд 19,621.9 нэгж болон 57.5 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 21. ТОП-20 индекс /нэгжээр/

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Монголын хөрөнгийн биржид 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт 198 ХК бүртгэлтэй байгааг 2016 онтой харьцуулахад 29 компаниар буурсан. Ийнхүү бүртгэлтэй компанийн тоо буурсан нь үнэт цаасны бүртгэлийн ангиллыг шинэчлэх, хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийг хамгаалах хүрээнд өмч хөрөнгө нь үрэгдсэн, хувьцаа эзэмшигчдийн өмнө хуулиар хүлээсэн үүргээ сүүлийн 3-аас дээш жилийн хугацаанд тогтмол биелүүлээгүй компаниудын үнэт цаасыг хасах, хууль хяналтын байгууллагад шилжүүлэх, компанийн засаглал, санхүүгийн тайлагнал, мэдээллийн ил тод байдлыг сайжруулах зэрэг тодорхой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж буйтай холбоотой юм.

Орон сууцны санхүүжилтийн урт хугацааны тогтвортой тогтолцоог бий болгох хүрээнд “МИК ОССК” ХХК-аас 21 ТЗК үүсгэн байгуулж, нийт 78,703 зээлдэгчийн ипотекийн зээлийг үнэт цаасжуулж 4.1 их наяд төгрөгийн хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаасыг СЗХ-нд бүртгүүлээд байна. Мөн үүрэн телефоны оператор болох “Жи-Мобайл” ХХК хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас гаргасан нь үл хөдлөх хөрөнгийн зээлээс өөр төрлийн санхүүгийн хэрэгслээр баталгаажсан үнэт цаас гаргасан анхны тохиолдол болсон байна.

- **Мөнгөний болон хөрөнгийн зах зээлийн үнэлгээ.** Сангийн яам 2017 онд Европын Сэргээн Босголт Хөгжлийн Банктай хамтран “Хөрөнгийн болон мөнгөний зах зээлийн үнэлгээ”-ний төслийг хэрэгжүүлсэн. Төслийн үр дүнд Монгол Улсын хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлэхэд богино хугацаанд нэн тэргүүнд яаралтай авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай 2 арга хэмжээний зөвлөмжийг өгсөн. Энэ нь нэгдүгээрт, “Хөрөнгийн зах зээлийн хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулах”, хоёрдугаарт, “Хөрөнгийн зах зээлийн дэд бүтцийн системд Олон улсын төлбөр тооцооны суурь зарчим болох DvP/T+2 буюу Төлбөрийн эсрэг нийлүүлэлт/ Төлбөр тооцоог арилжаа явагдсанаас хойш 2 дахь өдөрт гүйцэтгэх” зарчмыг нэвтрүүлэх зөвлөмж юм.
- **Хууль эрх зүйн орчны шинэчлэл.** Монгол Улсын Их Хурлын 2017 оны 11 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2020 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”-ийн 108 дахь хэсэгт “Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн төслийг боловсруулж, Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэхийг Сангийн яам, Санхүүгийн Зохицуулах хороонд тус тус үүрэг болгосон. Энэ дагуу дагуу Сангийн сайдын 2019 оны 227 дугаар тушаалаар “Хөрөнгийн зах зээлийн хууль эрх зүйн орчинд шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлт оруулах” үүрэг

бүхий ажлын хэсэг байгуулагдан Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг, түүний үзэл баримтлал, тандан судалгааны хамт боловсруулаад байна.

Энэхүү хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд хөрөнгийн зах зээлийн хууль эрх зүйн орчныг уян хатан зохистой болгохыг зорьж байгаа бөгөөд зах зээлд шинэ бүтээгдэхүүн үйлчилгээ хөгжүүлэхэд таатай эрх зүйн орчин бүрдүүлэх, дэд бүтцийн олон улсын зарчмыг нэвтрүүлэхтэй холбоотой зохицуулалтыг шинээр тусгах, зах зээлд урт хугацаат мэргэжлийн хөрөнгө оруулагч бий болгох эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах, өөрийгөө зохицуулах байгууллага болон зохицуулагч байгууллага хоорондын чиг үүргийн давхардлыг арилгах зэрэг өөрчлөлтүүдийг тусгаж байгаа болно.

- **Олон улсын төлбөр тооцооны стандарт-Төлбөрийн эсрэг нийлүүлэлт/ дараа төлбөрт горимд шилжих.** Манай улсын хөрөнгийн зах зээлийн үнэт цаасны арилжааны төлбөр тооцооны горим нь олон улсын санхүүгийн зах зээлийн дэд бүтцийн зарчим (PFMI буюу Principal for Financial Market Infrastructure)-ийг хэрэгжүүлдэггүйгээс гадаадын хөрөнгө оруулагч хөрөнгийн зах зээлд орж ирэхэд хүндрэлтэй, арилжааны төлбөрийг 100 хувь урьдчилж байршуулдаг нь хөрөнгө оруулагчдын мөнгөн хөрөнгийг гацаах, шат дамжлага, зардал нэмэх зэрэг хүндрэлүүдийг үүсгэдэг. Хөрөнгийн зах зээлийн төлбөр тооцооны горимыг олон улсын стандартад нийцүүлэх бодлогын арга хэмжээний хүрээнд 2020 оны 3 дугаар сарын 31-ны өдрөөс эхлэн олон улсын төлбөр тооцооны “Төлбөрийн эсрэг нийлүүлэлт (DvP)/T+2” горимыг нэвтрүүлээ.
- **Монголын бондын гарын авлага.** Монгол Улс нь санхүүгийн болон хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлэх, бүс нутгийн хөгжилтэй хөл зэрэгцэж, олон улсын сайн туршлага, стандартуудыг нэвтрүүлэх зорилгоор Зүүн өмнөд Азийн орнууд болон Япон, Солонгос, БНХАУ-ыг хамарсан АСЕАН+3-ийн “Азийн бондын зах зээлүүд санаачилга”-д ажиглагчаар 2018 оны 5 сард элссэн. Энэхүү санаачилгын хүрээнд 2019-2020 оны хооронд Азийн хөгжлийн банкны техник туслалцааны дэмжлэгээр “Монголын бондын гарын авлага”-ыг Англи, Монгол хэл дээр бэлтгэн олон нийтэд танилцуулахад бэлэн болоод байна.

1.2.3. Даатгалын зах зээл

Даатгалын зах зээл дээр 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар ердийн даатгалын 15 компани, урт хугацааны даатгалын 1 компани, давхар даатгалын 2 компани, даатгалын 54 зуучлагч, даатгалын 27 хохирол үнэлэгч, даатгалын 2520 төлөөлөгч, 30 актуарч, даатгалын үйл ажиллагаанд аудит хийх эрх бүхий аудитын 44 компани тус тус үйл ажиллагаа явуулж байна.

Даатгалын салбарын үндсэн үзүүлэлт. Даатгалын салбарын үндсэн үзүүлэлтүүд болох даатгалын нэвтрэлт, нягтрал сүүлийн жилүүдэд тогтмол өсөлттэй байгаа бөгөөд 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар даатгалын нийт хураамжийн орлого ДНБ-ийн 0.56 хувьтай тэнцүү байна.

Зураг 22. Даатгалын нягтрал болон нэвтрэлт

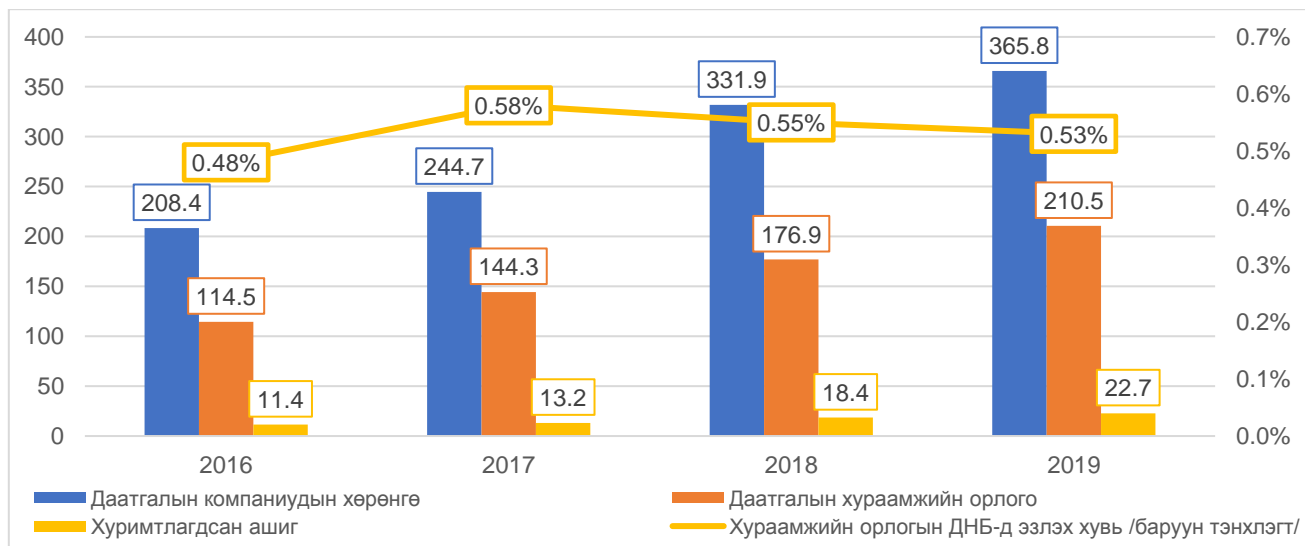

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Хөрөнгө, хураамжийн орлого. Даатгалын компаниудын нийт хөрөнгийн хэмжээ 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 365.8 тэрбум төгрөгт хүрсэн нь 2016 онтой харьцуулахад 157.4 тэрбум төгрөг буюу 43.0 хувиар өссөн байна. Энэхүү өсөлт нь зарим даатгалын компанийн үйл ажиллагаа өргөжиж, хуримтлагдсан ашиг, хураамжийн орлого, түүнийг дагаад даатгалын нөөц сан нэмэгдсэнтэй холбоотой юм. Даатгалын компаниудын нийт хөрөнгийн эзлэх хувийг салбарын хэмжээнд авч үзвэл ердийн даатгалын компаниудын хөрөнгө 76.85 хувь, давхар даатгалын компанийн хөрөнгө 20.62 хувь, урт хугацааны даатгалын компанийн хөрөнгө 2.53 хувийг тус тус эзэлж байна.

Даатгалын компаниуд 2019 онд нийт 198.7 тэрбум төгрөгийн даатгалын хураамжийн орлого төвлөрүүлснээс ердийн болон урт хугацааны даатгалын компаниуд 196.6 тэрбум төгрөгийн даатгалын хураамжийн орлоготой ажилласан байна. Үүний 195.3 тэрбум төгрөгийн хураамжийн орлогыг буюу 99.4 хувийг ердийн даатгалын компаниуд, 1.3 тэрбум төгрөгийн хураамжийн орлогыг буюу 0.6 хувийг урт хугацааны даатгалын компани тус тус бүрдүүлсэн байна.

Зураг 23. Даатгалын салбарын үндсэн үзүүлэлт /тэрбум төгрөг/

Өр төлбөр, нөөц сан, эздийн өмч. 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар даатгалын компаниудын нийт өр төлбөр 26.4 тэрбум төгрөгт, даатгалын нөөц сан 79,2 тэрбум төгрөгт, эздийн өмч 173.8 тэрбум төгрөгт тус тус хүрсэн байна. Ердийн даатгалын компаниудын хувьд нийт өр төлбөр ба эздийн өмчийн 9 хувийг өр төлбөр, 31 хувийг орлогод тооцоогүй хураамжийн нөөц, 16 хувийг нөхөн төлбөрийн нөөц сан, 44 хувийг эздийн өмч тус тус бүрдүүлж байна.

Хүснэгт 10. Даатгалын компаниудын өр төлбөр, нөөц ба эздийн өмч 2019 он /сая төгрөг/

Компани	Өр төлбөр	Нөөц сан	Эздийн өмч	Орлогод тооцоогүй хураамжийн нөөц
Ердийн даатгалын компани	24,153.0	46,105.0	124,437.0	86,458.0
Урт хугацааны даатгалын компани	27.0	2,320.0	6,902.0	
Давхар даатгалын компани	2,232.0	30,761.0	42,454.0	
НИЙТ	26,412.0	79,186.0	173,793.0	86,458.0

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Нөхөн төлбөр, хохирлын харьцаа. Даатгалын тохиолдлын улмаас урт хугацааны болон ердийн даатгалын компаниуд 2019 онд нийт 65.5 тэрбум төгрөгийн нөхөн төлбөр олгожээ. Нийт хохирлын харьцаа ердийн даатгалын компаниудын хувьд 36.0 хувь, урт хугацааны даатгалын компанийн хувьд 40.3 хувь, давхар даатгалын компаниудын хувь 0.9 хувь байна.

Хүснэгт 11. Даатгалын компаниудын нөхөн төлбөр /сая төгрөг/

№	Даатгалын компанийн төрөл	Нийт нөхөн төлбөр /сая.төг/	Салбарт эзлэх хувь
		2019	
1	Ердийн даатгалын компани	64,961.0	99.2%
2	Урт хугацааны даатгалын компани	512.0	0.8%
	НИЙТ	65,473.0	100.00%

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Албан журмын даатгал. 2019 онд ердийн даатгалын 15 компани жолоочийн хариуцлагын албан журмын даатгалын үйл ажиллагаа эрхэлж 36.5 тэрбум төгрөгийн нийт хураамжийн орлого төвлөрүүлсэн байна. Нийт хураамжийн 47.6 хувийг 3 даатгалын компани бүрдүүлж байна.

- **Хууль эрх зүйн орчин.** Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2020 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэлд заасны дагуу Даатгалын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл, Даатгалын мэргэжлийн оролцогчийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Жолоочийн даатгалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай зэрэг хуулийн төслүүдийг боловсруулж, батлуулахаар ажиллаж байна. Даатгалын тухай хуулийн шинэчилсэн

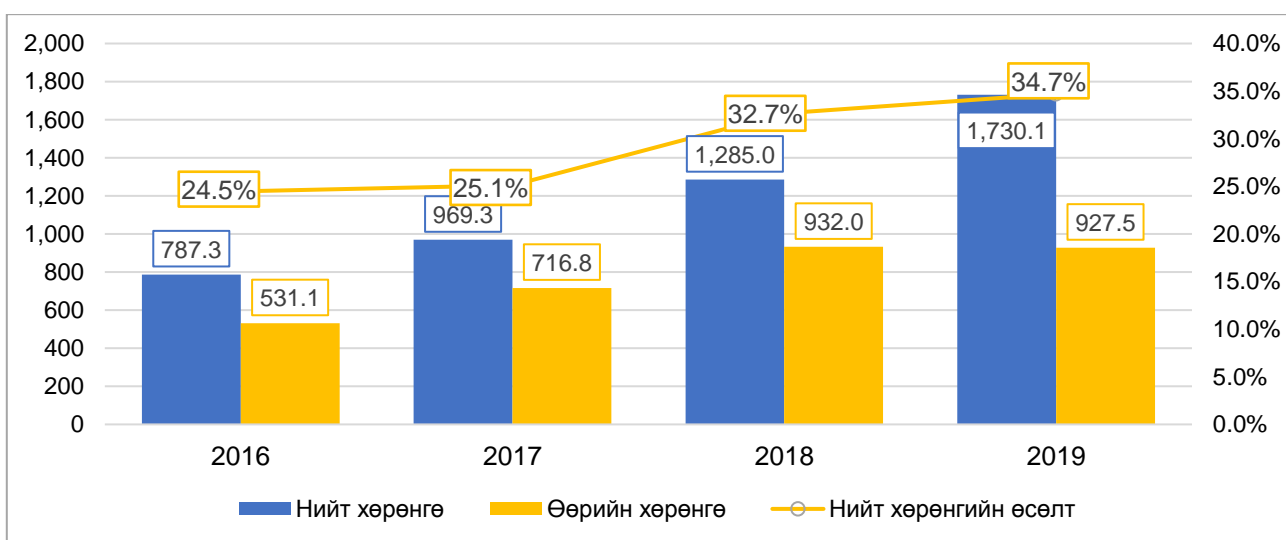
найруулгын төслөөр дотоод давхар даатгагчдыг бий болгох, тэдгээрийн үйл ажиллагааг дэмжих, даатгагчдын хамтын ажиллагааг боловсронгуй болгож, хамтарсан даатгал хийх, даатгалын ангиллын нэршлийг өөрчлөх, даатгалын гэрээг цахим хэлбэрээр хийх, гадаад даатгагчдын үйл ажиллагаанд тавих хяналтыг боловсронгуй болгох, даатгалын компанийн засаглалд тавигдах шаардлага, хяналтын зэрэг шинэлэг зохицуулалтуудыг тусган боловсруулаад байна.

- **Давхар даатгал.** Монгол Улсад үндэсний давхар даатгалын тогтолцоог бүрдүүлэх бодлогын арга хэмжээний хүрээнд Малын индексжүүлсэн даатгалын тухай хуулийн дагуу байгуулагдсан “Хөдөө аж ахуйн давхар даатгал” компанийн нэрийг Засгийн газрын 2018 оны 303 дугаар тогтоолоор “Үндэсний давхар даатгал” ХК болгон өөрчилж, үйл ажиллагааг нь өргөжүүлсэн. “Үндэсний давхар даатгал” ХК, “Хубилай давхар даатгал” ХХК -иуд нь 2019 онд нийт 11 даатгалын хэлбэрийн 45 давхар даатгалын гэрээ байгуулж, нийт 2.1 тэрбум төгрөгийн хураамжийн орлоготой ажилласан байна. Давхар даатгагчдын хураамжийн бүтцийг авч үзвэл 76.6 хувийг мал амьтдын даатгал, 13.6 хувийг хөрөнгийн даатгал, үлдсэн 9.8 хувийг бусад даатгалын хэлбэрийн хураамжийн орлого бүрдүүлсэн байна.

1.2.4. Бичил санхүү

Банк бүс санхүүгийн байгууллага. ББСБ-ын нийт активын хэмжээ 2019 оны жилийн эцэст 1.7 их наяд төгрөгт, нийт олгосон зээлийн хэмжээ 1.2 их наяд төгрөгт хүрснийг 2016 оны нийт активын хэмжээ болох 787.1 тэрбум төгрөг, нийт олгосон зээл болох 478.1 тэрбум төгрөгтэй харьцуулахад тус тус 115.9 болон 250.9 хувиар өссөн дүнтэй байна. Нийт активын 96.1 хувийг эргэлтийн хөрөнгө эзэлж байгаа бөгөөд үүнээс 66.6 хувийг зээл, 21 хувийг мөнгөн хөрөнгө тус тус эзэлж байна.

Зураг 24. Нийт хөрөнгө ба өөрийн хөрөнгө /тэрбум төгрөгөөр/

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

ББСБ-ын 2019 оны нийт активыг ДНБ-ий урьдчилсан гүйцэтгэлтэй харьцуулахад 4.7 хувьд, нийт зээлийн хэмжээг ДНБ-ий 2019 оны гүйцэтгэлтэй харьцуулахад 3.1 хувьд хүрсэн байн. ББСБ-ын тоо 2019 оны эцсийн байдлаар 538 болж өссөн нь 2016 онтой харьцуулахад 20-оор нэмэгдсэн байна.

Хүснэгт 12. ББСБ-ын статистик үзүүлэлтүүд

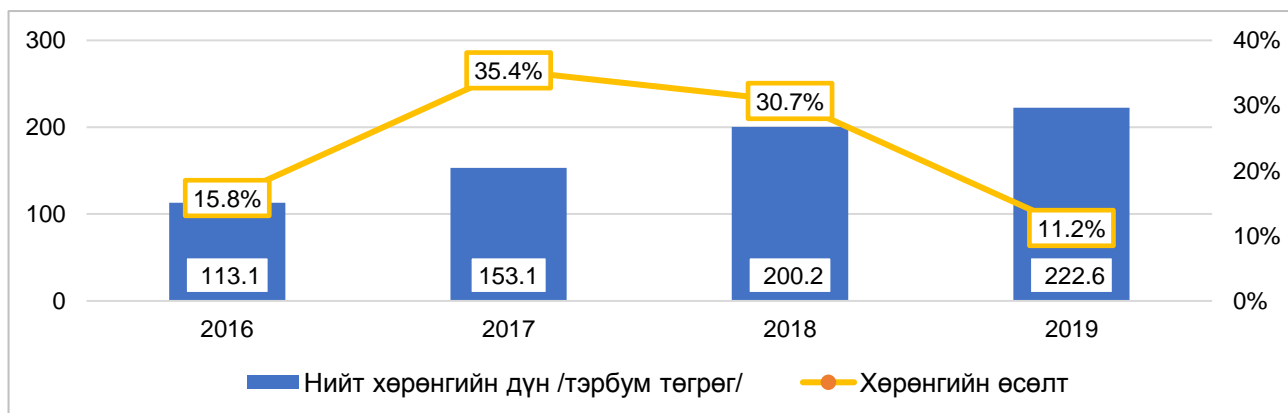
Үндсэн үзүүлэлтүүд	2016	2019
ББСБ-ын тоо	518	538
Хувьцаа эзэмшигчдийн тоо	922	7712
Ажиллагсдын тоо	2115	2962
Салбар нэгжийн тоо	124	250
Харилцагчдын тоо	592,461	2,854,530
Нийт актив /тэрбум төгрөгөөр/	787.2	1730.1
Нийт зээмшигчдийн өмч /тэрбум төгрөгөөр/	578.5	927.0
Итгэлцлийн үйлчилгээний өглөг /тэрбум төгрөг/	30.5	108.3
Төслийн зээлийн санхүүжилт /тэрбум төгрөг/	21.3	17.5
Нийт орлого	193.7	352.9
Нийт зардал	134.4	212.8
Тайлант үеийн ашиг	59	140.2

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

2019 оны байдлаар банк бус санхүүгийн байгууллагуудын олгосон зээлийн жигнэсэн дундаж сарын хүү 3 хувьтай байгаа бөгөөд өмнөх онуудаас буурсан үзүүлэлттэй байна. 2019 онд харилцагчдын тоо 1.3 саяар нэмэгдэхэд нөлөөлсөн голлох хүчин зүйлс нь орчин үеийн технологи дээр суурилсан санхүүгийн үйлчилгээнүүдийг хэрэглэгчдэд олгож эхэлсэнтэй холбоотой байна. Жишээ нь цахим зээлийн үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа “Лэндмн ББСБ” ХК-д 566.7 мянга, “Мобифинанс ББСБ” ХХК-д 394.7 мянга, “Ардкредит ББСБ” ХК-д 221.0 мянган харилцагч тус тус нэмэгдсэн байна.

Хадгаламж зээлийн хоршооны үзүүлэлтүүд. Хадгаламж зээлийн хоршоодын нийт активын хэмжээ 2019 онд 222.6 тэрбум төгрөгт хүрснийг 2016 онтой харьцуулахад 96.8 хувиар өссөн байна.

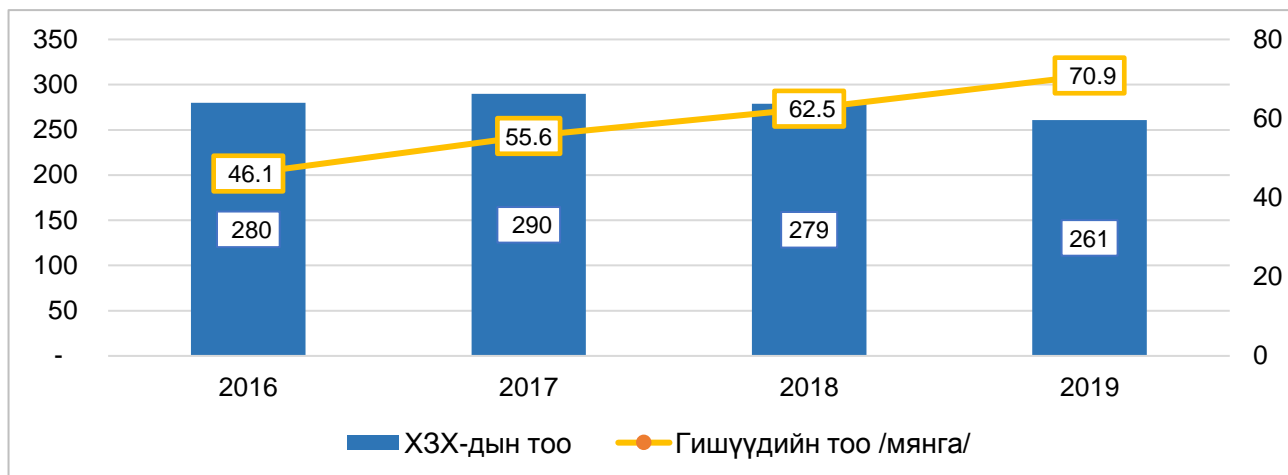
Зураг 25. ХЗХ-дын нийт хөрөнгө, түүний өсөлт

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

2019 оны жилийн эцсийн байдлаар Санхүүгийн зохицуулах хорооноос олгосон тусгай зөвшөөрөлтэйгөөр үйл ажиллагаа явуулж буй хадгаламж, зээлийн хоршоодын тоо 261 болж 2016 онтой харьцуулахад 7.2 хувиар буурлаа. ХЗХ-ны гишүүдийн тоо 2019 оны жилийн эцэст 70.9 мянга байсан бол 2016 онтой харьцуулахад 53.7 хувиар өссөн байна.

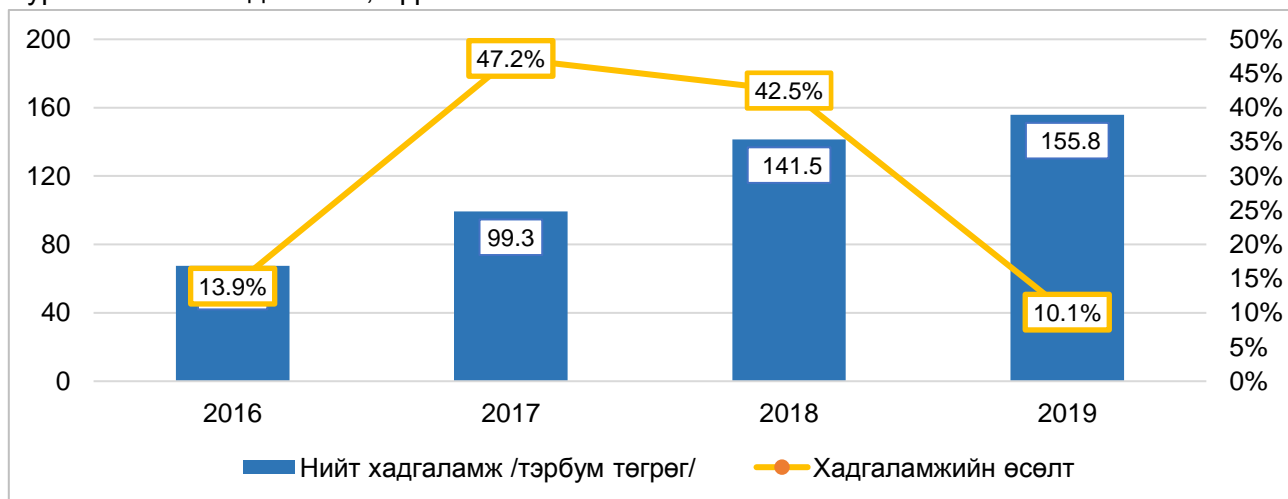
Зураг 26. ХЗХ-дын болон гишүүдийн тоо

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

2019 онд ХЗХ-дын нийт хадгаламж 155.8 тэрбум төгрөг болж 2016 онтой харьцуулахад 130.8 хувиар өссөн байна. Нийт ХЗХ-дын 93.1 хувь буюу 243 ХЗХ нь 155.8 тэрбум төгрөгийн хадгаламж төвлөрүүлсэн бол үлдсэн 6.9 хувь буюу 18 ХЗХ нь огт хадгаламж татаагүй байна. Нийт хадгаламжийн 98.3 хувь нь хугацаатай хадгаламж, 1.7 хувь нь хугацаагүй хадгаламж байна.

Зураг 27. Нийт хадгаламж, түүний өсөлт

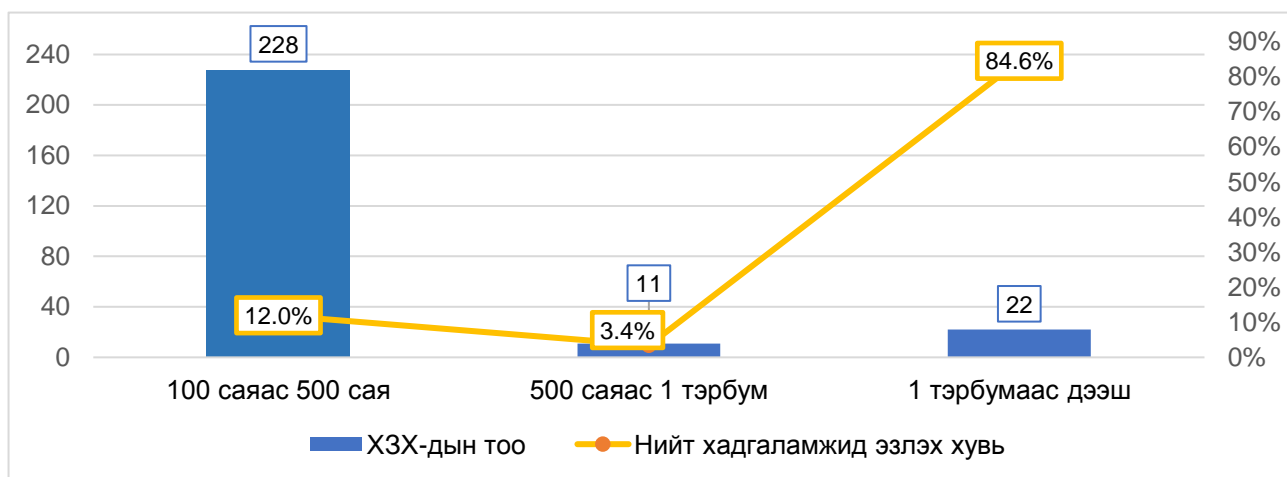

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Хадгаламжийн хэмжээгээр бүлэглэн хувааж харвал 1 тэрбумаас дээш төгрөгийн хадгаламж татсан 22 ХЗХ нь нийт 188.3 тэрбум төгрөг буюу салбарын 84.6 хувийг, 500 саяас 1 тэрбум төгрөг хүртэл хадгаламж татсан 11 ХЗХ нь нийт 7.56 тэрбум төгрөг буюу

3.4 хувийг, 500 саяас доош төгрөгийн хадгаламж татсан 228 ХЗХ нь нийт 26.7 тэрбум төгрөг буюу салбарын 12 хувийг эзэлж байна.

Зураг 28. Нийт хадгаламжид эзлэх хувь

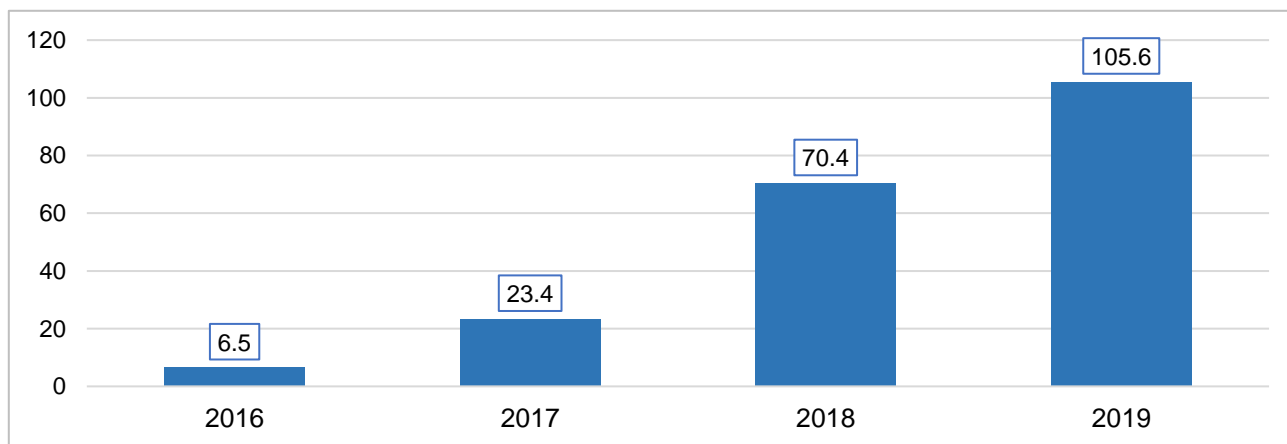

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Зээлийн батлан даалтын сан. Үндэсний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчдийг дэмжих зорилгоор зээлийн батлан даалтын сангаас 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар батлан даалт гаргуулахаар нийт 193 хүсэлт ирсэн бөгөөд үүнээс 113 хүсэлт нь зөвшөөрөгдсөн байна.

Сангийн нийт хөрөнгийн хэмжээ 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 105.5 тэрбум төгрөг буюу 2016 оноос 16.2 дахин өссөн дүнтэй байна.

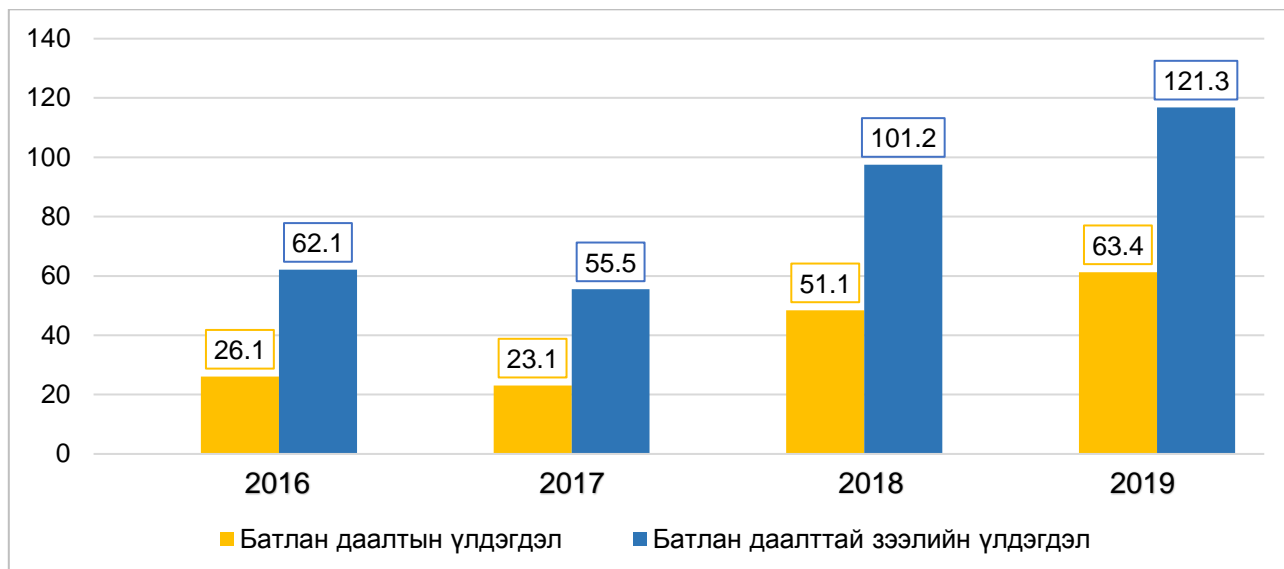
Зураг 29. Нийт хөрөнгийн хэмжээ, тэрбум төгрөгөөр

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

Сангийн батлан даалтын үлдэгдэл 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 63.4 тэрбум төгрөгт, батлан даалттай зээлийн үлдэгдэл 121.3 тэрбум төгрөгт тус тус хүрсэн байна.

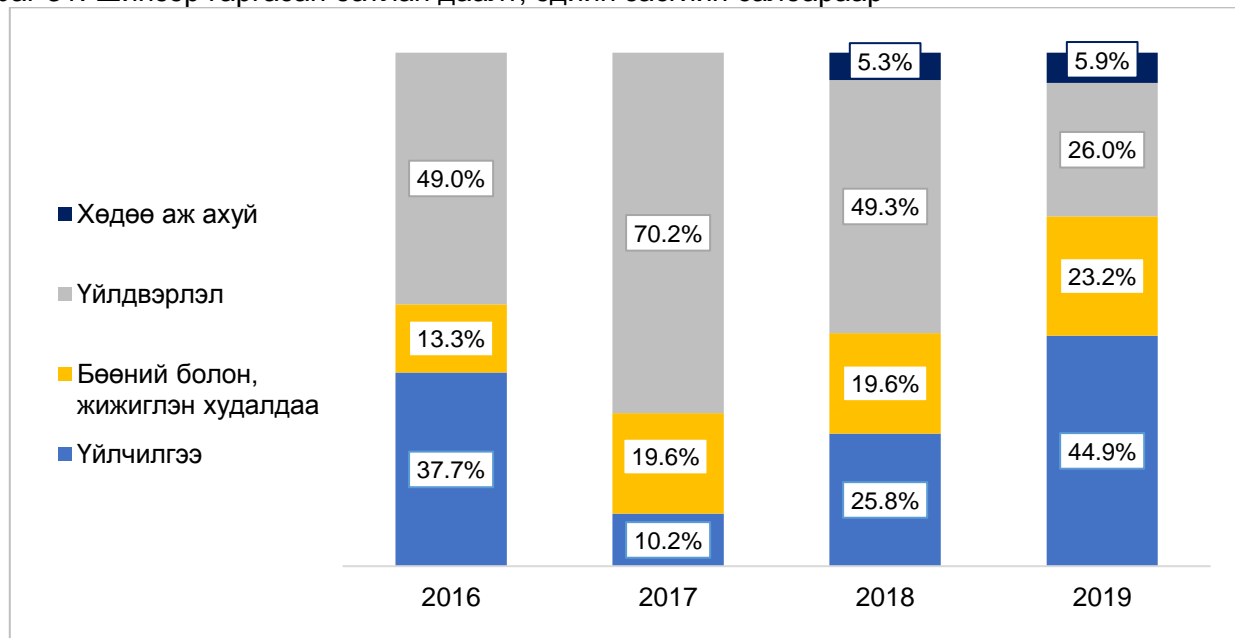
Зураг 30. Батлан даалтын үлдэгдэл /тэрбум төгрөгөөр/

Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

2019 онд шинээр гаргасан батлан даалтын хэмжээг эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбаруудаар ангилан харвал нийт дүнгийн дийлэнх нь буюу 44.9 хувь нь үйлчилгээний салбарт, 23.2 хувь нь бөөний болон жижиглэн худалдааны салбарт, 26.0 хувь нь үйлдвэрлэлийн салбарт, 5.9 хувь нь хөдөө аж ахуйн салбарт олгогдсон байна.

Зураг 31. Шинээр гаргасан батлан даалт, эдийн засгийн салбараар

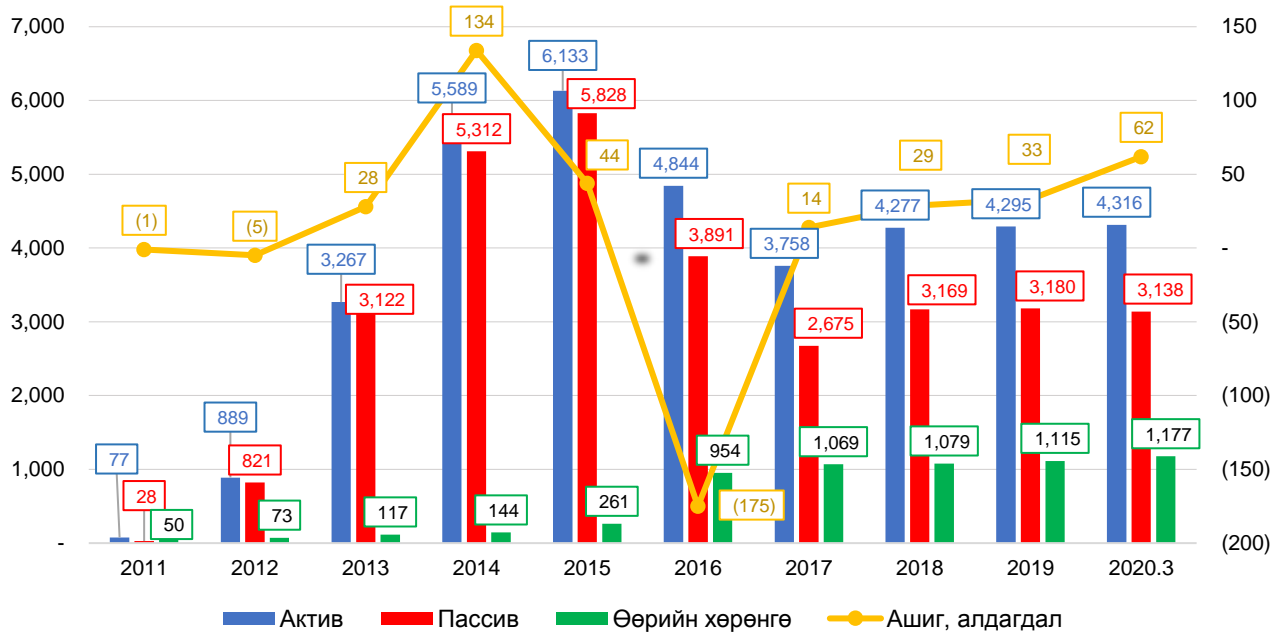
Эх сурвалж: Санхүүгийн зохицуулах хороо

1.2.5. Монгол Улсын Хөгжлийн банк

Хөгжлийн банкны актив 2016 оны жилийн эцсийн байдлаар 4,844.4 тэрбум төгрөг, зээлийн үлдэгдэл 2,935.7 тэрбум төгрөг, эзэмшигчийн өмч 953.6 тэрбум төгрөг, алдагдал 175.0 тэрбум төгрөг байсан бол 2020 оны 3 дугаар сарын байдлаар нийт

актив 4,315.6 тэрбум төгрөг, зээлийн үлдэгдэл 2,593.8 тэрбум төгрөг, эзэмшигчийн өмч 1,114.5 тэрбум төгрөг, ашиг 62.3 тэрбум төгрөгт хүрсэн байна.

Зураг 32. Балансын үзүүлэлт

Эх сурвалж: Монгол Улсын Хөгжлийн банк

Хөгжлийн банкны үйл ажиллагааг сайжруулах хүрээнд Засгийн газрын 2016 оны 81 дүгээр тогтоолын дагуу өөрийн хөрөнгийн хэмжээг 1 их наяд төгрөгөөр нэмэгдүүлж, Засгийн газрын 2016 оны 219 дугаар тогтоолын дагуу Улсын төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй үүссэн өр, авлагыг харилцан суутгах замаар шийдвэрлэсэн.

Хөгжлийн банкны зохистой харьцааны шалгуур үзүүлэлтийг авч үзвэл өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ 10.5 хувиас багагүй байхаас 20.2 хувь, төлбөр түргэн гүйцэтгэх чадварын харьцаа 100 хувиас багагүй байхаас 207.4 хувь, нийт нээлттэй позицитай харьцаа 5.5 хувиас ихгүй байхаас 5.5 хувь, нийт 1-р зэрэглэлийн өөрийн хөрөнгийн харьцаа 6 хувиас багагүй байхаас 20.8 хувь, нийт урт хугацаат актив, тогтвортой эх үүсвэрийн харьцаа 80 хувиас багагүй байхаас 134.1 хувь байна. Нийт зээлийн багцад эзлэх чанаргүй зээлийн хувь хэмжээ 2020 оны 3 дугаар сарын байдлаар 19.2 хувь байна.

Хөгжлийн банк 2020 оны 3 дугаар сарын байдлаар эрүүл мэнд нийгмийн үйл ажиллагаанд 41.6 тэрбум төгрөг, тээвэр, агуулахын үйл ажиллагаанд 39.6 тэрбум төгрөг, уул, уурхайн олборлолтын үйл ажиллагаанд 320.8 тэрбум төгрөг, барилгын салбарт 678.3 тэрбум төгрөг, боловсруулах үйлдвэрт 1,132.1 тэрбум төгрөг, санхүүгийн салбарт 317.9 тэрбум төгрөг, арилжааны банкуудаар дамжуулан 301.7 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг тус тус олгосон байна.

Хүснэгт 13: МУХБ-ны зохистой харьцааны шалгуур үзүүлэлтүүд

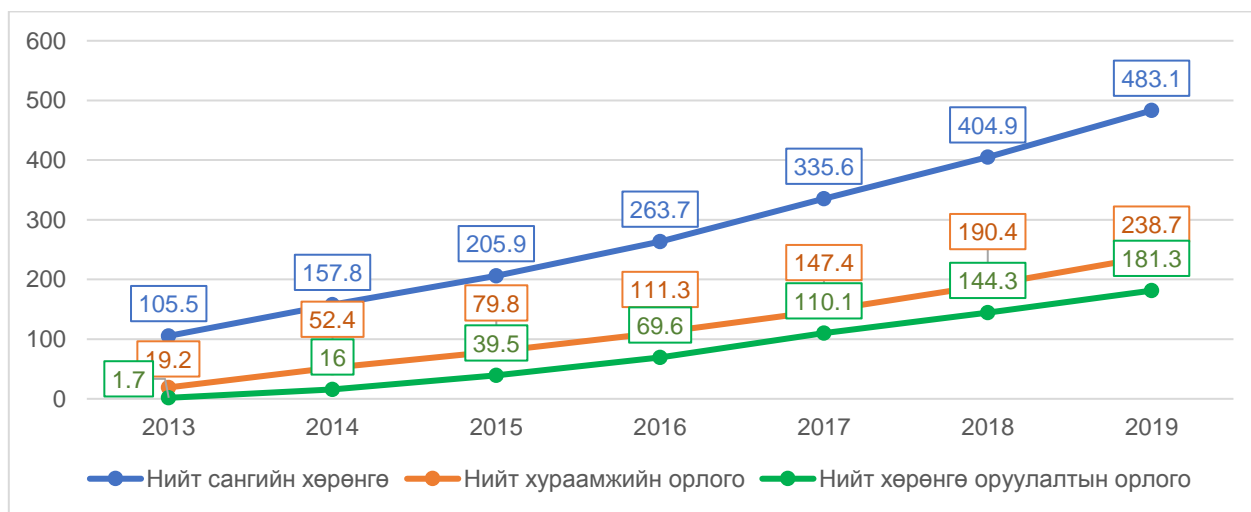
	Байвал зохи хэмжээ	2016 он	2017 он	2018 он	2019 он	2020.03
Өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ	>10.5%	30.0%	33.6%	32.0%	26.4%	20.2%
Төлбөр түргэн гүйцэтгэх чадварын харьцаа	>100.0%	33.0%	365.0%	293.7%	220.6%	207.4%
Нээлттэй позицын харьцаа	>5.5%	-106.5%	-35.9%	-42.6%	5.0%	5.5%
1-р зэрэглэлийн өөрийн хөрөнгийн харьцаа	>6.0%	29.8%	33.4%	32.2%	26.5%	20.8%
Урт хугацаат актив, тогтвортой эх үүсвэрийн харьцаа	>80.0%	-	151.2%	152.5%	125.4%	134.1%

Эх сурвалж: Монгол Улсын Хөгжлийн банк

1.2.6. Банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн тогтолцоо

Хадгаламжийн даатгалын сангийн хэмжээ 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 483.1 тэрбум төгрөгт хүрч, системийн бус 8 банкны нөхөн төлбөрийг нэг дор гүйцэтгэх хэмжээнд хүрсэн байна.

Зураг 33. Хадгаламжийн даатгалын сангийн үзүүлэлтүүд /тэрбум төгрөг/

Эх сурвалж: Хадгаламжийн даатгалын корпорац

Хадгаламжийн даатгалын хууль, эрх зүйн орчныг олон улсын стандарт, зарчимд нийцүүлэн боловсронгуй болгох зорилгоор “Банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн даатгалын тухай хууль”-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг УИХ-ын 2018 оны 2 дугаар сарын 8-ны өдрийн нэгдсэн чуулганаар баталсан. Төвбанкны тухай хуульд орсон нэмэлт өөрчлөлтийн хүрээнд олон улсын жишигт нийцүүлэн Хадгаламжийн даатгалын корпорацыг Санхүүгийн тогтвортой байдлын зөвлөлийг гишүүн болгосон.

Монголбанкны ерөнхийлөгчийн шийдвэрээр төлбөр түргэн гүйцэтгэх чадвар алдагдаж, өөрийн хөрөнгийн дутагдалд орж татан буугдсан Капитал банкны хадгаламж эзэмшигчдэд “Банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн даатгалын тухай хууль”-д заасны дагуу 44.7 тэрбум төгрөгийн нөхөн төлбөрийг Хаан банкаар дамжуулан олгосон.

1.3. ТӨСВИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙ ҮР ДҮН

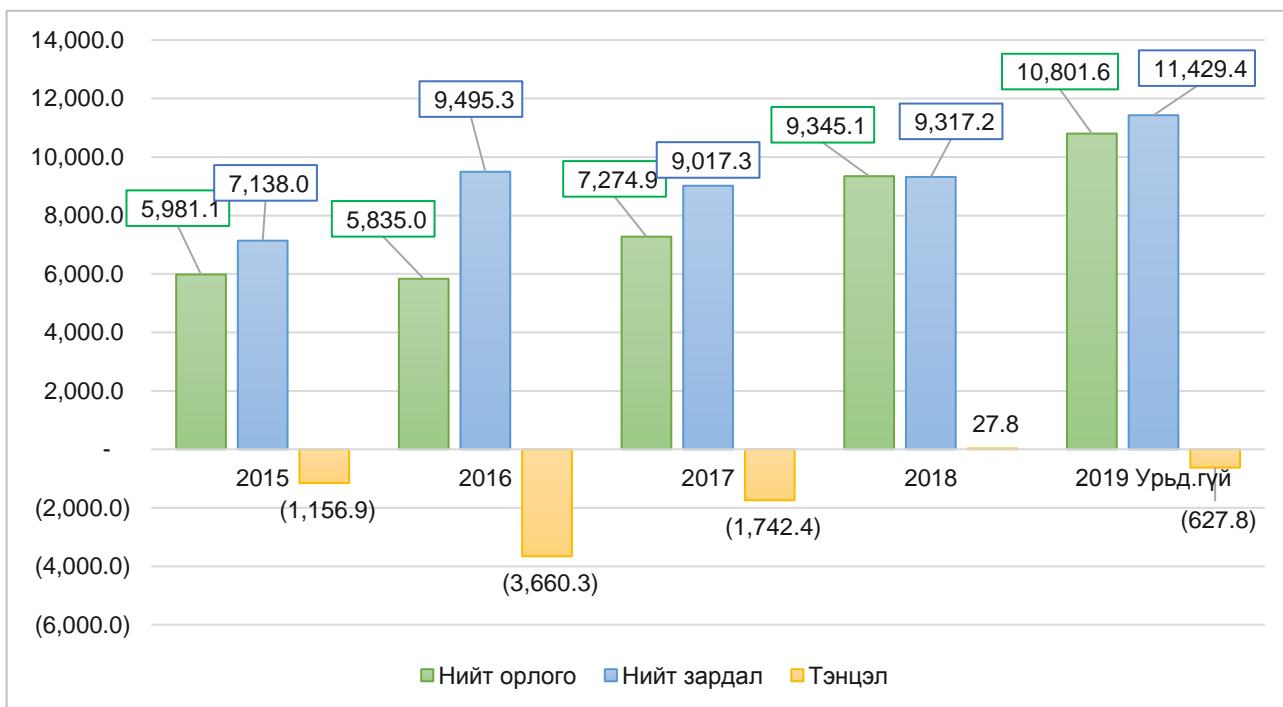
1.3.1. Төсвийн гүйцэтгэл

Монгол улсын нэгдсэн төсвийн нийт орлого 2018 онд анх удаа 10.0 их наяд төгрөгийг давж байсан бол 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр нийт тэнцвэржүүлсэн орлого 10.0 их наяд төгрөг давлаа.

Монгол улсын нэгдсэн төсвийн нийт зардал ба цэвэр зээлийн дүн 2016 онд 9,495.3 тэрбум төгрөг буюу дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 39.8 хувийг эзэлж байсан бол 2017 онд 9,017.3 тэрбум төгрөг буюу дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 33.2 хувь, 2018 оны гүйцэтгэлээр 9,317.2 тэрбум төгрөг буюу 29.0 хувийг тус тус эзэлсэн байна.

Монгол улсын нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн нийт тэнцэл 2016 онд 3,660.3 тэрбум төгрөг, 2017 онд 1,742.4 тэрбум төгрөгийн алдагдалтай байсан бол 2018 онд 27.8 тэрбум төгрөгийн ашигтай гарсан нь 2010 оноос хойш анх удаа нэгдсэн төсвийн ашигтай гарсан үзүүлэлт юм.

Зураг 34. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэл /тэрбум төгрөгөөр/

Монгол Улсын 2016 оны төсөв. Монгол Улсын 2016 оны нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого ба тусламжийн орлогын гүйцэтгэл 5.8 их наяд төгрөгт хүрч, төлөвлөснөөс 405.9 тэрбум төгрөгөөр давж, нэгдсэн төсвийн зарлага 9.5 их наяд

төгрөгт хүрч, төлөвлөснөөс 496.8 тэрбум төгрөгөөр дутуу гарсан байна. Нэгдсэн төсвийн тэнцэл 3 их наяд 660.3 тэрбум төгрөгийн алдагдалтай гарч, Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 15.3 хувьтай тэнцэж байна.

Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн орлогын гүйцэтгэлийг төсөв тус бүрээр нь авч үзвэл улсын төсвийн орлогын төлөвлөгөөний биелэлт 109.2 хувь, орон нутгийн төсвийн орлогын биелэлт 99.1 хувь, хүний хөгжил сангийн орлогын биелэлт 111.4 хувь, нийгмийн даатгалын сангийн орлогын биелэлт 103.3 хувь байна.

Монгол Улсын 2017 оны төсөв. Монгол Улсын 2017 оны нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого ба тусламжийн орлогын гүйцэтгэл 7.3 их наяд төгрөгт хүрч, төлөвлөснөөс 591.1 тэрбум төгрөгөөр давж, нэгдсэн төсвийн зарлага 9.0 их наяд төгрөгт хүрч, төлөвлөснөөс 477.1 тэрбум төгрөгөөр дутуу гүйцэтгэлтэй гарсан. Нэгдсэн төсвийн тэнцэл 1 их наяд 742.5 тэрбум төгрөгийн алдагдалтай гарч, Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 6.4 хувьтай тэнцэж байна.

Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн орлогын гүйцэтгэлийг төсөв тус бүрээр нь авч үзвэл улсын төсвийн орлогын төлөвлөгөөний биелэлт 110.4 хувь, орон нутгийн төсвийн орлогын биелэлт 102.6 хувь, нийгмийн даатгалын сангийн орлогын биелэлт 103.7 хувь байна.

Монгол Улсын 2018 оны төсөв. Төсөв, санхүүгийн зохистой бодлогыг хэрэгжүүлж, төсвийг тодотгохгүйгээр мөрдүүлж, Засгийн газрын гадаад, дотоод үнэт цаас гаргахгүйгээр төсвийн санхүүжилтийг бүрэн олгож, төсвийн сахилга хариуцлагыг сайжруулсан жил болсон.

Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн нийт орлого анх удаагаа 10 их наядыг давж, 2018 онд 10,172.8 тэрбум төгрөгт хүрч, нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн нийт тэнцэл 27.9 тэрбум төгрөгийн ашигтай гарсан нь 2010 оноос хойш анх удаа юм. Засгийн газраас эдийн засгийг сэргээх, идэвхжүүлэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлсэн бодлогын арга хэмжээний үр дүнд эдийн засгийн өсөлт 2018 онд сүүлийн дөрвөн жилийн хугацаанд хамгийн өндөр буюу 7.2 хувьд хүрч Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт 2018 онд 12.9 тэрбум ам.доллар болж, өмнөх оноос 22.3 хувиар өссөн бол гадаад худалдааны тэнцэл 1,136.7 сая ам.долларын ашигтай гарсан байна.

Монгол Улсын 2019 оны урьдчилсан төсвийн гүйцэтгэл. Нэгдсэн төсвийн 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн нийт орлогын бүрдүүлэлт 109.9 хувийн, нийт зарлага 94.5 хувийн гүйцэтгэлтэй, төсвийн нийт тэнцэл 627.8 тэрбум төгрөгийн алдагдалтай гарсан байна.

Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн нийт орлого 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 10,801.6 тэрбум төгрөгт хүрч, орлогын төлөвлөгөө 9.9 хувиар буюу 977.1 тэрбум төгрөгөөр давж, өмнөх оны мөн үеийнхээс 17.1 хувиар буюу 1,575.7 тэрбум төгрөгөөр илүү байна. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн нийт зарлага 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 12,091.3 тэрбум төгрөгөөр төлөвлөгдсөнөөс 11,429.4 тэрбум төгрөгийн буюу 94.5 хувийн, улсын төсвийн зарлага 9,406.6 тэрбум төгрөгөөр төлөвлөгдсөнөөс 9,091.9 тэрбум төгрөгийн буюу 96.7 хувийн гүйцэтгэлтэй гарлаа.

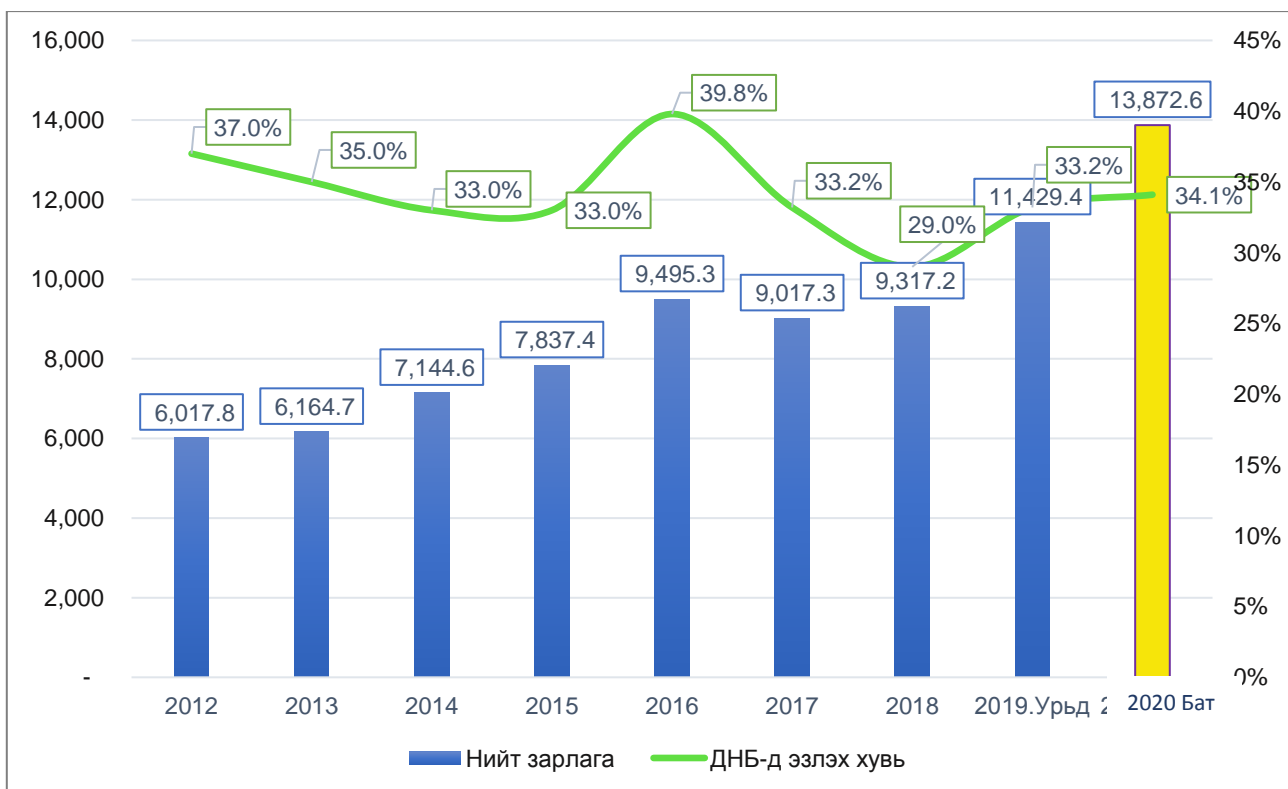
1.3.2. Төсвийн зарлагад баримталсан бодлого, хэрэгжүүлсэн томоохон хөтөлбөр, арга хэмжээ, бодлогын өөрчлөлт болон салбаруудад авч хэрэгжүүлсэн төсвийн бодлогын арга хэмжээ

Монгол Улсын Засгийн газар 2016-2020 онуудад нэгдсэн төсвийн урсгал зарлагыг төрийн үйлчилгээний хүртээмж, чанарыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ төсвийн орлогын боломжит эх үүсвэрт нийцүүлэн төсвийн зарлагын өсөлтийг хязгаарлах замаар төсвийн тогтвортой байдлыг хангахад голлон чиглэгдэж ирсэн. Тухайлбал: 2016-2017 онуудад тэвчиж болох зардлуудыг бууруулах, хэмнэлтийн горимыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх, чиг үүргийн давхардлыг арилгах, төсвийн гадуурх зардлуудыг төсөвт нэгтгэх бодлого баримталж байсан бол 2018-2020 онуудад цахим, ил тод, үр ашигтай төсвийн зарлагын шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдсэн.

Монгол Улсын нэгдсэн төсөвт 2016 онд 1 удаа, 2017 онд ОУВС-ийн “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр”-т тохирсон өөрчлөлтүүдийг төсөвт тусгах, өсөн нэмэгдэж байгаа эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлж төрийн үйлчилгээний хүртээмж, хамрах хүрээг нэмэгдүүлэхэд голлон чиглэгдсэн 2 удаагийн тодотгол хийсэн бол 2018 оны төсвийн жилээс төсвийн сахилга батыг сайжруулж батлагдсан төсөвт тодотгол хийгээгүй байна.

Нэгдсэн төсвийн нийт тэнцвэржүүлсэн орлого 2018 онд 9,345.1 тэрбум төгрөг, нийт зарлага 9,317.2 тэрбум төгрөг болж Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл 2010 оноос хойш анх удаа 27.9 тэрбум төгрөгийн ашигтай гарсан нь ДНБ-ий 0.1 хувьтай тэнцэж байна.

Зураг 35 . Нэгдсэн төсвийн нийт зарлага ба цэвэр зээлийн дүн, тэрбум төгрөгөөр

Хэдийгээр дээрх хугацаанд зарлагын өсөлтийг хязгаарлах бодлого баримталсан ч хүн амын өсөлт, үнэ ханшны өөрчлөлт, нийгмийн үйлчилгээний салбарт хийгдсэн шинэ хөрөнгө оруулалтын ашиглалт, УИХ-аас шинээр баталсан хууль, тогтоомж, Засгийн газрын шийдвэрүүдийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан зайлшгүй нэмэгдүүлэх шаардлагатай орон тоо, урсгал зардлыг тухай бүрд нь төсөвт тусгаж ирсэн.

Монгол Улсын Засгийн газраас төсөв, санхүүгийн сахилга батыг сайжруулах, алдагдлыг үе шаттай бууруулж өрийн дарамтыг арилгах чиглэлээр төсөв, санхүүгийн бодлого баримталж, Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрт туссан зорилтуудтай уялдуулан үе шаттайгаар төсөвт тусган хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна. Тухайлбал, Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрт тусгагдсан дараах онцлог томоохон хөтөлбөр арга хэмжээг төсвөөс санхүүжүүлэн хэрэгжүүлсэн байна. Үүнд:

- **Хүүхдийн мөнгө хөтөлбөр:** ОУВС-ийн “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр”-т тохирсон бодлогын арга хэмжээг үндэслэн “хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж”-ийг 2017 онд нийт хүүхдийн 60 хувьд олгох, 2018 оны 1 сарын 1-ээс эхлэн нийт өрхийн амьжиргааны түвшин доогуур 40 хувьд, 2019 оноос хүсэлт гаргасан өрхийн хүүхэд бүрд олгож эхлээд байгаа бөгөөд жилд 912.0 мянган хүүхдэд 219.0 тэрбум төгрөг зарцуулж байна.
- **Оюутны хөгжлийн зээл:** Монгол улсын Засгийн газрын 2016 оны 111 дүгээр тогтоолын дагуу Боловсролын зээлийн сангаас “Оюутны хөгжлийн зээл”-ийг арилжааны банкаар дамжуулан 2016 оны 4-р улирлаас эхлэн олгож байна. Боловсролын зээлийн сангаас дотоодын их дээд сургуульд элсэн суралцагч нийт 3537 мянга орчим оюутныг сургалтын төлбөрийн хөнгөлөлттэй, урт хугацааны зээлд хамрагдах нөхцөл бүрдэж, төлбөрийн дарамтгүй суралцах боломж бүрдэж жилд 75.0 тэрбум төгрөг хуваарилж байна.
- **Эрүүл мэндийн даатгалын сан, эрүүл мэндийн салбарын зарим байгууллагыг бие даалгах:** Эрүүл мэндийн санхүүжилт нь иргэдэд хүргэх тусламж үйлчилгээний бодит хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн тогтолцоог бүрдүүлэх үүднээс 2018 оноос эхлэн Эрүүл мэндийн даатгалын сан бие даан үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Мөн төрийн өмчийн эмнэлгүүдийн бие даасан байдлыг хангах, санхүү, төсвийн талаарх шийдвэр гаргах эрх мэдлийг тухайн эмнэлгийн удирдах зөвлөлд хариуцуулах, улсын төсвөөс санхүүжих эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг бодит гүйцэтгэлд үндэслэн санхүүжүүлэх бодлогын өөрчлөлтийг Улсын клиникийн 3 дугаар эмнэлэг, 1 дүгээр эмнэлэг, Арьсны өвчин судлалын үндэсний төвд нэвтрүүлж, хэрэгжиж эхэлж байна.
- **Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний нэр төрөл, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх:** Тухайлбал, анхан шатны эрүүл мэндийн байгууллага болох өрх, сум, тосгоны эрүүл мэндийн төвөөс иргэдэд үзүүлэх өдрийн эмчилгээ, гэрээр үзүүлэх тусламж үйлчилгээ болон анхан шатанд хийгдэх оношилгоо, шинжилгээний зардлыг 2018 оноос эхлэн Эрүүл мэндийн даатгалын сангаас санхүүжүүлэх бөгөөд үүнд жил бүр 5.2 тэрбум төгрөг зарцуулж байна. Мөн иргэдэд эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахтай холбогдуулан учирч байгаа санхүү,

төлбөрийн дарамтыг багасгах, гадаад улс орныг зорин эмчилгээ хийлгэхтэй холбогдуулан гадагш чиглэж байгаа эрүүл мэндийн төлбөрийн урсгалыг бууруулж дотооддоо шингээх, улмаар дотоодын эрүүл мэндийн байгууллагуудын хүчин чадал, чадавхыг бэхжүүлэх зорилгоор даатгуулагч өндөр өртөгтэй, нарийн ур чадвар шаардсан мэс заслын эмчилгээ, тусламж үйлчилгээг хүртэх боломжийг нэмэгдүүлэхэд ЭМД-аас зарцуулах хөрөнгийг үе шаттай нэмэгдүүлж байна.

- **“Цалинтай ээж” хөтөлбөр:** Цалинтай ээж” хөтөлбөрийг 2019 оноос хэрэгжүүлж эхэлсэн. Холбогдох хуулийн дагуу 0-3 хүртэл насны хүүхдээ асарч байгаа эхэд сар бүр, түүнчлэн гурав болон түүнээс дээш 0-18 насны хүүхэдтэй өрх толгойлсон эх, эцэгт улирал бүр тэтгэмж олгож, тэтгэмжийн хэмжээг хүүхдээ асарч байгаа эхэд сарын 50.0 мянган төгрөг буюу улиралд 150.0 мянган төгрөг, өрх толгойлсон эх/эцэгт улиралд 240.0 мянган төгрөгөөр буюу хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээгээр тооцож олгож байна.
- **Тэтгэврийн хэмжээг нэмэгдүүлэх:** Нийгмийн даатгалын сангаас олгож байгаа бүх төрлийн тэтгэвэр болон нийгмийн халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг 2018, 2019, 2020 онуудад инфляцтай уялдуулан нэмэгдүүлэхэд жилд 288.1 тэрбум төгрөг нэмж зарцуулж байна.
- **Төрийн албан хаагчийн цалингийн хэмжээг нэмэгдүүлэх:** 2018, 2019, 2020 онуудад инфляцтай уялдуулан нэмэгдүүлэхэд жилд дунджаар 160.0 тэрбум төгрөг нэмж зарцуулж байна.
- **Төрийн үйлчилгээний албан хаагчдад нэмэгдэл олгох:** Төрийн үйлчилгээний албан хаагчдад төрийн албан хаасан хугацааны нэмэгдлийг 2020 оноос эхлэн олгож эхэлсэн бөгөөд жилд 142.7 тэрбум төгрөг нэмж зарцуулна.
- **Малчны тэтгэвэрт гарах насыг 5 жилээр урагшлуулах:** Нийт 20-иос доошгүй жил, үүнээс 15-аас доошгүй жил малчнаар ажиллаж тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлсөн эрэгтэй 55 нас хүрсэн, нийт 20-иос доошгүй жил, үүнээс 12 жил 6 сараас доошгүй жил малчнаар ажиллаж тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлсөн эмэгтэй 50 нас хүрсэн бол өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгох хуулийг 2018 оны 1 дүгээр сарын 1-ээс эхлэн хэрэгжүүлж эхэлснээр эрэгтэй 54-58, эмэгтэй 49-53 насны бүлгийн нийт 13.5 мянган иргэн тэтгэвэрт гарах нөхцөл бүрдэх бөгөөд сарын дундаж тэтгэврийг 284.7 мянган төгрөгөөр тооцож жил бүр 44.6 тэрбум төгрөг нэмж зарцуулж байна.
- **Тэтгэврийн даатгалын шимтгэл нөхөн төлөх:** Малчид хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид 1995-2019 онуудад төлж чадаагүй тэтгэврийн даатгалын шимтгэлээ нэг удаа нөхөн төлөх хуулийг 2020 онд хэрэгжүүлж эхлээд байна.
- **Эхчүүдийн ажилласан жилийг нэмэгдүүлж, даатгалгүй эхчүүдийн шимтгэлийн 50 хувийг 2020 оноос эхлэн төр хариуцах:** 1/ Төрүүлсэн болон гурав хүртэл настайд нь үрчлэн авч зургаан нас хүртэл хүүхдээ өсгөсөн эхийн НДШ төлсөн нийт хугацаан дээр төрүүлсэн болон үрчлэн авсан хүүхэд бүрийн тоогоор нэг жил зургаан сарыг нэмж тооцох, 2/Нийгмийн даатгалд сайн дураар даатгуулсан эхийн жирэмсний болон амаржсаны тэтгэмжийг цалин хөлснийх нь 70 хувиар тооцож байсныг 100 хувиар тооцож олгох; 3/ Нийгмийн даатгалд

даатгуулаагүй эх хүүхдээ асрах хугацаанд төлбөл зохих шимтгэлийн 50 хувийг төрөөс төлөх, 4/ Сайн дураар даатгуулсан эхийн хүүхдээ асрах хугацаанд төлбөл зохих шимтгэлийг 50 хувийг тэтгэмжийн даатгалын сангаас төлөхөд нийтдээ жилд 17.0 тэрбум төгрөг зарцуулна

- **Хөнгөлөлттэй нөхцөлөөр эрт тэтгэвэрт гарсан зарим эхчүүдийн тэтгэврийн хэмжээг нэмэгдүүлэх:** 1990 оны тэтгэврийн хуулиар эрт тэтгэвэрт гарсан иргэдийн одоо авч байгаа сарын тэтгэврийн хэмжээг 2020 оноос эхлэн 50.0 мянган төгрөгөөр нэмэгдүүлэхэд 12.7 тэрбум төгрөг зарцуулна.
- **Агаарын бохирдлыг бууруулах:** Гэр хорооллын цахилгаан шугам сүлжээ, дэд станцыг өргөтгөх, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, гэр хорооллын бүсийг шөнийн цахилгааны үнийн урамшуулалд хамруулах, агаарын чанарыг сайжруулах бүсийн зорилтот айл өрхөд цахилгаан халаагуур, сайжруулсан зуух, хагас боловсруулсан түлш олгох, халаалтын зуухыг буулгаж, хэрэглэгчдийг дулааны төвлөрсөн системд холбох, нярай хүүхдийг дархлаажуулалтын вакцинд хамруулах зэрэг арга хэмжээнд улс болон орон нутгийн төсвөөс 2018 онд 16.8 тэрбум төгрөг, 2019 онд 96.2 тэрбум төгрөг зарцуулсан бол 2020 онд 137.6 тэрбум төгрөг зарцуулна.
- **Элэг бүтэн Монгол хөтөлбөр:** Элэгний С гепатитийн вирусийн халдвартай өвчтөнд дэлхийн жишигт хүрсэн тусламж, үйлчилгээг хүргэх замаар өвчний тархалтыг хязгаарлаж, өвчлөл, эндэгдэл бууруулахад зориулж 2016 оноос эхлэн жилд дунджаар 23.0 тэрбум төгрөг зарцуулж байна.
- **“Эрүүл шүд-эрүүл хүүхэд” хөтөлбөр:** Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд 2019 онд 4.7 тэрбум төгрөг зарцуулсан бол 2020 онд 10.0 тэрбум төгрөг зарцуулна.
- **“Насны хишиг” хөтөлбөр:** 2017 оноос хэрэгжүүлж эхэлсэн ахмад настай азай буурлуудад насны хишиг олгох арга хэмжээнд жил бүр 20.5 тэрбум төгрөг зарцуулж байна
- **Засгийн газрын зарим тусгай санг шинээр байгуулах:** Эрүүл мэндийг дэмжих сан, Спортыг дэмжих сан, Соёл, урлагийг хөгжүүлэн санг 2018 онд байгуулж жил бүр нийт 7.0 тэрбум төгрөг, Кино урлагийг хөгжүүлэх санг 2020 байгуулж 10.0 тэрбум төгрөг хуваарилаад байна.
- **МСҮТ-д суралцагчийн тэтгэлэг:** Хөдөлмөрийн зах зээлд эрэлттэй, ажил олгогчийн шаардлагад нийцсэн мэргэжилтэй ажилтан бэлтгэх, мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвд суралцах сонирхлыг нэмэгдүүлэх зорилгоор мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвүүдэд суралцаж байгаа суралцагчид 2019 онд сар бүр 100 мянган төгрөг олгоход 41.0 тэрбум төгрөг зарцуулсан бол 2020 оноос сар бүр 200 мянган төгрөгийн тэтгэлэг олгоход жилд 80.0 тэрбум төгрөг зарцуулахаар байна.
- **Орон нутгийн төсөв санхүүгийн эрх мэдлийг нэмэгдүүлж, төвлөрлийг сааруулах:** “Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сан”-аас 2017 онд 53.0 тэрбум төгрөг, 2018 онд 88.6 тэрбум төгрөг, 2019 онд 143.9 тэрбум төгрөг тус тус хуваарилж байсан бол 2020 онд 188.4 тэрбум төгрөг болж 2016 оны түвшнээс 56.6 хувиар нэмэгдсэн байна. Хуваарилсан хөрөнгө аймагт дунджаар 8.6 тэрбум төгрөг болж иргэд, олон нийтийн санаачилсан төсөл, арга хэмжээнд

зарцуулагдаж байна. Түүнчлэн, 2019 оноос эхлэн ашигт малтмалын хайгуулын лицензийн төлбөрийн 50 хувь, түүхийн нүүрсний агаарын бохирдлын төлбөрийн 50 хувь, газрын тосны лицензийн төлбөрийн 30 хувь болох нийт 33 тэрбум төгрөгийг орон нутагт байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх, ойжуулах, агаарын бохирдлыг бууруулах зорилгоор орон нутгийн төсөвт шинээр хуваарилж байна.

- **Хүүхдийн хоолны зардал:** Ерөнхий боловсролын сургуулийн бага ангийн сурагчдын үдийн цай, цэцэрлэгийн хүүхдийн хоол, дотуур байрны хүүхдийн хоолны зардлын нормативыг 2020 оноос тус бүр 50 хувь нэмэгдүүлэхэд 57.1 тэрбум төгрөг нэмж зарцуулна.

1.3.3. Татвар, орлогын чиглэлээр баримталсан бодлого, томоохон бодлогын өөрчлөлт, түүний үр дүнгийн тухай

Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, дотоодын үйлдвэрлэл, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, жижиг дунд үйлдвэрлэлийг татварын бодлогоор дэмжих, ажилгүйдлийг бууруулах, татвараас зайлсхийх явдлаас урьдчилан сэргийлэх, олон улсын татварын шинэлэг зарчмуудыг нэвтрүүлэх, татварын үйл ажиллагааг хялбарчлах, цахимжуулах, ажил гүйлгээг бүртгэлжүүлэх, татварын хяналтын тогтолцоог сайжруулах, зэрэг татварын бодлогын томоохон өөрчлөлтүүдийг 2016-2020 оны хооронд хийсэн.

Татварын хяналтын тогтолцоог сайжруулах, татварын орлогыг бүрэн хураах, цахимжуулах, ажил гүйлгээг бүртгэлжүүлэх зорилгоор хийсэн томоохон өөрчлөлтөөс дурдвал:

- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль болон холбогдох хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг Улсын Их Хурлаар 2017 оны 11 дүгээр сарын 14-ны өдөр хэлэлцэн баталж, ашигт малтмал тусгай зөвшөөрөл болон газар эзэмших, ашиглах эрх эзэмшигч тус эрхээ хувьцаа борлуулах, шилжүүлэх замаар татвараас зайлсхийх явдлын эсрэг хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулсан.
- Газрын тухай хуульд, Газрын төлбөрийн тухай хууль, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль болон Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг Улсын Их Хурлаар 2019 оны 11 дүгээр сарын 13-ны өдөр хэлэлцэн баталж газрын бүртгэлийг цахимжуулж, төлбөр төлөх ажиллагааг хялбарчлан, газрын төлбөрийг бүрэн хураах чиглэлээр дэвшилт гаргасан.
- Ашигт малтмалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг Улсын Их Хурлаар 2019 оны 11 дүгээр сарын 22-ны өдөр хэлэлцэн баталж, ашигт малтмал экспортолсон этгээд ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр төлөх, ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг давхардуулан ногдуулахгүй байх, Нүүрсний ангиллыг хүдэр, баяжмал, бүтээгдэхүүний ангиллаас салгасан.
- Экспортын эрдэс баялаг, импортын бүтээгдэхүүнд тавих хяналтыг цогцоор нь шийдвэрлэх замаар төсвийн орлогын бааз суурийг нэмэгдүүлж татварыг бүрэн

хураах, хэрэглэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах гаалийн шинэчлэлийг 2019 оноос эхлэн хэрэгжүүлсэн.

Татварын ерөнхий хууль, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль 2006 онд батлагдсанаас хойш манай улсын эдийн засаг, санхүүгийн орчин эрс өөрчлөгдөж, олон улсын бизнесийн харилцаанд улам бүр татагдан орж, үндэстэн дамнасан компаниудын үйл ажиллагаа идэвхжиж татварын орчныг сайжруулах шаардлага үүсэж байсан.

Энэхүү шаардлагын хүрээнд Татварын ерөнхий хууль, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон дагалдах бусад хуулиудын төслийг боловсруулж Монгол Улсын Их Хурлаар 2019 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдөр батлуллаа.

Татварын багц хуулиудын онцлох өөрчлөлтүүдийг дурдвал:

1. Татварын ерөнхий хууль:

- Татвар төлөгч сайн дурын үндсэн дээр тайлангаа засах, залруулах эрхтэй болсон;
- Татварын зорилгоор бусад улс оронтой мэдээлэл харилцан солилцох дотоодын эрх зүйн орчныг бүрдүүлэв;
- Татвар төлөхөөс зайлсхийх явдлын эсрэг авах арга хэмжээг шинээр хуульчилсан;
- Татварын тайлангийн алдааг урьдчилан илрүүлж, татвар төлөгчид туслах үйл ажиллагааг нарийвчлан журамласан;
- Үнэ шилжилтийн зарчмыг олон улсын стандартад нийцүүлж хуульчилсан;
- Татварын албаны хяналт шалгалтыг зөвхөн эрсдэлд үндэслэн хийх зарчмыг нэвтрүүлэв;
- Татварын өр төлөх хугацааг сунгасан;
- Маргаан таслах үйл ажиллагааг хялбарчилж, үе шатыг багасгав;
- Бизнес эрхлэгчийн тайланг хялбаршуулсан;
- Илүү төлсөн татварыг эхний ээлжид буцаан олгох боломжтой болсон.

2. Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль:

- Татварын хялбаршуулсан тогтолцоог нэвтрүүлсэн;
- Гадаад улсад төлсөн татварыг төлбөл зохих татвараас хасагдуулж тооцох зарчмыг тусгасан;
- Татварын тайлангаар гарсан алдагдлыг ирээдүйд шилжүүлэн тооцох харилцааг шинэчилсэн;
- Зарим төрлийн татварын хувь хэмжээг бууруулсан.
- Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлүүлэх харилцааг боловсронгуй болгосон.
- Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн тайлангийн тоог цөөрүүлсэн.

- Барилга, байгууламжийн элэгдэл байгуулах хугацааг 25 жил болгож бууруулсан.
3. Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль:
- Татварын хялбаршуулсан тогтолцоог нэвтрүүлсэн;
 - Бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээнээс орлого олж байгаа хувь хүний татварын харилцааг энгийн ойлгомжтой болгосон;
 - Гадаад улсад төлсөн татварыг төлбөл зохих татвараас хасаж тооцох зарчмыг тусгасан;
 - Байнга оршин суугч албан татвар төлөгчийн тодорхойлолтыг боловсронгуй болгосон;
 - Татварын хувь хэмжээ хоорондоо уялдаагүй байсныг уялдуулж, хуулийн хэрэгжилтийг үр ашигтай болгосон;
 - Татвар ногдох орлогын ангилал, тодорхойлолтуудыг боловсронгуй болгосон.
 - Оршин суугч бус албан татвар төлөгчийн Монгол Улсад болон Монгол Улсаас эх үүсвэртэйгээр олсон орлогод албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхой болгосон;
 - Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлүүлэх харилцааг боловсронгуй болгосон;
 - Орон сууц худалдан авахад дэмжлэг үзүүлэх хөнгөлөлтийг нэмэгдүүлсэн.

Түүнчлэн, татварын бааз суурийг хамгаалах, олон улсын стандартуудыг нэвтрүүлэх, үндэстэн дамнасан корпорацуудын татвараас зайлсхийхийн эсрэг арга хэмжээг авах зорилгоор дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүллээ:

- Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагын Татварын зорилго бүхий мэдээлэл солилцоо, ил тод байдлын олон улсын форумд Монгол Улс 2017 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдөр гишүүнээр элсэн орсон.
- Татварын суурийг багасгах, ашиг шилжүүлэхийн эсрэг олон улсын үйл ажиллагаанд 2018 онд гишүүнээр элсэн орсон.
- Татварын зорилгоор захиргааны туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай конвенцыг 2020 оны 1 дүгээр сарын 3-нд Улсын Их хурлаар хэлэлцэн баталж, дэлхийн 150 гаруй улс оронтой мэдээлэл харилцан солилцох эрх зүйн орчин бүрдсэн.

Коронавируст халдвар (COVID-19)-ын цар тахлын үед иргэд, аж ахуйн нэгжийн орлогыг хамгаалах, ажлын байрыг хадгалах, эдийн засгийг идэвхжүүлэх зорилгоор дараах багц арга хэмжээг хэрэгжүүллээ:

- 2020 оны 2 дугаар сарын 1-нээс 9 дүгээр сарын 1-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд түрээсийн төлбөрийг бууруулсан татвар төлөгчид татварын хөнгөлөлт эдлүүлэх.
- Жижиг, дунд бизнесийн үйл ажиллагааны орлогыг аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвараас чөлөөлөх.
- Татвар төлөгчийг татварын алданги, торгуулиас нэг удаа чөлөөлөх.

- Монгол Улсын иргэний 2020 оны 4 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс 2020 оны 10 дугаар сарын 1-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд олсон цалинд ногдох хувь хүний орлогын албан татварыг чөлөөлөх.
- Импортоор оруулж ирж байгаа коронавируст халдвар (COVID-19)-ын цар тахлын оношилгоо, эмчилгээнд хэрэглэх оношлуур, эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, ариутгал, халдваргүйжүүлэлтийн бодис, амны хаалтыг 2020 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдрөөс 2020 оны 10 дугаар сарын 1-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд гаалийн албан татвараас чөлөөлөх.

Импортоор оруулж ирж байгаа коронавируст халдвар (COVID-19)-ын цар тахлын оношилгоо, эмчилгээнд хэрэглэх оношлуур, эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, ариутгал, халдваргүйжүүлэлтийн бодис, амны хаалтыг 2020 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдрөөс 2020 оны 10 дугаар сарын 1-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх.

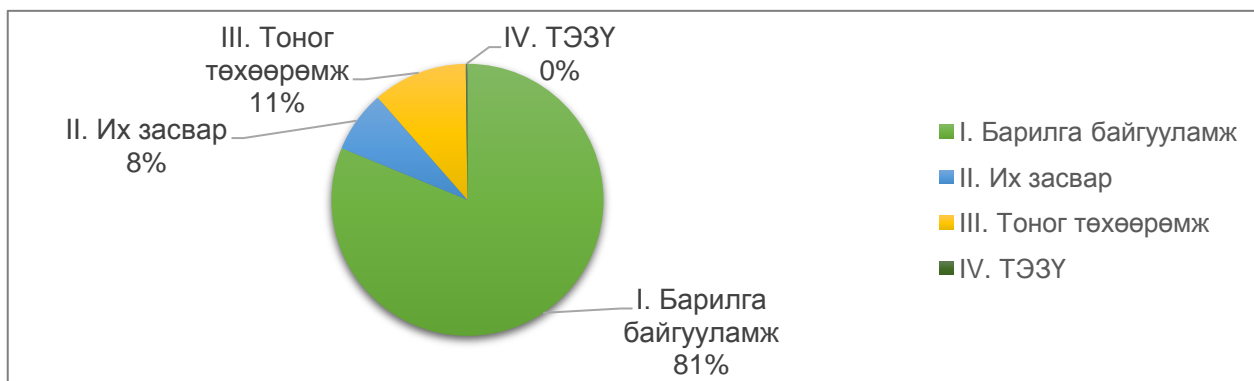
1.3.4. Төсвийн хөрөнгө оруулалтын бодлого, хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, түүний үр дүн

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө 2016 онд 1047.3 тэрбум төгрөг, 2017 онд 779.3 тэрбум төгрөг, 2018 онд 766.2 тэрбум төгрөг, 2019 онд 1698.3 тэрбум төгрөгөөр тус тус батлагдсан. Дөрвөн жилийн хугацаанд нийт 4,291.1 тэрбум төгрөгийн бүтээн байгуулалтын төсөл, арга хэмжээ батлагдан хэрэгжсэнээс 2016-2019 онд нийт 3,911.3 тэрбум төгрөгийн гүйцэтгэл гарсан нь Монгол Улсын түүхэнд 4 жилийн хугацаанд хийгдсэн хамгийн өндөр үзүүлэлт юм.

Бүтээн байгуулалтын хувьд 2016-2019 оны хооронд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар нийт 147 цэцэрлэг, 100 сургууль, 30 дотуур байр, 52 эмнэлэг, 1404.6 км авто зам ашиглалтад орсон байна.

Харин 2020 онд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлэх нийт 1,828.9 тэрбум төгрөгийн 1427 төсөл, арга хэмжээ, концессын “Барих-Шилжүүлэх” төрлөөр хэрэгжүүлсэн 11 төсөл, арга хэмжээний эргэн төлөлтөд 323.6 тэрбум төгрөг, нийт 2,152.5 тэрбум төгрөгийн 1438 төсөл, арга хэмжээ батлагдсан. Төсвийн хөрөнгө оруулалтыг барилга байгууламжийн төрлөөр доорх графикт харуулав.

Зураг 36. Улсын төсвийн хөрөнгийн зардал /тэрбум төгрөг/

2016-2020 оны хугацаанд хийгдсэн хөрөнгө оруулалтын гол бодлого, өөрчлөлт, түүний үр дүнгийн талаар авч үзвэл:

- **Монгол Улсын 2016 оны төсөв**

- Монгол Улс 2012-2016 оны хооронд хөрөнгө оруулалтын хувьд төсвөөс гадуур хэд хэдэн эх үүсвэрээс санхүүжилтийг хийж байсан бөгөөд үүнийг 2016 оны сүүлээс 2017 оны хооронд таслан зогсоож, төсвөөс гадуурх бүх санхүүжилтийг төсөвт нэгтгэж, төсвийн сахилга батыг сайжруулсан. Тухайлбал, улсын төсөвт тусгагдан, хэрэгжсэн боловч 2013-2015 онуудад санхүүжилтээ авч чадаагүй ажлуудын санхүүжилтийг Улсын Их Хурал, Засгийн газрын тогтоол, шийдвэрээр векселиэр төлбөрийг баталгаажуулсан байдаг.
- Улсын Их Хурлын 2015 оны 12 дугаар сарын 03-ны өдрийн 108 дугаар тогтоолын дагуу төсвийн тухай хуульд тусгагдсан хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээний санхүүжүүлж чадаагүй үлдэгдлийг 2015-2016 онуудад векселиэр санхүүжүүлсэн. Дээрх УИХ-ын тогтоолын дагуу 2015-2016 онд векселиэр төлбөр баталгаажуулсан төсөл, арга хэмжээний үндсэн төлбөрийг хүүгийн хамт нийт 672,929.5 сая төгрөгийг 2016 оны Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн 4 дүгээр хавсралтаар УИХ-аас баталж, векселийн төлбөрийг бүрэн төлж барагдуулсан.
- УИХ-ын 2016 оны 9 дүгээр сарын 9-ний өдрийн 47 дугаар тогтоолоор улсын төсөв болон Хөгжлийн банкнаас эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй хөрөнгө оруулалтын төсөл арга хэмжээний санхүүжүүлж чадаагүй үлдэгдэл, "Барих-шилжүүлэх" концессын гэрээний эргэн төлөлт, шүүхийн шийдвэрээр олгох санхүүжилтийг 2017 оноос эхлэн векселиэр баталгаажуулахгүй байхаар зааж, дахин Вексель бичих үйл ажиллагааг бүрэн зогсоосон.

- **Монгол Улсын 2017 оны төсөв**

- Хөрөнгө оруулалттай холбоотой 2017 онд хэрэгжүүлсэн нэг том алхам бол 2015-2017 онуудад Хөгжлийн банкны санхүүжилтээр Төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй санхүүжүүлж байсан төслүүдийн санхүүжилтийг зогсоож, Хөгжлийн банкны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга, Улсын Их Хурлын 2016 оны "Монгол Улсын Хөгжлийн банкны талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" 81 дүгээр тогтоол, Засгийн газрын 2016 оны "Улсын Их Хурлын тогтоолын хэрэгжилтийг хангах тухай" 219 дүгээр тогтоол, Засгийн газрын 2017 оны "Өрийн зохицуулалт хийх арга хэмжээний тухай" 53 дугаар тогтоолыг тус тус үндэслэн Хөгжлийн банк, Сангийн яамны хооронд нийт өглөг, авлагыг 2017 оны 3 дугаар сарын 31-ний өдрөөр тасалбар болгон харилцан суутгаж, тооцоо нийлж хаасан.
- Концессын "Барих-Шилжүүлэх" гэрээ шинээр байгуулахгүй байх УИХ-ын 2017 оны 29 дүгээр тогтоол шийдвэр гарч, хэрэгжиж дууссан "Барих-Шилжүүлэх"

концессын төслүүдийн санхүүжилтийг хөндлөнгийн аудитын байгууллагын дүгнэлтэд үндэслэн олгож байхаар заасан.

- **Монгол Улсын 2018 оны төсөв**

- “Боловсролын үйлчилгээг тэгш, хүртээмжтэй болгох”, “Хүүхэд бүр цэцэрлэгт” хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлж, анги дүүргэлт хэт өндөр сургууль, цэцэрлэгийн ачааллыг бууруулж, 3 ээлжтэй сургуулийг 2 ээлжид бүрэн шилжүүлэх, төв цэвэрлэх байгууламжийг үе шаттай шинэчлэх ажлыг үргэлжлүүлэх, Улаанбаатар хотын шинэ нисэх буудлыг ашиглалтад оруулах, Нийслэлийн агаарын бохирдлыг бууруулах ажлын хүрээнд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг сайжруулах бодлогыг 2018 онд баримталсан.
- ОУВС-гийн “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр”-ийн хүрээнд хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлтийг сайжруулах бодлогын арга хэмжээг амжилттай хэрэгжүүлж, “Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээг үнэлж, эрэмбэлэх аргачлал”-ыг 2018 онд батлуулан ашиглаж эхлээд байна. Үүний үр дүнд нийгмийн эрэлт, хэрэгцээнд нийцсэн, оновчтой, үр ашиг бүхий төслүүд хэрэгжих боломж бүрдсэн.

- **Монгол Улсын 2019 оны төсөв**

- Төсвийн хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг сайжруулж, ил тод байдлыг хангах зорилгоор “Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын удирдлагын цахим систем”-ийг боловсруулан, “publicinvestment.gov.mn” цахим хуудас болон “төсвийн хөрөнгө оруулалт” гар утасны аппликейшныг ажиллуулж эхэлсэн. Анх удаа 2020 оны төсвийн төсөлд тусгах хөрөнгө оруулалтын төслүүдийг цахим аргачлалын дагуу боловсруулж, цахим системээр хүлээн авч ажилласан. Аргачлалыг хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаанд оролцогч бүхий л байгууллагууд цахим системээр дамжуулан ашиглаж үе шаттай төлөвлөж, хөрөнгө оруулалтын мэдээллийн нэгдсэн цахим санг бүрдүүлж байна. Аргачлалын дагуу хөрөнгө оруулалтыг төлөвлөснөөр:
 - Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлэх төслүүдийн бодит эрэлт, хэрэгцээг тодорхойлох;
 - Төслийг хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг сонгох;
 - Тухайн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой хөрөнгийн болон урсгал зэрэг нийт зардлыг тооцоолох;
 - Олон шалгуур үзүүлэлтээр үнэлгээ өгч эрэмбэлэх;
 - Эдийн засгийн үр ашиг, нийгмийн ач холбогдох бүхий төслүүдийг сонгож төсвийн төсвийн төсөлд тусгах боломж бүрдсэн.

- 2019 онд төсвийн хөрөнгө оруулалтын санхүүжилтийг ажлын 1-3 хоногт багтаан түргэн шуурхай шийдвэрлэдэг болсон. Ингэснээр 46 сургууль, 76 цэцэрлэг, 12 дотуур байр, 30 эмнэлэг, 42 соёл, спортын цогцолбор, номын сан, 74 дэд бүтэц, инженерийн байгууламжууд ашиглалтад орлоо.

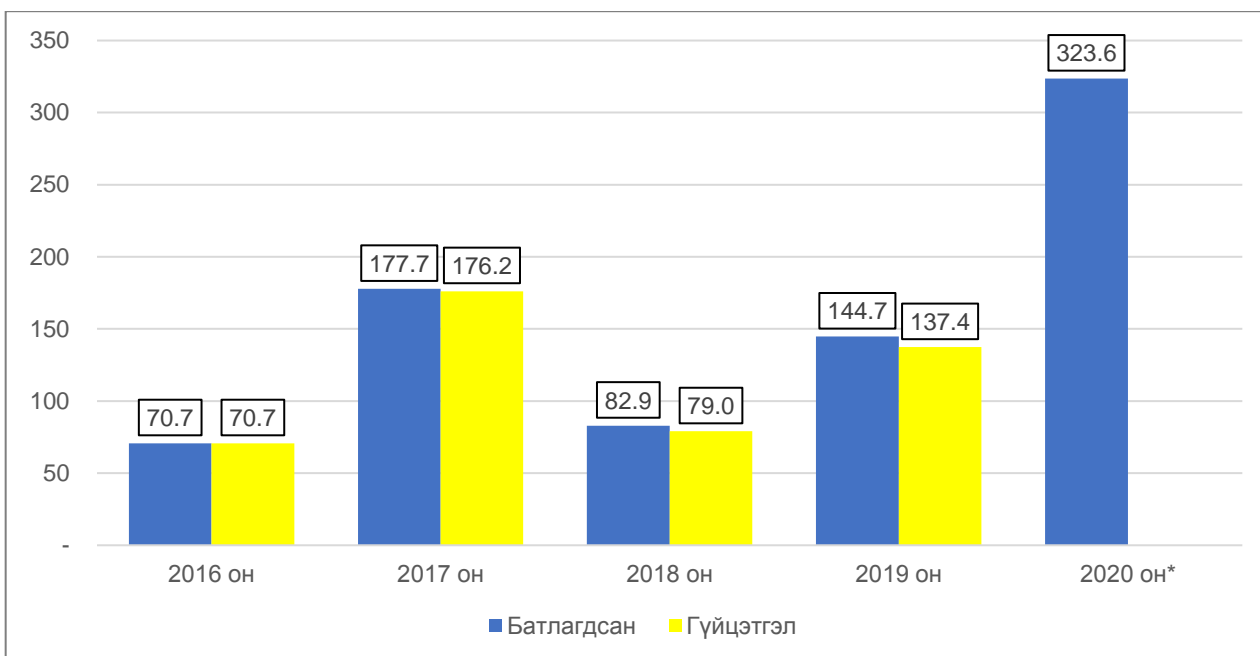
- **Монгол Улсын 2020 оны төсөв**

- Он дамжин хэрэгжиж шилжих төслүүдийн санхүүжилтийг хуулийн дагуу 2020 онд бүрэн санхүүжүүлэх, шинэ төрлийн COVID-19 вирусийн тархалттай холбоотойгоор эрүүл мэндийн салбарын хөрөнгө оруулалтыг тэргүүн ээлжид санхүүжүүлэх, эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг иргэдэд хурдан шуурхай хүргэх, орчин нөхцөлийг сайжруулах ажлыг эрчимжүүлэх бодлого баримталж байна.
- Ажил нь зогсож удааширсан, царцаагдсан төслүүдээс 2018-2019 онд нийт 28.8 тэрбум төгрөгийн 41 төсөл, арга хэмжээг төсөвт тусгаж шийдвэрлэсэн бол 2020 оны төсвийн төсөлд 23 царцаагдсан төслийг бүрэн дуусгахад шаардлагатай 22.8 тэрбум төгрөгийг тусгасан. Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2018-2019 онд эхлүүлсэн 424 төслийн үлдэгдэл 987.5 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг төсвийн төсөлд тусгаж санхүүжүүлж байна. Мөн гадаад худалдааны эргэлтийг нэмэгдүүлж, байгалийн баялгаас татварыг бүрэн хураах боломжийг бүрдүүлэх “Гаалийн шинэчлэл”-д 80.4 тэрбум төгрөгийг төсөвт тусгаснаар гаалийн боомтын шинэчлэл хийгдэж, зорчигч тээвэр, ачаа тээврийн барилга байгууламж, иж бүрэн шугам сүлжээ, дэд бүтэц, зам талбай, ногоон байгууламжийн цогцолборууд баригдана.
- Түүнчлэн COVID-19 вирусийн эсрэг хүн амд үзүүлэх эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар эхлүүлсэн эмнэлгүүдийг ашиглалтад оруулах, яаралтай түргэн тусламж, мэс засал, оношилгооны болон шаардлагатай тоног төхөөрөмжийг худалдан авахад шаардлагатай санхүүжилтийг нэн тэргүүн ээлжид санхүүжүүлэн ажиллаж байна.

Концессын “Барих-Шилжүүлэх” төрлөөр хэрэгжүүлсэн төсөл, арга хэмжээний эргэн төлөлтийн тухай

Анх удаа 2016 онд Концессын “Барих-шилжүүлэх” төрлөөр хэрэгжсэн төслийн эргэн төлөлтийг улсын төсөвт тусган санхүүжүүлсэн бөгөөд үнээс хойш жил бүр эргэн төлөлтийн хэмжээ нэмэгдэж, 2016-2019 оны хооронд нийт 463.2 тэрбум төгрөгийг төлөөд байна. Жил бүр төсөвт батлагдсан хэмжээ болон түүний бодит гүйцэтгэлийг дараах графикт харуулав.

Зураг 37. Концессын “Барих-шилжүүлэх” төрлөөр хэрэгжсэн төслийн эргэн төлөлт /тэрбум төгрөг/

*-батлагдсан төлөвлөгөө

Цаашид Төр хувийн хэвшлийн түншлэл /ТХХТ/-ийн хүрээнд 2021-2023 онд улсын төсвөөс төлөх “Барих-Шилжүүлэх” концессын төслүүдийн эргэн төлөлт төсөвт томоохон дарамт болох нөхцөл байдал бий болсон байна. Тухайлбал, 2021-2023 онд нийт 1.0 их наяд гаруй төгрөг шаардлагатай болох тооцоо гарсан байна.

Иймд ТХХТ-ийн үйл ажиллагаанд шинэчлэлт хийх зайлшгүй шаардлага үүссэн байгаа бөгөөд төсвийн тооцоо судалгаа, төсөвт үзүүлэх эрсдэл зэргийг тооцох замаар төсөвтэй нягт уялдуулах хэрэгтэй байгаа юм.

1.4. ЭДИЙН ЗАСАГ, САНХҮҮ, ТӨСВИЙН БОДЛОГЫН ҮР ДҮН ТӨСВИЙН ТУСГАЙ ШААРДЛАГЫГ ХАНГАСАН БАЙДАЛ /2016-2020 ОН/

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.1-6.1.4-т заасан төсвийн тусгай шаардлагыг тодорхойлсон бөгөөд тус хуулийн 19 дүгээр зүйл буюу хууль, журмын хүрээнд тусгай шаардлагуудыг үе шаттай мөрдөж байна.

1.4.1. Төсвийн орлогын тусгай шаардлага

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.1-т “нэгдсэн төсвийн орлогыг тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцдог байх” гэж заасны дагуу 2016-2020 оны төсвийн орлогын тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцож ирсэн. Ингэхдээ Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 4.1.2-т заасны дагуу тухайн жилийн гол нэр төрлийн эрдэс баялгийг тодорхойлж, 11.1.3.а-д заасны дагуу тэнцвэржүүлсэн үнийг тооцоолсон. Дараах хүснэгтээр 2016-2020 оны төсвийн гол нэр төрлийн эрдэс баялаг, түүний тэнцвэржүүлсэн үнэ, зах зээлийн үнэ болон тэнцвэржүүлсэн орлогын мэдээллийг үзүүллээ.

Хүснэгт 14. Төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого, 2016-2020 он

Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Гол нэр төрлийн эрдэс баялаг	
		Зэс	Нүүрс
2016 он гүйцэтгэл			
Тэнцвэржүүлсэн үнэ	<i>\$/мн</i>	5,137.7	-
Зах зээлийн үнэ	<i>\$/мн</i>	4,862.8	15.2-77.2
Тэнцвэржүүлсэн орлого	<i>Тэрбум төгрөг</i>	5,835.0	
2017 он гүйцэтгэл			
Тэнцвэржүүлсэн үнэ	<i>\$/мн</i>	4,599.4	-
Зах зээлийн үнэ	<i>\$/мн</i>	6,162.3	26.9-140.6
Тэнцвэржүүлсэн орлого	<i>Тэрбум төгрөг</i>	7,274.8	
2018 он гүйцэтгэл			
Тэнцвэржүүлсэн үнэ	<i>\$/мн</i>	5,106.9	75.98
Зах зээлийн үнэ	<i>\$/мн</i>	6,524.8	32.6-137.3
Тэнцвэржүүлсэн орлого	<i>Тэрбум төгрөг</i>	9,345.1	
2019 он урьдчилсан гүйцэтгэл			
Тэнцвэржүүлсэн үнэ	<i>\$/мн</i>	6,222.2	75.5
Зах зээлийн үнэ	<i>\$/мн</i>	6,004.6	31.0-131.7
Тэнцвэржүүлсэн орлого	<i>Тэрбум төгрөг</i>	10,801.6	
2020 он төлөвлөгөө			
Тэнцвэржүүлсэн үнэ	<i>\$/мн</i>	6,290.5	75.5
Зах зээлийн үнэ	<i>\$/мн</i>	5,991.0	32.0-125.0
Тэнцвэржүүлсэн орлого	<i>Тэрбум төгрөг</i>	11,793.2	

1.4.2. Төсвийн тэнцлийн тусгай шаардлага

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6.1.2-т “нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл нь тухайн төсвийн жилийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хоёр хувиас илүүгүй алдагдалтай, эсхүл ашигтай байх” гэж заасныг 2013 оны төсвийн жилээс хэрэгжүүлж эхэлсэн.

Монгол Улсын Засгийн газрын зүгээс ОУВС-тай хамтран 3 жилийн хугацаатай “Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр” хэрэгжүүлж нэн тэргүүнд төсвийн нэгдмэл байдлыг бодитойгоор хангах, сахилга батыг чангатгах, төсвийн орлогын тогтвортой эх үүсвэрийг бий болгох, төсвийн зарлагын үр ашгийг сайжруулах замаар дунд болон урт хугацаанд төсвийн алдагдлыг үе шаттайгаар бууруулахаар зорилт тавин ажилласан. Энэ хүрээнд Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6.1.2-т заасан нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийн зорилтот түвшнийг 2017-2023 он хүртэл дахин тодорхойлох зайлшгүй шаардлага үүссэний дагуу тус хуульд 2017 оны 4 дүгээр сарын 14-ний өдөр нэмэлт, өөрчлөлт оруулан “Энэ хуулийн 6.1.2-т заасан нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийн алдагдлын тухайн жилийн оны үнээр тооцсон дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь хэмжээг 2017 онд 10.4 хувиас, 2018 онд 9.5 хувиас, 2019 онд 6.9 хувиас, 2020 онд 5.1 хувиас, 2021 онд 3.6 хувиас, 2022 онд 2.8 хувиас тус тус хэтрүүлэхгүй, 2023 оны төсвийн жилээс эхлэн нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн

тэнцэл нь тухайн төсвийн жилийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хоёр хувиас илүүгүй алдагдалтай, эсхүл ашигтай байна.” гэж тусгасан 19.9 дахь заалтыг нэмсэн.

Хүснэгт 15. Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл /ДНБ-д эзлэх хувь/

	2016	2017	2018	2019*	2020**
1 Хуулиар тогтоосон хязгаар	-18.5%	-10.4%	-9.5%	-6.9%	5.1%
2 Гүйцэтгэл	-15.3%	-6.4%	0.1%	-1.7%	5.1%
	Хангасан	Хангасан	Хангасан	Хангасан	Хангасан

* - Урьдчилсан гүйцэтгэл ** - Батлагдсан

Тус тусгай шаардлагыг 2016, 2017, 2018 оны гүйцэтгэл, 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэл болон 2020 оны батлагдсан төсөв бүгд хангасан байна.

1.4.3. Зарлагын өсөлтийн тусгай шаардлага

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6.1.3-т “тухайн жилийн нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлтийн хувь нь тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн хувь, тухайн жилийн өмнөх дараалсан 12 жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн дунджийн аль ихээс хэтрэхгүй байх” гэж заасан бөгөөд мөн хуулийн 19.1-т тус тусгай шаардлагыг 2017 оны төсвийн жилээс эхлэн дагаж мөрдөнө гэж заасан.

Хүснэгт 16. Нэгдсэн төсвийн зарлагын өсөлт /хувиар/

№	Өсөлт	2016	2017	2018	2019*	2020*
1	Тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн хувь	-0.3%	11.6%	15.7%	17.0%	13.6%
2	Тухайн жилийн өмнөх дараалсан 12 жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн дундаж	23.6%	21.8%	20.9%	20.5%	19.8%
3	Тухайн жилийн нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлтийн хувь, гүйцэтгэлээр	33.0%	1.9%	3.3%	20.1%	19.7%
			Хангасан	Хангасан	Хангасан	Хангасан

* - Батлагдсан

2017-2020 онд төсвийн зарлагын өсөлтийн тусгай шаардлагыг бүрэн хангасан буюу нэгдсэн төсвийн зарлагын өсөлт нь тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлт болон тухайн жилийн өмнөх дараалсан 12 жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн дунджийн аль ихээс хэтрээгүй байна.

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6.1.3 зүйлд заасан тусгай шаардлагад “тухайн жилийн нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлтийн хувь нь тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн хувь, тухайн жилийн өмнөх дараалсан 12 жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн дунджийн аль ихээс хэтрэхгүй байх” гэж заасныг хэрэгжүүлж байна.

БҮЛЭГ ХОЁР. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ӨР, БОЛЗОШГҮЙ ӨР ТӨЛБӨРИЙН ДҮН, ТҮҮНИЙ ЗАРЦУУЛАЛТ, НӨХЦӨЛ, ХУГАЦААНДАА ТӨЛӨГДӨӨГҮЙ ЗЭЭЛИЙН ҮНДСЭН ӨР БА ХҮҮГИЙН ТӨЛБӨРИЙН ДҮН

2.1. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ӨРИЙН УДИРДЛАГЫН БОДЛОГО, ЗОРИЛТ

Монгол Улсын Засгийн газрын зүгээс “Засгийн газрын өрийн удирдлагын 2019-2022 оны стратегийн баримт бичиг”-т заасан дараах үндсэн 5 зорилтын хүрээнд дунд хугацааны өрийн удирдлагын чиг үүргийг хэрэгжүүлж ажиллана.

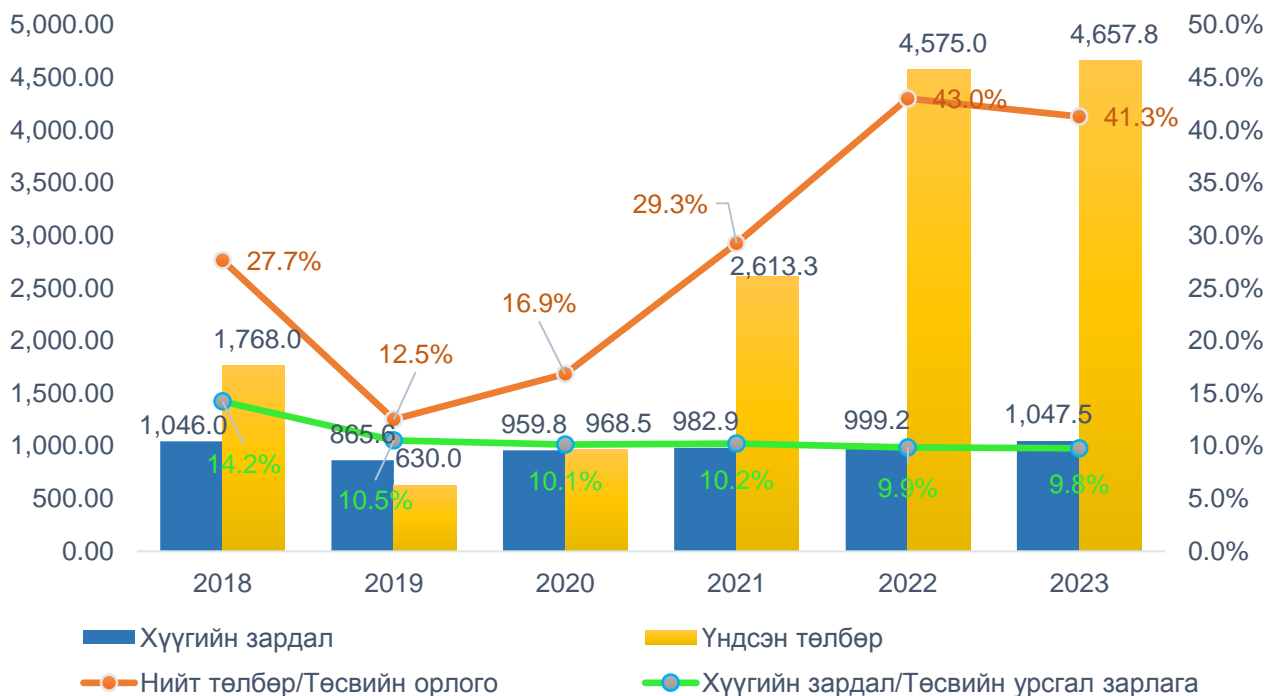
- 1. Өрийн зохицуулалтын арга хэмжээг авна.** Засгийн газрын зүгээс арилжааны нөхцөлтэй 2020-2024 онуудад төлөгдөх 2.9 тэрбум ам.долларын гадаад үнэт цаасыг зах зээлийн тохиромжтой нөхцөлд төсөв болон эдийн засагт дарамт үүсгэхгүйгээр хугацаанаас нь өмнө төлж барагдуулах боломжийг эрэлхийлнэ.
- 2. Гадаад зээллэгээр хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрийн үр ашгийг нэмэгдүүлнэ.** Гадаад зээллэгээр хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрүүдэд зардал, үр өгөөжийн тооцооллыг хийж, зөвхөн үр ашигтай төслүүдийг санхүүжүүлэх зарчмыг баримталж, тэдгээрийн зарцуулалтад тавих хяналтыг сайжруулна.
- 3. Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны арилжааг боловсронгуй болгоно.** Засгийн газрын зүгээс цөөн тооны хөрөнгө оруулагчдад олон нийтэд хүртээмжтэй бусаар арилжаалж байсан Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны арилжааны системийг боловсронгуй болгон олон нийтэд ил тод, нээлттэй хөгжүүлж дунд хугацаанд үнэт цаасны арилжааг тогтмолжуулах бодлогыг баримтална.
- 4. Болзошгүй өр төлбөрийн эрсдэлийг бууруулна.** Засгийн газрын зүгээс баталгаанаас үүсэх болзошгүй өр төлбөрийг багасгах, Засгийн газрын өрийн Дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь хэмжээг бууруулах зорилгын хүрээнд өрийн баталгаа нэмж гаргахгүй бөгөөд үүссэн баталгаанд тавих хяналтыг сайжруулна.
- 5. Засгийн газрын өрийн удирдлагын тогтолцоог сайжруулж, орчин үеийн чиг хандлагад нийцүүлнэ.** Олон улсын санхүүгийн байгууллагууд хамтран Засгийн газрын өрийн удирдлагын гүйцэтгэлийн үнэлгээг хийдэг бөгөөд Монгол Улсын зүгээс 2008-2016 онд хангалтгүй үнэлэгдэж ирсэн. Сангийн яамны зүгээс өрийн удирдлагын тогтолцооны болон үйл ажиллагааны хөгжлийн төлөвлөгөөний дагуу шат дараатай арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэн, өрийн удирдлагын гүйцэтгэлийн үнэлгээг сайжруулах бодлогыг баримталж байна.

Засгийн газрын зүгээс төсөв санхүү, мөнгөн хөрөнгийн оновчтой удирдлагыг тууштай хэрэгжүүлэх замаар өрийн тогтвортой байдлыг бүрдүүлж, дунд хугацаанд өрийн үйлчилгээний зардлыг бууруулах, төсөвт учруулах ачааллыг жигдлэх бодлогыг барьж байна. Үүний хүрээнд өндөр хүүтэй богино хугацаатай дотоод үнэт цаас гаргалтыг 2017 оны 10 дугаар сараас хойш зогсоож, хугацаанаас нь өмнө буцаан худалдан авах, барих-шилжүүлэх концесс, Засгийн газрын өрийн баталгаа зэрэг болзошгүй өр, төлбөрийн гэрээг шинээр байгуулахыг зогсоох зэрэг арга хэмжээг авч

хэрэгжүүлсэн бөгөөд зөвхөн хүү багатай гадаад хөнгөлөлттэй зээлийн эх үүсвэрийг дэд бүтэц, бүтээн байгуулалтын төсөлд түлхүү ашиглаж байна.

Засгийн газрын өрийн хүүгийн зардал 2020 оны батлагдсан төсвийн хүрээнд 959.8 тэрбум төгрөг буюу урсгал зарлагын 10.1 хувьтай тэнцэхээр байгаа бол 2021-2023 онд гадаад валютын ханшийн өсөлтийн нөлөөгөөр нэмэгдэж 1,047.5 тэрбум төгрөгт хүрэхээр байгаа боловч төсвийн орлого болон урсгал зарлагад эзлэх хувь хэмжээ буурахаар байна.

Зураг 38. Засгийн газрын өрийн үйлчилгээ /тэрбум төгрөг/

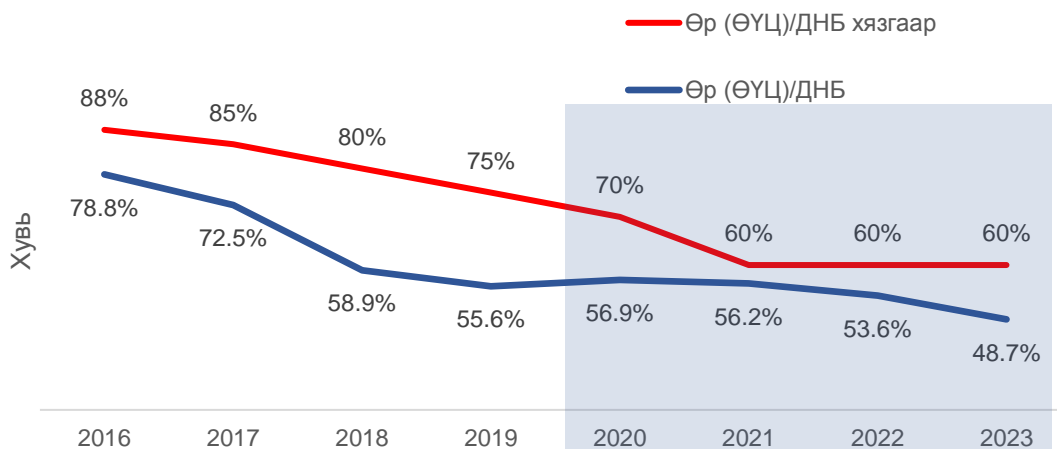
Стратегийн баримт бичигт тусгасан дээрх зорилтуудыг хангаснаар дунд хугацаанд хүрэхээр төлөвлөсөн өрийн багцын зорилтот түвшин дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 17. Өрийн багцын үзүүлэлтүүд

	2019	2020	2021	2022	2023
Жигнэсэн дундаж хүү	4.2	4.1	3.6	3.5	3.6
Эргэж төлөгдөх дундаж хугацаа	8.6	8.1	8.4	8.6	8.7
Хүү шинэчлэгдэх дундаж хугацаа	7.4	7.6	7.9	8.0	8.2
Гадаад валютаар илэрхийлсэн өр	94%	94%	93%	92%	92%

Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлсэн үлдэгдлийг тухайн жилийн нэрлэсэн ДНБ-д харьцуулсан харьцаа 2021 онд 56.2 хувь, 2022 онд 53.6 хувь, 2023 онд 48.7 хувьд тус тус хүрэхээр байгаа нь Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан Засгийн газрын өрийн тухай төсвийн тусгай шаардлагыг хангахаар байна.

Зураг 39. Төсвийн тусгай шаардлагын төсөөлөл

2.1.1. Засгийн газрын өрийн өнөөгийн байдал

Улсын Их Хурлын 2016 оны 9 дүгээр сарын 9-ний өдрийн чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулан өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлсэн Засгийн газрын өрийн ДНБ-д харьцуулсан харьцааг 2016 оны төсвийн жилд 88.0 хувиас, 2017 оны төсвийн жилд 85.0 хувиас, 2018 оны төсвийн жилд 80.0 хувиас, 2019 оны төсвийн жилд 75.0 хувиас, 2020 оны төсвийн жилд 70.0 хувиас, 2021 оны төсвийн жилээс эхлэн 60.0 хувиас тус тус хэтрүүлэхгүй байхаар хуульчилсан. Засгийн газрын өрийн тухай төсвийн тусгай шаардлагын 2016 оны гүйцэтгэл, 2017 оны төсөөлөл дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 18: Засгийн газрын өрийн үлдэгдэл /тэрбум төгрөг/

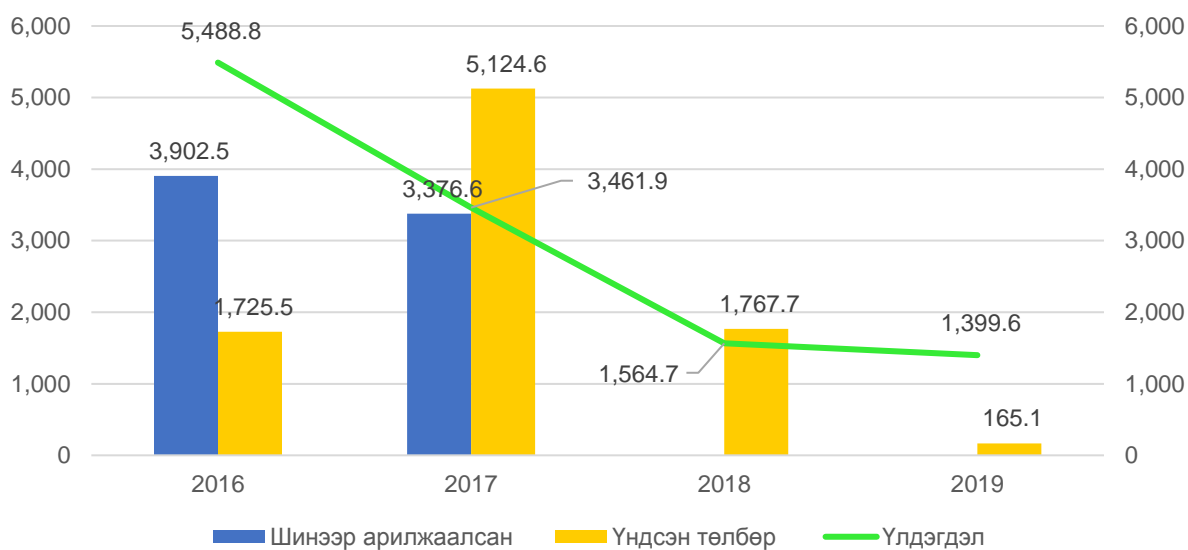
ӨРИЙН БҮТЭЦ, ӨРИЙН ХЭРЭГСЭЛ	2016.12.31	2017.12.31	2018.12.31	2019.12.31
I. Засгийн газрын дотоод өр	5,796.0	3,461.9	1,564.7	1,399.6
1.1 Үнэт цаас	5,488.8	3,461.9	1,564.7	1,399.6
II. Засгийн газрын гадаад өр	12,363.8	16,857.8	18,865.6	20,728.1
2.1 Үнэт цаас	5,380.5	7,701.6	7,664.5	7,927.2
2.2 Зээл	6,983.3	9,156.2	11,201.1	12,800.9
III. Засгийн газрын өрийн баталгаа	3,451.5	1,663.7	1,130.7	1,076.3
IV. Барих-шилжүүлэх төрлийн концесс	668.9	768.2	806.0	995.7
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН НИЙТ ӨР	22,280.1	22,751.6	22,367.0	24,199.7
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ӨР (ӨҮЦ)	18,861.0	20,212.1	18,955.9	20,525.6
Хуулиар тогтоосон өрийн хязгаар	88.0%	85.0%	80.0%	75.0%
Засгийн газрын өр (ӨҮЦ) / ДНБ	78.8%	72.5%	58.9%	55.6%

Засгийн газрын өрийн үлдэгдэл 2016 оны жилийн эцсийн байдлаар 22.3 их наяд төгрөг, өнөөгийн үнэ цэнээр ДНБ-ний 78.8 хувьд хүрээд байсан бол 2019 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар 24.2 их наяд төгрөг, өнөөгийн үнэ цэнээр ДНБ-ний 55.6 хувьд хүрээд байна.

2.1.2. Засгийн газрын дотоод үнэт цаас

Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны үлдэгдэл 2016 онд 5,488.8 тэрбум төгрөгт хүрч нэмэгдсэн нь Засгийн газар төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэхэд зориулж 2,066.7 тэрбум төгрөг, Монгол Улсын Хөгжлийн банкны өөрийн хөрөнгийг нэмэгдүүлэх зорилгоор 1,000.0 тэрбум төгрөг, Сайн хөтөлбөрийг санхүүжүүлэхэд зориулж 596.0 тэрбум төгрөг, Хүний хөгжил сангийн алдагдлын санхүүжилтэд 239.9 тэрбум төгрөг, нийт 3,902.5 тэрбум төгрөгийн үнэт цаасыг арилжаалсантай холбоотой.

Зураг 40. Засгийн газрын дотоод үнэт цаас /жилээр, тэрбум төгрөг/

Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны арилжааг 2017 оны 10 дугаар сараас эхлэн зогсоож, зах зээлийн бодит хүүтэй харьцуулахад өндөр хүүтэй үнэт цаасыг хугацаанаас нь өмнө худалдан авах замаар үнэт цаасны үлдэгдлийг 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 1,359.4 тэрбум төгрөгт хүргэж, 2016 оноос 74.5 хувиар бууруулсан.

2.1.3. Өрийн бичиг

Монгол Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын санхүүжилтэд 2015-2016 онд нийт 697.2 тэрбум төгрөгийн өрийн бичгийг бичиж хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээг гүйцэтгэгч аж ахуйн нэгжүүдэд олгосон. Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 47 дугаар тогтоолоор хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээний үлдэгдэл, концессын эргэн төлөлтийг өрийн бичгээр баталгаажуулахыг хориглосноор 2016 оноос хойш шинээр өрийн бичиг бичигдээгүй бөгөөд 2016-2017 онд дээрх өрийн бичгийг мөнгөжүүлснээр Засгийн газрын өрд өрийн бичгийн үлдэгдэлгүй болсон.

3	ДимСам	сая юань	1,000.0	2015.06.30	7.5	3	-	-
4	Мазаалай	сая \$	500.0	2016.04.06	10.875	5	500.0	1,366.8
5	Хуралдай	сая \$	600.0	2017.03.09	8.75	7	600.0	1,640.1
6	Гэрэгэ	сая \$	800.0	2017.10.26	5.625	5.5	800.0	2,186.8
НИИТ							2,900.0	7,927.2

2.1.5. Гадаад зээл

Монгол Улсын Засгийн газар 2016-2019 онд олон улсын байгууллага, хөгжлийн түнш орнуудаас төслийн зээлийн хүрээнд 1,564.1 сая ам.доллар, хөтөлбөрийн зээлийн хүрээнд 946.5 сая ам.доллар, арилжааны нөхцөлтэй 240.0 сая ам.доллар, нийт 2,750.6 сая ам.доллар буюу 6,709.3 тэрбум төгрөгийг авч ашигласан.

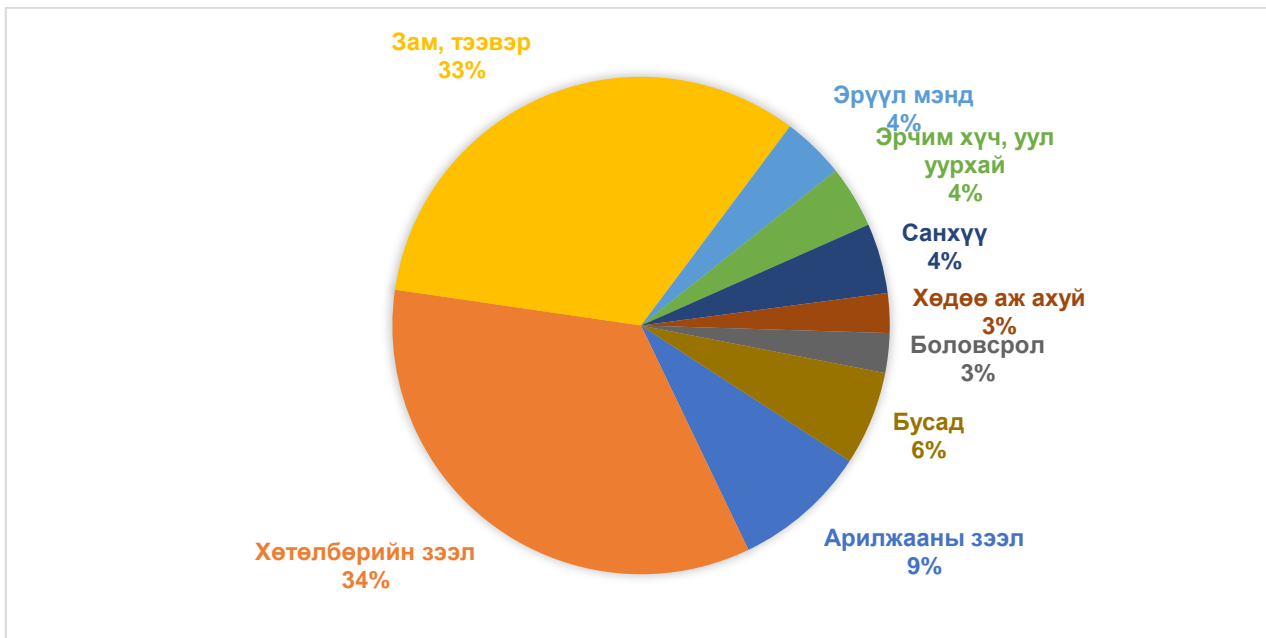
Хүснэгт 20. Засгийн газрын гадаад зээлийн ашиглалт

Төрөл	2016 он		2017 он		2018 он		2019 он		Нийт		
	USD	MNT	USD	MNT	USD	MNT	USD	MNT	USD	MNT	хувь
Төслийн зээл	392.6	863.3	309.7	752.1	404.0	1,015.6	457.8	1,229.1	1,564.1	3,860.1	58%
Хөтөлбөрийн зээл	-	-	606.0	1,478.1	190.0	474.9	150.5	409.5	946.5	2,362.5	35%
Арилжааны зээл	240.0	486.7	-	-	-	-	-	-	240.0	486.7	7%
Нийт	632.6	1,350.1	915.7	2,230.2	594.0	1,490.5	608.3	1,638.6	2,750.6	6,709.3	100

Эдийн засагт төсвийн болон төлбөрийн тэнцлийн хосолсон хүндрэл тулгарсантай холбогдуулан 2017 онд Засгийн газар ОУВС-тай хамтран Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөрийг эхлүүлэн, гурван жилийн хугацаанд эдийн засгийг тогтворжуулж, сэргээх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилго тавьж, төсвийн нэгдмэл байдлыг хангах, төсвийн сахилга батыг чангатгах, төсвийн зарлагын үр ашгийг сайжруулах замаар дунд болон урт хугацаанд төсвийн алдагдлыг үе шаттайгаар бууруулах, төсвийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн бодлогыг хэрэгжүүлсэн.

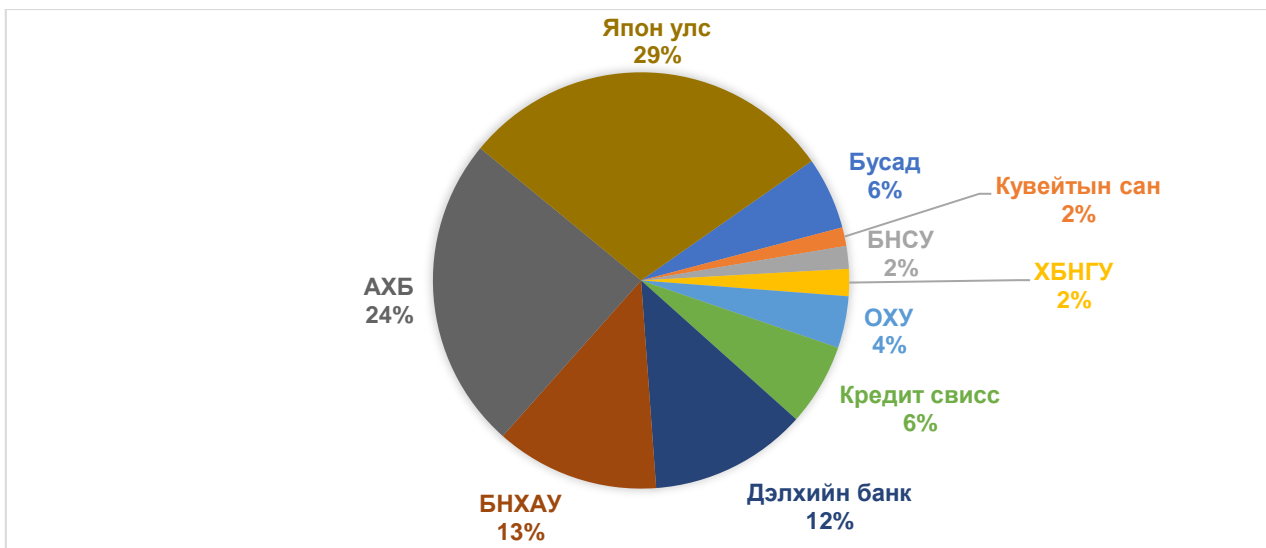
Гадаад зээлийн ашиглалтын ангилал болон салбараар авч үзвэл нийт зээлийн 7 хувь нь арилжааны зээл, 35 хувь нь хөтөлбөрийн зээл, 58 хувь нь төслийн зээл бөгөөд төслийн зээлийн дийлэнх буюу 32.9 хувийг зам, тээврийн салбарт зарцуулсан байна.

Зураг 42. Засгийн газрын гадаад зээлийн ашиглалт 2016-2019

1991 оноос хойш Монгол Улсад хөгжлийн албан ёсны тусламж хэлбэрээр томоохон зээлдүүлэгчдэд Азийн хөгжлийн банк, Дэлхийн банк, түнш орнуудад Япон Улс, БНХАУ зэрэг улс орнууд орж байна.

Зураг 43. Засгийн газрын гадаад зээлийн ашиглалт 2016-2019

2.1.6 Гадаад зээл, тусламжаар санхүүжигдэх төсөл, хөтөлбөрүүд

Гадаад зээл тусламжийн ашиглалт. Монгол Улсын Засгийн газар хөгжлийн түнш улс, олон улсын байгууллагуудаас 2021 онд 1,282.5 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл, 150.3 тэрбум төгрөгийн тусламжийг авч ашиглахаар тооцоолж байна.

Хүснэгт 21. Монгол Улсын 2021 онд ашиглах гадаад зээлийн төслийн жагсаалт /сая төгрөг/

№	Зээлдэгч	2021 онд авч ашиглах дүн	Төслийн тоо
1	Дэлхийн банк	125,255.8	11
2	АХБ	550,210.9	32
3	ЕСБХБ	4,425.0	2
4	Япон	80,411.8	3
5	БНХАУ	179,451.7	14
6	Беларус	21,740.7	1
7	Австри	18,776.7	4
8	ЕХОБ	20,463.4	2
9	ХААХОУС	7,829.8	1
10	БНСУ	105,330.2	
11	БНЭУ	57,941.3	2
12	ХБНГУ	9,999.3	3
13	Унгар	15,808.7	1
14	БНФУ	35,442.8	1
15	Польш	23,959.6	4
16	Бусад	25,413.3	7

Төслүүдийг санхүүжүүлэхэд баримтлах зарчим. Монгол Улсын 2021 оны гадаад зээл, тусламжийн ашиглалтын төсөөллийг боловсруулахад эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих чиглэлд анхаарч, төсөл арга хэмжээний гэрээ хэлэлцээрт тусгагдсан төлөвлөгөөг харгалзан дараах зарчмыг баримтлан төлөвлөлөө. Үүнд:

1. Дуусах төслүүдийн санхүүжилтийг бүрэн тусгах;
2. Үргэлжилж буй төслүүдийн гэрээний хэрэгжилтийг хангах хэмжээний санхүүжилтийг тусгах;
3. Шинээр хэрэгжих төслүүдийн хувьд зээлийн хэлэлцээрээ хийж, ажил эхлэх боломжтой төслүүдийг тодорхой дүнгээр ашиглалтыг тусгах;
4. Тэргүүлэх ач холбогдолтой төслүүдийн санхүүжилтийг түлхүү тусгах зарчмыг баримтлалаа.

Гадаадын зээл, тусламжийг нийгэм, эдийн засгийн үр ашигтай төслүүдэд ашиглахад чиглүүлж, томоохон төслүүдийг үргэлжлэн хэрэгжүүлнэ:

- төв цэвэрлэх байгууламжийг шинэчлэх;
- хилийн үйлчилгээг сайжруулах;
- аймгуудын дулааны цахилгаан станцыг шинэчлэх, Улаанбаатар хотын дулаан хангамжийг сайжруулах;
- нэн шаардлагатай байгаа аймаг, нийслэлийн замыг барих;
- эрчим хүчний хангамжийн найдвартай байдлыг нэмэгдүүлэх, жижиг дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих;
- газрын тос боловсруулах үйлдвэр байгуулах ажлыг үргэлжлүүлэх;
- Улаанбаатар хотын гэр хорооллын дэд бүтцийг сайжруулах, орон сууц барих төслүүд хэрэгжихээр төлөвлөгдөөд байна.

2.1.7 Засгийн газрын өрийн баталгаа

Монгол Улсын Засгийн газар 2012 оноос хойш нийт 11 зээллэгт Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргасан бөгөөд Засгийн газрын өрийн баталгааны үлдэгдэл 2016 оны жилийн эцсийн байдлаар 3,451.5 тэрбум төгрөг байсан бол 2019 оны эцсийн байдлаар

1,076.3 тэрбум төгрөгт хүрч буураад байна. Мөн Засгийн газар 2015 онд Худалдаа хөгжлийн банкны олон улсын зах зээл дээр гаргасан 500.0 сая ам.долларын үнэт цаасанд Засгийн газрын дотоод үнэт цаасыг барьцаалан өрийн баталгаа гаргасан бөгөөд энэхүү төлбөрийг нэмснээр Засгийн газрын өрийн нийт баталгааны үлдэгдэл 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 2.4 их наяд төгрөг байна.

Хүснэгт 22. Засгийн газрын өрийн баталгааны үлдэгдэл

№	Баталгаа гаргуулагч	Зээлдүүлэгч	Валют	Огноо	Хүү /хувь/	Хугацаа /жил/	2019.12.31	
							үндсэн валют /сая/	тэрбум төгрөг
I. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ГАРГАСАН								
1	Монгол Улсын Хөгжлийн банк	Global Investors	ам.доллар	2012.03.21	5.75	5	-	-
2	МИАТ ТӨХК	USA EXIM	ам.доллар	2013.12.24	2.52	10	26.4	72.4
3	МИАТ ТӨХК	ING Capital	ам.доллар	2013.12.24	5.3+Lib or	7	2.6	7.0
4	МИАТ ТӨХК	ING Bank N.V.	ам.доллар	2013.12.24	9.4+Lib or	5	-	-
5	Монгол Улсын Хөгжлийн банк	Japan Investors	иен	2014.01.06	1.52	10	30,000.0	751.2
6	Монгол Улсын Хөгжлийн банк	China Dev. bank	ам.доллар	2014.09.03	6.0	8	81.0	221.4
7	Монгол Улсын Хөгжлийн банк	Credit Suisse	ам.доллар	2014.09.05	4.375+ Libor	5	-	-
8	Монгол Улсын Хөгжлийн банк	VTB	ам.доллар	2016.06.15	5.75+Li bor	1	-	-
9	ГБНБ ХХК	Голомт банк	төгрөг	2016.05.01		1	-	-
10	Эрдэнэс Монгол ХХК	ADB	ам.доллар	2016.04.01	0.6+Lib or	15	8.9	24.2
НИЙТ							1,076.3	
II. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ҮНЭТ ЦААСААР БАТАЛГААЖСАН								
1	Худалдаа хөгжлийн банк	ОУ-ын хөрөнгө оруулалт	ам.доллар	2015.05.19	9.75	5	500.0	1,366.8

Засгийн газар 2016 оны 6 дугаар сараас хойш шинээр Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргаагүй бөгөөд цаашид Засгийн газрын өрийн баталгааны хэмжээг нэмэгдүүлэхгүй байх, гаргасан Засгийн газрын өрийн баталгаат зээллэгийн эргэн төлөлтөд тавих хяналтыг сайжруулах бодлогыг баримтлан ажиллаж байна.

2.1.8 "Барих-шилжүүлэх" төрлийн концесс

Өрийн удирдлагын тухай хуулиар улсын болон орон нутгийн төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй барих-шилжүүлэх төрлийн концессын гэрээ нь өрийн хэрэгсэлд тооцогдох бөгөөд улирал бүр гарсан ашиглалтыг үндэслэн Засгийн газрын өрийн үлдэгдэлд бүртгэж байна. Улсын болон орон нутгийн төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй концессын гэрээний Засгийн газрын өрд бүртгэгдсэн дүн 2016 оны эцэст 668.9 тэрбум

төгрөг байсан бол 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 995.7 тэрбум төгрөг болж нэмэгдсэн.

Үүнээс улсын төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй концессын гэрээний үлдэгдэл 2016-2019 онд нэмэгдсэн бол орон нутгийн төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй концессын үлдэгдэл буурсан байна. Улсын төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй концессын өрийн хэмжээ нэмэгдсэн нь улсын төсвөөс төлөгдөх концессын гэрээний дийлэнх нь 2015-2016 онд байгуулагдаж, төслүүдийн гүйцэтгэл 2016-2019 онуудад хийгдэж, төслийн хэрэгжилт үргэлжилж байгаатай холбоотой.

Хүснэгт 23.Концессын гэрээний үлдэгдэл

Барих-шилжүүлэх төрлийн концесс	Төслийн тоо	Гэрээний дүн	/тэрбум төгрөг/ Үлдэгдэл
			2019.12.31
Улсын төсөв	16	1,624.3	993.5
100 хувийн гүйцэтгэлтэй	13	1,104.4	740.5
50-98 хувийн гүйцэтгэлтэй	1	25.7	24.4
1-49 хувийн гүйцэтгэлтэй	2	494.2	228.6
Орон нутаг	7	8.3	2.2
Баянхонгор аймаг	1	3.7	0.4
Говь-Алтай аймаг	3	3.5	1.3
Завхан аймаг	1	0.5	0.1
Ховд аймаг	2	0.6	0.4
НИЙТ	23	1,632.6	995.7

Харин орон нутгийн төсвөөс төлөгдөх концессын гэрээнүүд 2012-2014 онд байгуулагдсан бөгөөд дийлэнх гэрээний эргэн төлөлт 2015-2017 онд төлөгдсөнөөр үлдэгдэл багассан байна.

“Барих-шилжүүлэх” төрлийн концессын гэрээ нь Засгийн газрын өрийн хэмжээг нэмэгдүүлж, улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын зардлыг өсгөснөөр төсөвт дарамт учруулж байсан тул Засгийн газрын 2016 оны 37 дугаар тогтоолоор барих-шилжүүлэх төрлийн концессын гэрээг дахин байгуулахгүй байх, гэрээ нь хүчин төгөлдөр болоогүй төсөл, арга хэмжээг зогсоохыг аймаг, нийслэлийн Засаг дарга, Үндэсний хөгжлийн газарт даалгасан. Үүний дагуу Сангийн яамнаас улсын төсвөөс эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй аливаа төсөл, арга хэмжээг концессын гэрээгээр хэрэгжүүлэхгүй байхад хяналт тавин ажиллаж байна.

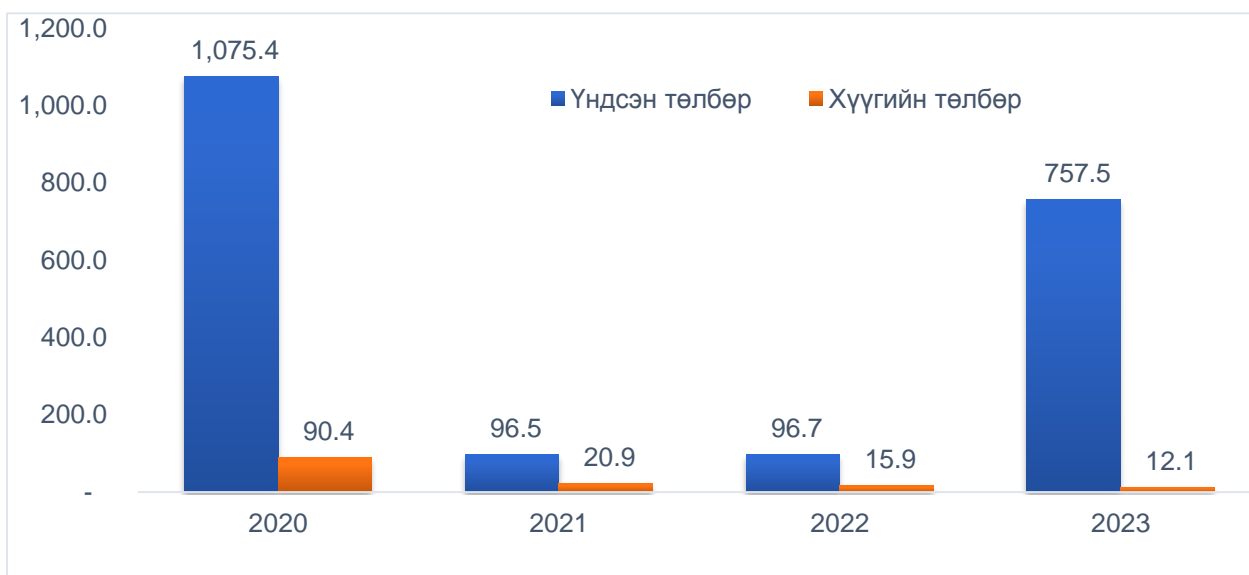
2.2. БОЛЗОШГҮЙ ӨР ТӨЛБӨР

Засгийн газрын баталгаа нь баталгаа гаргуулагч зээллэгийн төлбөрийн үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй болсон тохиолдолд төлбөрийг баталгаа гаргуулагчийн өмнөөс төлж барагдуулахаар Засгийн газрын хүлээсэн үүрэг бөгөөд улсын төсөвт учирч болзошгүй өр төлбөрт хамаарна.

Засгийн газрын гаргасан баталгааны хүрээнд Монгол Улсын Хөгжлийн банкны 580.0 сая ам.долларын евро бондын төлбөрийг баталгааны үүргийн дагуу Засгийн газар төлж барагдуулсан. Бусад Засгийн газрын өрийн баталгаатай зээллэгийн төлбөрийг Монгол Улсын Хөгжлийн банк, МИАТ ТӨХК, Худалдаа хөгжлийн банк, Эрдэнэс Монгол

ХХК зэрэг зээл авсан байгууллагууд эргэн төлөлтийн хуваарийн дагуу хэвийн гүйцэтгэж байна.

Зураг 44. Засгийн газрын баталгаатай зээлийн эргэн төлөлтийн хуваарь /тэрбум төгрөг/

1. МИАТ ТӨХК-д гаргасан Засгийн газрын баталгаа - Бойнг агаарын хөлөг худалдан авсан зээл. МИАТ ТӨХК нь 2013 оны 12 сарын 24-ний өдөр 121.4 сая ам.долларын 5, 7, 10 жилийн хугацаатай 3 дэд хэсгээс бүрдэх зээллэг хийсэн бөгөөд Засгийн газрын 2013 оны 319 дүгээр тогтоолоор Засгийн газар баталгаа гаргасан. МИАТ ТӨХК нь зээлийн эх үүсвэрээр Боинг 767-300ER агаарын хөлгийг худалдаж авсан бөгөөд зээлийн үлдэгдэл 2019 оны эхний хагас жилийн байдлаар 92.6 тэрбум төгрөг байна. Үүнээс АНУ-ын Экспорт Санхүүжилтийн хувийн корпораци (ЭСХК) 77.4 сая ам.долларын зээлийн үлдэгдэл 30.6 сая ам.доллар буюу 81.3 тэрбум төгрөг, Ай Эн Жи Капиталаас авсан 23.9 сая ам.долларын зээлийн үлдэгдэл 4.3 сая ам.доллар буюу 11.4 тэрбум төгрөг байна. Харин Ай Эн Жи банкнаас зээлсэн 5 жилийн хугацаатай 20.0 сая ам.долларын зээл бүрэн төлөгдөж дууссан. Үлдэгдэл хоёр дэд зээлийн төлбөрийг 2020 болон 2023 онд төлж дуусах бөгөөд 2020 онд 10.7 сая ам.доллар буюу 28.6 тэрбум төгрөгийн үндсэн төлбөр, 0.7 сая ам.доллар буюу 1.9 тэрбум төгрөг хүүгийн төлбөр төлөгдөх хуваарьтай байна.

2. МУХБ-д гаргасан Засгийн газрын баталгаа - “Самурай” үнэт цаас. МУХБ 2014 оны 01 сарын 06-ны өдөр Японы зах зээл дээр 30.0 тэрбум иенийн “Самурай” үнэт цаасыг 10 жилийн хугацаатай, жилийн 1.52 хувийн хүүтэй арилжаалсан бөгөөд Засгийн газрын 2013 оны 417 дугаар тогтоолоор Засгийн газар баталгаа гаргасан. МУХБ нь “Самурай” үнэт цаасны эх үүсвэрийг “ТОСК” ТӨҮГ, Эрэл ХХК, “Хөтөл” ХХК зэрэг байгууллагуудын 5 төрлийн төсөл хөтөлбөрийг санхүүжүүлэхэд ашигласан байдаг. МУХБ гэрээний дагуу “Самурай” үнэт цаасыг 2023 онд хөрөнгө оруулагч нарт төлөх бөгөөд 2020 онд 456.0 сая японы иен буюу 11.3 тэрбум төгрөгийн хүүгийн төлбөр төлөгдөх хуваарьтай байна.

3. МУХБ-д гаргасан Засгийн газрын баталгаа. - БНХАУ-ын Хөгжлийн банкны зээл – МУХБ 2014 оны 9 дүгээр сарын 3-ны өдөр БНХАУ-ын Хөгжлийн банкнаас 162.0 сая ам.долларын 8 жилийн хугацаатай, 6.0 хувийн хүүтэй, зээл авсан бөгөөд Засгийн газрын 2014 оны 116 дугаар тогтоолын дагуу Засгийн газар баталгаа гаргасан. МУХБ уг зээлийн эх үүсвэрийг Амгалан дулааны станц, Баянхонгор-Алтай чиглэлийн 128 км авто зам, Улаангом-Наранбулаг чиглэлийн 90 км авто зам зэрэг нийт 11 төсөл арга хэмжээг санхүүжүүлэхэд зарцуулсан. Зээлийн үлдэгдэл 2019 оны эхний хагас жилийн байдлаар 94.5 сая ам.доллар буюу 251.2 тэрбум төгрөг байна. МУХБ зээлийн төлбөрийг 2022 онд төлж дуусах бөгөөд 2020 онд 27.0 сая ам.доллар буюу 72.1 тэрбум төгрөгийн үндсэн төлбөр, 4.5 сая ам.доллар буюу 12.1 тэрбум төгрөгийн хүүгийн төлбөр төлөгдөх хуваарьтай байна.

4. “Эрдэнэс монгол” ХХК-д гаргасан Засгийн газрын баталгаа. - Азийн хөгжлийн банкнаас авч буй хөнгөлөлттэй техник туслалцааны зээл – “Эрдэнэс Монгол” ХХК 2016 оны 4 дүгээр сарын 1-ний өдөр 35.0 сая ам.долларын Libor+0.6 хувийн хүүтэй, 15 жилийн хугацаатай зээлийг Азийн хөгжлийн банкнаас авсан бөгөөд Засгийн газрын 2016 оны 138 дугаар тогтоолоор Засгийн газрын баталгаа гаргасан. “Эрдэнэс Монгол” ХХК уг зээлийн эх үүсвэрийг компанийн үйл ажиллагааны эрсдэлийн болон санхүүгийн нэгдсэн удирдлагын тогтолцоог бэхжүүлэх төсөлд ашиглаж байна. Зээлийн үлдэгдэл 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 8.9 сая ам.доллар байгаа бөгөөд 2031 онд зээл төлөгдөж дуусна. “Эрдэнэс Монгол” ХХК 2020 онд 0.1 сая ам.доллар буюу 0.3 тэрбум төгрөгийн үндсэн төлбөр, 0.2 сая ам.доллар буюу 0.6 тэрбум төгрөгийн хүүгийн төлбөр төлөх хуваарьтай.

5. Худалдаа хөгжлийн банканд гаргасан Засгийн газрын баталгаа - Олон улсын зах зээлд арилжаалсан үнэт цаас – ХХБ 2015 оны 5 дугаар сарын 19-ний өдөр 500.0 сая ам.долларын 9.375 хувийн хүүтэй, 5 жилийн хугацаатай үнэт цаасыг олон улсын зах зээлд арилжаалсан бөгөөд Засгийн газрын 2015 оны 163 дугаар тогтоолын дагуу Худалдаа хөгжлийн банкны эзэмшиж байсан нийт 1,001.6 тэрбум төгрөгийн Засгийн газрын үнэт цаасыг барьцаалан Засгийн газар баталгаа гаргасан.

Худалдаа хөгжлийн банк үнэт цаасны эх үүсвэрийг Монголбанканд худалдан, үнэт цаасны төлбөрийг төлөхөд буцаан худалдан авах своп хэлцлийг Монголбанкт хийсэн. Барьцаалсан Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны үлдэгдэл 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 946 тэрбум төгрөг байгаа бөгөөд 2010-2023 онд төлөгдөх нөхцөлтэй, жилийн 12.8-16.3 хувийн хүүтэй байна.(Хуваарийн доорх хүснэгтээс харна уу) Худалдаа хөгжлийн банк 500.0 сая ам.долларын гадаад үнэт цаасны төлбөрийг 2020 оны 5 дугаар сард төлж дуусах бөгөөд үндсэн төлбөрт 500.0 сая ам.доллар, хүүгийн төлбөрт 23.4 сая ам.доллар, нийт 523.4 сая ам.доллар буюу своп ханшаар тооцвол 1,034.4 тэрбум төгрөгийн төлбөр төлнө.

Хүснэгт 24. ХХБ-ны барьцаалсан Засгийн газрын үнэт цаасны мэдээлэл

Дүн (тэрбум төгрөг)	Хүүгийн хувь	Төлөгдөх он
206.00	15.88%	2020
216.00	16.00%	2021
291.60	16.13%	2022
232.50	12.8%-16.3%	2023

БҮЛЭГ ГУРАВ. МОНГОЛ УЛСЫН ТӨСВИЙН ТОГТВОРЖУУЛАЛТЫН САНГИЙН ҮЛДЭГДЛИЙН НИЙТ ДҮН, ЭНЭ НЬ ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАЖ БАЙГАА ЭСЭХ БОЛОН ДАРААГИЙН ЖИЛИЙН ХУГАЦААН ДАХЬ ТУХАЙН САНГИЙН ЭХ ҮҮСВЭРИЙН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТУХАЙ ҮНЭЛГЭЭ

3.1. ТӨСВИЙН ТОГТВОРЖУУЛАЛТЫН САНД ШИЛЖҮҮЛСЭН ЭРДЭС, БАЯЛГИЙН ОРЛОГО, САНГИЙН ЗАРЛАГА

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль 2010 онд батлагдсанаар Төсвийн тогтворжуулалтын сан (ТТС)-г байгуулсан. Энэхүү сан нь эдийн засгийн мөчлөг болон эрдэс, түүхий эдийн дэлхийн зах зээл дээрх үнийн хэлбэлзэл, экспортын биет хэмжээний бууралтаас шалтгаалсан төсвийн орлогын хэлбэлзлийг бууруулах, тогтворжуулах зорилготой бөгөөд төсвийн орлогын тасалдал, алдагдлыг нөхөх зориулалтаар үнэ тогтвортой буюу өсөлттэй үед хуримтлуулдаг.

ТТС-д 2011 оны 2 дугаар сараас хуримтлал бий болж эхэлсэн ба 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 89.7 тэрбум төгрөгийн хуримтлалтай байна.

Хүснэгт 25. ТТС-ийн орлого, зарлага, хуримтлал, тэрбум төгрөгөөр

Үзүүлэлт	2016	2017	2018	2019 УГ	2020 бат.
ТТС-ийн орлого	10.4	345.6	207.3	100.2	125.2
АМНАТ-өөс, ЗГ-ын нөөц сангийн зарцуулагдаагүй үлдэгдэл	0.3	331.0	207.3	100.2	125.2
Хүүгийн орлого	10.1	14.6	-	-	-
ТТС-ийн зарлага (Улсын төсөвт шилжүүлэг)		572.1	-	322.0	
ТТС-ийн хуримтлал	332.4	104.2	311.5	89.7	

Сангийн орлого нь нэгдсэн төсвийн орлогын гурваас дээш хувийг бүрдүүлэгч гол нэр төрлийн эрдэс баялгийн зах зээл дээрх үнээс хамааран хэлбэлзэж байдаг ба 2020 оны хувьд эрдэс баялгийн орлогоос санд 125.2 тэрбум төгрөг төвлөрөхөөр батлагдсан бол 2021 онд 52.7 тэрбум төгрөг, 2022 онд 61.5 тэрбум төгрөгийг тус тус нэмж төвлөрүүлэхээр тооцож байна.

Хуульд ТТС-ийн хөрөнгөөс тодорхой нөхцөл байдлын улмаас үүссэн төсвийн орлогын тасалдал болон тухайн жилийн төсвийн алдагдлыг нөхөх зориулалтаар улсын төсөвт шилжүүлж болохоор заасан ба сангийн хуримтлалаас 2017 онд 572.1 тэрбум төгрөг, 2019 онд 322 тэрбум төгрөгийг улсын төсвийн алдагдлыг нөхөх зориулалтаар шилжүүлсэн.

3.2. ТӨСВИЙН ТОГТВОРЖУУЛАЛТЫН САНГИЙН ХУРИМТЛАЛЫН ТАЛААРХ ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШААРДЛАГА, ТҮҮНИЙ ХЭРЭГЖИЛТ

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд ТТС-ийн хөрөнгө нь дотоодын нийт бүтээгдэхүүний таван хувиас доошгүй байх ба уг нөхцөлийг 2020 оны төсвийн жилээс өмнө хангахаар заасан байсан бөгөөд төсвийн алдагдлыг үе шаттай бууруулах, Засгийн газрын санхүүжилтийн хэрэгцээг бууруулах зорилтын хүрээнд 2017 оны 4 дүгээр сарын 14-ний өдрийн хуулиар Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулан дээрх шаардлагыг хүчингүй болгосон.

БҮЛЭГ ДӨРӨВ. СОНГУУЛИЙН ЖИЛД ЗАСГИЙН ГАЗРААС ГАРГАСАН ШИЙДВЭР НЬ ДАРААГИЙН ЖИЛҮҮДИЙН САНХҮҮ, ТӨСВИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛД НӨЛӨӨЛӨХ ҮЗҮҮЛЭЛТ

4.1. ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХӨТӨЛБӨРТ ТУСГАГДСАН, ХҮЛЭЭГДЭЖ БАЙГАА АРГА ХЭМЖЭЭ, ТҮҮНД ТӨСВӨӨС ГАРГАХ ЗАРДЛЫН ХЭМЖЭЭ

УИХ-ын 2020 оны сонгуулийн жилд Засгийн газраас дараагийн төсвийн жилүүдийн санхүү, төсвийн төлөв байдалд нөлөөлөхөөр шийдвэр гаргаагүй байна.

Улсын төсвийн 2020 онд батлагдсан хөрөнгө оруулалтын төслүүдээс он дамжин хэрэгжиж санхүүжилт нь 2021 онд шилжих нийт 432 төслийн 1,083.4 тэрбум төгрөг байна. Үүнийг төсвийн ерөнхийлөн захирагчаар харуулбал:

Хүснэгт 26. Он дамжин санхүүжигдэх төслүүд

ТӨСВИЙН ЕРӨНХИЙЛӨН ЗАХИРАГЧ		Төслийн тоо	2021 онд санхүүжих дүн /сая төг/	2022 онд санхүүжих дүн /сая төг/
1	Монгол улсын ерөнхий сайд	2	2,700.0	-
2	Монгол улсын шадар сайд	4	20,560.4	-
3	Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газрын дарга	19	13,501.6	-
4	Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд	7	9,200.0	-
5	Батлан хамгаалахын сайд	2	2,600.0	-
6	Сангийн сайд	4	59,913.2	-
7	Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд	5	13,200.0	-
8	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд	14	12,493.4	-
9	Барилга, хот байгуулалтын сайд	63	76,809.5	3,875.3

10	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын сайд	200	567,904.0	210,959.6
11	Зам, тээврийн хөгжлийн сайд	48	196,780.8	20,000.0
12	Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд	1	1,727.1	-
13	Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайд	12	6,737.2	-
14	Эрчим хүчний сайд	9	23,713.0	21,000.0
15	Эрүүл мэндийн сайд	37	62,469.5	3,850.0
16	Улсын ерөнхий прокурор	4	5,812.7	-
17	Улсын дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч	1	7,260.0	7,260.0
НИЙТ		432	1,083,382.3	266,944.8

БҮЛЭГ ТАВ. ИРЭХ ДӨРВӨН ЖИЛИЙН МАКРО ЭДИЙН ЗАСАГ, ТӨСВИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТӨСӨӨЛӨЛ

5.1. МАКРО ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТӨСӨӨЛӨЛ

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн. COVID-19 вирусийн дэгдэлтийн нөлөөг бууруулах бодлогууд болох иргэд болон ААН-ийг зарим татвараас чөлөөлөх, хойшлуулах, ажлын байрыг хадгалах, малчдын орлогыг дэмжих зэрэг бодлогуудыг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлж байна. Ийнхүү эдийн засгийн суурь орчныг зөв бодлого хэрэгжүүлж, макро эдийн засгийн тогтвортой орчныг бүрдүүлж байгаатай холбоотойгоор 2021 онд эдийн засаг эрчимтэй сэргэх төлөвтэй байна. Уул уурхай, боловсруулах үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, худалдааны салбарын үйлдвэрлэл сэргэж, эдийн засгийн өсөлтийг дагасан автобензин, дизель түлшний импорт өсөхөөр байна. Газрын тосны үйлдвэр болон төмөр замыг барьж байгуулах, цэвэрлэх байгууламж барих, Оюутолгойн далд уурхайн төслүүд үргэлжилж, барилга, угсралтын ажил идэвхжиж, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих үйл ажиллагааны үр дүнд Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт 2021-2024 онд урт хугацааны өсөлтийн түвшинд буюу 6.0 орчим хувьд хүрэхээр байна.

Гадаад худалдаа. 2020 оны байдал болон 2021 онд Оюу толгойн гүний уурхайн олборлолт эрчимжихтэй холбоотойгоор зэсийн баяжмалын агууламж өсөж экспортын хэмжээ нэмэгдэж 7.9 тэрбум ам.долларт хүрэхээр төсөөлж байгаа бол 2022-2024 онд зэсийн баяжмалын агууламжаас шалтгаалан экспорт бага зэрэг хэлбэлзэх төлөвтэй байна. Харин томоохон төсөл, хөтөлбөрүүдийн бүтээн байгуулалтад шаардлагатай металл бэлдэц, барилгын материал, газрын тосны импорт нэмэгдэж, нийт импорт жилд дунджаар 5 орчим хувиар өсөхөөр байна. Үүний үр дүнд гадаад худалдааны бараа эргэлт 2021-2024 онд жилд дунджаар 3.2 хувиар өсөх төлөвтэй байна.

Мөн худалдааны дайн дэлхийн эдийн засаг ялангуяа, манай худалдааны гол түнш орон болох БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлтийг сааруулж, экспортын гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний эрэлтэд сөргөөр нөлөөлөх боломжтой боловч зах зээлд ойр байдал, түүхий эдийн чанар, өртгөөр өрсөлдөх чадвараа тогтвортой хадгалах замаар экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх бололцоотой байна.

Инфляци. Эдийн засаг, санхүүгийн зах зээлийн өнөөгийн байдал, ирээдүйн төлөв болон гадаад, дотоод орчны тодорхой бус байдал зэрэгтэй холбоотойгоор эрэлт саарч эдийн засгийн идэвхжил буурах хандлагатай байгаа нь инфляцын төлөв байдалд нөлөөлж байна. Түүнчлэн засгийн газраас гаалийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлснээр гадаад худалдааны эргэлт нэмэгдэж, бараа нийлүүлэлт, татан авах үйл явц хялбар, шуурхай болж, бизнесийн зардал буурахаар байна. Иймд дунд хугацаанд нийлүүлэлтийн гаралтай инфляцын дарамт буурахаар байгаа тул инфляцын түвшин 2021 онд 7 орчим хувь, дунд хугацаанд буюу 2022-2024 онд 6 орчим хувьд байхаар төсөөлж байна.

Ирэх 4 жилд хөдөлмөрийн насны хүн ам 2.3 саяд, ажиллах хүч 1.5 саяд хүрч ажиллах хүчний оролцооны түвшин 62.3 хувьд тус тус хүрэхээр байна. Мөн ажилгүйдлийн түвшин ирэх онуудад дунджаар 0.7 нэгжээр буурах хандлагатай байна.

Хүснэгт 27. Монгол Улсын макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүдийн төсөөлөл, 2021-2024

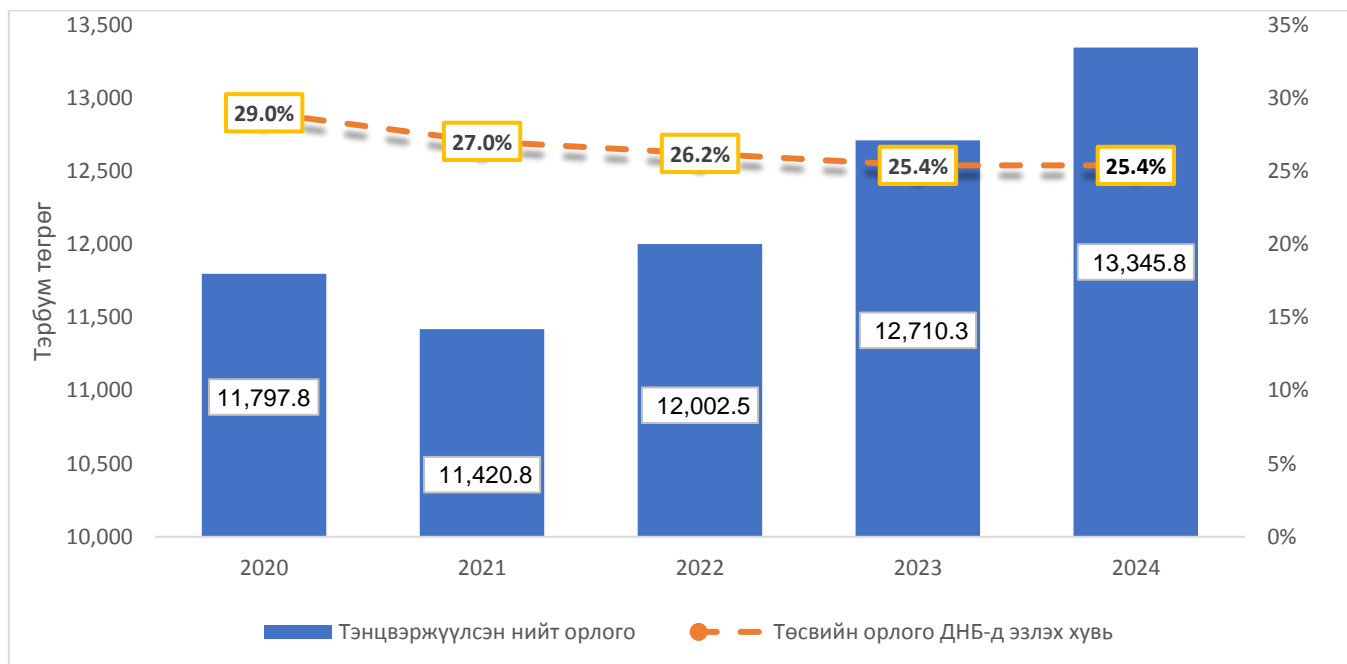
	2021	2022	2023	2024
ДНБ-ий бодит өсөлт (хувь)	7.2	4.4	6.5	6.0
Хөдөө аж ахуйн салбарын өсөлт	4.7	5.6	1.4	4.0
Үйлдвэрлэлийн салбарын өсөлт	8.7	1.6	10.0	9.0
Үйлчилгээний салбарын өсөлт	5.6	5.4	5.3	5.0
Уул уурхайн салбарын бодит өсөлт	11.3	(3.6)	16.2	16.0
Уул уурхайн бус салбарын бодит өсөлт	6.1	6.5	4.2	4.5
Экспортын хэмжээ /нийт/	7,892.8	7,341.7	7,892.8	8,187.0
ДНБ-д эзлэх хувь	52.3	46.5	47.3	47.6
Импортын хэмжээ /нийт/	6,177.5	6,622.8	7,016.4	7,220.0
ДНБ-д эзлэх хувь	41.0	42.0	42.1	42.0
Гадаад тэнцэл (сая ам.доллар)	1,715.3	718.9	876.5	967.0
ДНБ-д эзлэх хувь	11.4	4.6	5.3	4.4
ДНБ, оны үнээр (тэрбум төгрөг)	42,230.1	45,774.7	50,038.0	55,000.0
Хэрэглээний үнийн өсөлт (оны эцэст)	7.0	6.0	6.0	6.0
Ажилгүйдлийн түвшин, хувь	8.7	7.4	6.7	6.0
Хүн амын дундаж тоо, мян хүн	3,409.3	3,477.5	3,547.0	3,618.0

5.2 ТӨСВИЙН ОРЛОГЫН ТӨСӨӨЛӨЛ

Дунд хугацааны төсвийн орлогын төсөөллийг боловсруулахдаа төсвийн орлогын төлөвлөлтийг сайжруулах, өнөөгийн мөрдөж буй хууль, эрх зүйн орчин, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын гаргасан тогтоол шийдвэрүүдийн хүрээнд эдийн засгийн өсөлт, гадаад, дотоод, орчны нөхцөл байдалд үндэслэн, дотоодод хийгдэх бүтээн байгуулалтын ажлууд, цаашид хэрэгжих томоохон төсөл хөтөлбөр, арга хэмжээний нөлөөллийг харгалзан үзлээ.

Монгол Улсын тэнцвэржүүлсэн нийт орлого 2021 онд 11,420.8 тэрбум төгрөг буюу ДНБ-ий 27.0% хувьд хүрэхээр байгаа бөгөөд 2023 онд 12,710.3 тэрбум төгрөг хүрч өсөхөөр байна.

Зураг 45. Тэнцвэржүүлсэн нийт орлого, Төсвийн орлого ДНБ-д эзлэх хувь

Төсвийн тэнцвэржүүлсэн нийт орлого ирэх 4 жилд дунджаар 5 хувиар өсөхөөр байгаа бөгөөд орлогын өсөлтөд ДНБ-ий бодит өсөлт, эрдэст бүтээгдэхүүний экспортын хэмжээ, үнэ зэрэг эдийн засгийн хүчин зүйлс нөлөөлж байна.

5.3 ТӨСВИЙН ЗАРЛАГЫН ТӨСӨӨЛӨЛ

Суурь үзүүлэлт. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2021-2023 оны төсвийн төсөөллийн тухай хуульд заасныг үндэслэж УИХ-аас 2020 оны жилийн төсвийг батлахдаа нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын дээд хэмжээг 13,872.6 тэрбум төгрөг байхаар тогтоосон. Энэ нь 2019 оны урьдчилсан гүйцэтгэлтэй харьцуулбал 17.6 хувийн өсөлттэй байна.

Түүнчлэн Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2021 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2022-2023 оны төсвийн төсөөллийн тухай хуулийн төсөлд нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын дээд хэмжээ 2021 онд 12,941.1 тэрбум төгрөг (бууралт -6.7 хувь), 2022 онд 13,284.2 төгрөг (өсөлт 2.7 хувь) байхаар төсөөлж байна.

Хэрэгцээ. Хүн амын өсөлт, үнэ ханшны өөрчлөлт, түүнчлэн Улсын Их Хурал, Засгийн газрын 2020 оноос өмнө гаргасан шийдвэрийн төсвийн зарлагад нөлөөлөх үр дагавар бүхий шийдвэр, арга хэмжээнүүд нь төсвийн урсгал зарлагыг 2021 онд 721.8 тэрбум төгрөг, 2022 онд 663.4 тэрбум төгрөг, 2023 онд 716.5 тэрбум төгрөг, 2024 онд 810.8 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэх урьдчилсан тооцоолол байна

Хүснэгт 28. Зардлын хэрэгцээний төсөөлөл ангилж харуулсан байдал /сая төгрөгөөр/

№	Арга хэмжээ зардал	2020 оны суурьтай харьцуулахад нэмэгдэх зардал			
		2021 онд	2022 онд	2023 онд	2024 онд
НИЙТ ЗАРДАЛ		721.8	663.4	716.5	810.8
I.	2020 оноос өмнө батлагдсан хууль тогтоомжийн дагуу хэрэгжих арга хэмжээнүүд	283.8	253.8	274.1	333.0
II.	Статистик, хүн амзүйн өөрчлөлт болон хөрөнгө оруулалтаас шалтгаалан нэмэгдэх зардал, арга хэмжээ:	438.0	409.7	442.5	477.8

БҮЛЭГ ЗУРГАА. ЭДИЙН ЗАСАГ, САНХҮҮ, ТӨСВИЙН ДУНД ХУГАЦААНЫ ТӨСӨӨЛӨЛ НЬ УЛСЫН ИХ ХУРЛААР БАТЛАГДСАН ДУНД ХУГАЦААНЫ ТӨСВИЙН ХҮРЭЭНИЙ МЭДЭГДЭЛ, ЭСХҮЛ ТУХАЙН ЖИЛИЙН ТӨСӨВ, ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД ЗААСАН ТӨСВИЙН ТУСГАЙ ШААРДЛАГАД НИЙЦЭЖ БАЙГАА ТАЛААРХ ТАЙЛБАР

6.1. ТӨСВИЙН ТӨСӨӨЛӨЛ НЬ ТӨСВИЙН ТУСГАЙ ШААРДЛАГЫГ ХАНГАЖ БУЙ ТАЛААР

Ирэх жилүүдийн төсвийн төсөөллийн хувьд Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан төсвийн тусгай шаардлагууд дараах байдлаар хангагдахаар байна.

1. *Төсвийн орлогын тусгай шаардлага:* 2021-2023 оны дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэлд тусгасан гол нэр төрлийн эрдэс баялгийн тэнцвэржүүлсэн үнийг Олон улсын нэр хүнд бүхий санхүүгийн мэдээллийн байгууллагуудаас гаргасан үнийн төсөөлөлд үндэслэн, макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүдтэй уялдуулан төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлогыг тооцсон.
2. *Төсвийн тэнцлийн тусгай шаардлага:* Ирэх жилүүдийн төсвийн төсөөллөөр төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6.1.2-т заасан төсвийн тэнцлийн тусгай шаардлагыг хангахаар байна.

Хүснэгт 29. Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийн төсөөлөл /ДНБ-д эзлэх хувь/

	2021	2022	2023
1 Хуулиар тогтоосон хязгаар	-3.6%	-2.8%	-2.0%
2 Төсөөлөл	-3.6%	-2.8%	-2.0%
	Хангасан	Хангасан	Хангасан

3. *Төсвийн зарлагын өсөлтийн тусгай шаардлага:* Нэгдсэн төсвийн нийт зарлага 2021 онд 6.7 хувиар буурах, 2020 онд 2.7 хувиар өсөх, 2023 онд 3.2 хувиар өсөхөөр төсөөлсөн нь Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6.1.3-т заасан төсвийн зарлагын өсөлтийн тусгай шаардлагыг хангаж байна.

Хүснэгт 30. Нэгдсэн төсвийн зарлагын өсөлтийн төсөөлөл /хувиар/

№	Өсөлт	2021	2022	2023
1	Тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн хувь	8.5%	10.9%	9.0%
2	Тухайн жилийн өмнөх дараалсан 12 жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн дундаж	16.6%	17.2%	14.4%
3	Тухайн жилийн нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлтийн хувь, төсөөлөл	-6.7%	2.7%	3.2%
		Хангасан	Хангасан	Хангасан

4. *Өрийн тусгай шаардлага:* Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 19.3-т “Энэ хуулийн 6.1.4-т заасан төсвийн тусгай шаардлагыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх зорилгоор өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлсэн Засгийн газрын өрийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь хэмжээг 2021 оны төсвийн жилээс эхлэн 60 хувиас хэтрүүлэхгүй байна” гэж заасан. Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлсэн үлдэгдэл 2021-2023 онд хуульд заасан хязгаарт байхаар байна.

Хүснэгт 31. Засгийн газрын өрийн төсөөлөл, өнөөгийн үнэ цэнээр /ДНБ-д эзлэх хувь/

	2021	2022	2023
1 Хуулиар тогтоосон хязгаар	60.0%	60.0%	60.0%
2 Төсөөлөл	56.2%	53.6%	48.7%
	Хангасан	Хангасан	Хангасан

6.2. ДУНД ХУГАЦААНЫ ТӨСВИЙН ХҮРЭЭНИЙ МЭДЭГДЭЛТЭЙ НИЙЦЭЖ БУЙ ТАЛААР

Ирэх жилүүдийн төсвийн төсөөллийг 2019 оны 5 дугаар сарын 30-ний өдөр УИХ-аар батлагдсан Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2021-2022 оны төсөөллийн тухай хуультай нийцүүлэн боловсрууллаа. 2021-2022 оны төсвийн төсөөллийн үзүүлэлтүүд нь дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдлээр тогтоосон төсвийн төсөөлөлтэй нийцтэй буюу хуульд заасан хэмжээнд байхаар байна. Харин 2023 оны төсвийн төсөөлөл нь УИХ-аар батлагдсан Дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдлийн хамрах хугацаанд хамаарахгүй байгаа тул Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан төсвийн тусгай шаардлагууд хангагдаж байхаар төсөөллөө.

САНГИЙН ЯАМ